

АНДРЕЙ ГУЛЯШКИ ЧУДАКЪТ

chitanka.info

КОМАНДИРОВЪЧНО ПИСМО

Дава се настоящето на Продан Протопопов, литературен редактор при списание „Алгоритъм“, София, в уверение на това, че същият се командирова в град Н, за да проучи дейността на доктора на физико-математическите науки, инж. Юлиан Евтимов, бивш генерален директор на Завода за преработване на цветни метали (ЗПЦМ). А така също да събере материали и за другите служебни и неслужебни дейности на поменатия инж. Юлиан Евтимов, извършени по време на неговия престой в град Н. Умоляват се ръководителите на ЗПЦМ, обществените организации и частните лица, с които инж. Юлиан Евтимов е поддържал служебни и лични връзки, да оказват съдействие на нашия редактор Продан Протопопов.

София,
2 юли 198... г.

Главен редактор (не се чете)^[1]

[1] Бележка на служебния редактор: Подписът на главния редактор е скрепен с печат на сп. „Алгоритъм“, а в горния ляв ъгъл командировъчното писмо носи изходящ номер, който не отбелязваме, тъй като смятаме, че за читателя не представлява интерес. ↑

ОТ СЛУЖЕБНИЯ РЕДАКТОР

В своята встъпителна бележка авторът уверява читателя, че е подреждал по хронологически принцип събраните от редактора Продан Протопопов ДОКУМЕНТИ. Смятам за свое задължение да поясня на читателя, че авторът борави в случая доста произволно с думата „документи“. Според общоприетото гражданско тълкуване „документ“ означава текст, съставен и издаден от учреждение — държавно, обществено или държавно-обществено. Документ може да бъде издаден и от частно лице, но за да има той правна сила, следва да бъде съответно *заверен* от УЧРЕЖДЕНИЕ — каквито са например нотариатът, министерствата, общините и т.н. В бележката си авторът нарича „документ“ разказите на частни лица и свидетелствувания на хора, които не са облечени с юридическо правомощие. Аз обърнах внимание на автора върху тази съществена разлика, но той с присъщата на авторите пренебрежителност отказа да внесе каквито и да било допълнителни пояснения и поправки.

По-нататък, пак в същата си встъпителна бележка, авторът отваря дума за някои свои „коментари“ и попълвания на „празнини“. Общо взето, аз не възразявам срещу правото на автора да коментира и допълва текстове, но в редица случаи съм изразявал несъгласия и съм правил критични забележки. За съжаление спрямо споменатите мои несъгласия и критични забележки, особено при авторските текстове, авторът се отнесе с присъщата на авторите снизходителна усмивка. Ето защо, ако и читателите се отнесат резервирано към някои неща в тази книга, да не винят за това служебния редактор. Правата на служебния редактор за съжаление са крайно ограничени.

Все пак трябва да кажа, за да бъде докрай справедлив, че авторът се съгласи с някои мои граматични и правописни поправки.

РАЗКАЗИ ОТ ДРУГИ ХОРА ЗА ЮЛИЯН

РАЗКАЗ НА ЖЕЛЕЗНИЧАРЯ

Моя милост, Михалаки Тодорчев Варадинов, началник на гара Н, вече се е изкачил до най-горните етажи на служебните години, откъдето се виждат долу, в ниското, зажелавелите полянки на пенсионерския живот. Кой и как е измислил тази уж край на служебна възраст, не ми е известно, но за железничарите например не е бил прав. Старият железничар е като овехтелите локомотиви, дето комисията по движението е изписала за бракуване. Е, хубаво, изписала, ама докато дойде време за прибирането им в депото — годинка ли е, две ли са, а може и повече, — старият локомотив не стои на едно място, а си шета насам-натам, като ония припрени дядовци, дето не ги свърта вкъщи. Ту ще изпълнява маневри на някоя сточна гара, ще мести вагони от един коловоз на друг, ту ще тегли някоя композиция с три каруци, примерно от гара Ръгни колец до завода за тухли при град Новградец. Вършат работа, не си поплюват на ръцете старите локомотиви, макар ставите им да скърцат и дробовете им да съскат като продрани мехове. Но спазват разписанието — святаята светих на железничарската работа, защото тъй са привикнали от деня, изпуккали в синевата първото си повесмо дим. Всеки човек, другарю, спазва разписанието за собствените си работи, за общите работи не го е твърде еня. А железницата всякак гледа да служи на общите работи, затуй хората трябва да свалят шапки, когато една машина потегли по релсите за последен път.

Какъв ли не съм бивал през дългата си служба по железниците! И огняр съм бил първоначално, и машинист на маневрен локомотив, който тегли три каруци от Ръгни колец до Новградец и обратно. И сетне пришпорвах и паротурбинни локомотиви, теглени от по две хиляди бесни коня, едни черни стоманени чудовища, дето децата треска ги тресеше, колчем ги видеха за пръв път. Туй беше в най-силните ми години. После възседнах дизели и електрички, удобна и лесна работа, с бяла престилка да влезеш в кабинките им — ще излезеш оттам чистичък като аптекар. На такива съвременни машини може и една оправна жена да държи юздите, стига да й се не вие свят и

да не ѝ се доспива. Къде може да се сравнява например една електричка с по-раншната паротурбинна хала! С она ми ти тежък ричаг и една зейнала уста, из която изхвърчаха по сто огнени дявола наведнъж. От такива машини, казвам ти, излизах черен като арапин, миришех на кюмюр и жежка грес толкова, че дори жена ми бърчеше нос, макар да се миех със сапун за избелване на пране и да се мажех с по една шепа одеколон марка „Ориган“.

Искам да кажа, другарю, че колкото славна и мъжка да беше работата с парните локомотиви, изцеждаше и стопяваше по нещо от общата ни физическа и душевна кондиция, затова, като прехвърлих 50-тах, началството реши да ме устрои на по-лека служба, назначиха ме за началник-гара. Имам 25 години стаж по движението, познавам железничарството по-добре от жена си и децата си, израсъл и възмъжал бях между семафори, стрелки и железопътни разписания, имах, значи, достатъчно опит за такава една тиловашка служба. Изкарах шестмесечни курсове, за да се запозная с бумажната част на длъжността си и с някои най-общи тънкости на диспечерското изкуство. Е, едно е да си на боевата линия на фронта, друго е да си в някой щаб, па макар и с по-горен чин. Животът на фронтовака тече по един начин, като река громоли и се пеняви между усои и чукари, а животът на тиловака по железниците е също като река, само че такава, дето е излязла из усоите, оставила е надалече зад гърба си чукарите и се разлива тихо и спокойно сред една кротка равнина. Ръката на машиниста фронтовак е на ръчага, вниманието му не изпуска стрелките на разните манометри и скоростомери, сърцето му бие с биенето на колоосите по релсовите свързки. А окото на един началник-гара е в разписанията, в лентата на телеграфа, в светкащите лампички на диспечерското табло. Умът му е зает с разните графици по товаренето и разтоварването на стоките, сърцето му се тревожи от нарастващия брой на вагоните, дето чакат хората си, и с още по-нарастващия брой на вагоните, които чакат хора, за да бъдат разтоварени.

Разправям ти, другарю, за тия неща не защото искам да те уча на железничарство, а да разбереш, че между живота на редовия фронтовак и живота на щабния служител има огромна разлика и че тази разлика променя от своя страна, волю-неволю, привичките на човека. На мене, откровено ти го признавам, винаги ми е било по-

присърце фронтовашката работа и ако не беше ме поизморила парната тяга, щях да си бъда поне още десет години фронтовак.

Но било ми писано да дочакам зажелавелото пенсионерство, да се радвам на спокойствие. Да му умра на спокойствието! А над всичко отгоре — като началник-гара. Ха де! Съдба! Може ли човек да избяга от съдбата си? Туй е вятър, дете някои казват, че могло! Съдбата е като влаковото разписание — движиш се според неговите разпоредби, според волята му, знаеш, че да го измениш, не ти е по силите. Пък хрумне ли ти безумната мисъл да го промениш — дори веднъж само, — катастрофата ти е вързана в кърпа. Или челен удар на прав участък, или удар в реброто на онова място от пътя, където стрелките разклоняват движението. И в единия, и в другия случай, приятелчето ми, ти си вътре! Или ще вадят останките ти изпод изкривените железарии, или ще изправят останките ти — ако не дай боже останеш жив — на съд. Туй второто според мене по-лошо от самата смърт. Ето какво значи да излезеш против съдбата, тоест да не се подчиняваш на разписанието. От съдбата си можеш да избягаш, но само във вид на останки. Туй съм научил от живота аз, бившият фронтовак и настоящ началник-гара.

То се знае, че не ме изпратиха за началник на централна, на първокласна гара. Централните и първокласните гари дават на хора със специално висше образование. След като завърших жп училище, аз се хванах веднага за ръчага, мене ме е учила практиката, не са ме обучавали професори. Затова ме проводиха да управлявам гара Н, а не такъв сложен жп възел, какъвто е например гара Горна Оряховица. Всекиму според опита, но и според образованието му, такъв е железният закон в нашето железопътно царство. Но, другарю, какво представляваше гара Н преди десет години? Два коловоза и една варианта от стотина метра за изтегляне на товарни вагони! По коловоз едно профучаваха бързите влакове, които не благоволяваха по разписанието да спират на гара Н. По коловоз номер две спираха пътническите влакове, които се установяваха на гарата само за една — словом и цифром, — само за една жалка минута.

Това не трябва да те учудва, другарю! Какъвто беше по това време град Н, такава беше и неговата гара, а град Н беше тогава едно никакво градче, околийски център в проклетото царско време. Имаше една тухларна фабрика, една кооперативна изба, два-три мършави

адвокатски колектива и няколко работилници за потягане на бъчви, за железария, за дограми. Имаше районно съдилище, милиционерски участък с четирима милиционери и клон на БНБ, също с четирима служители. Веселата част беше по-добре застъпена, защото по отношение на лозята Н беше обетована земя. Затова в Н имаше кръчма-хотел, десетина механи и духов оркестър на самодейни начала, който изнасяше програми всяка неделя в н-ската градска градина. Какво друго? Автомобилна пиаца с пет-шест раздрънкани таксита. А, щях да забравя — сушилня за сливи.

По онова време между Н и гарата се точеше път, дълъг десетина километра. Той лъкатушеше сред лозя, ниви и овощни градини. Но се оживяваше само есен, когато н-чани прибираха с каруци гроздето си и винарската изба изпращаше до окръжния град памидовия си еликсир. Избата разполагаше с два камиона „Додж“ — вектории от първите следвоенни години. Как трещяха и каква пушилка дигаха из пътя в сушаво време — ще помисли човек, че се търкаляха не камиони, ами десетките празни бъчви на кооперативната изба.

Макар да беше свързано с големия свят посредством гарата си, Н беше от тия градчета, дето ги наричаха доскоро „западнали“ — то беше едно от слабите места на АПК-то; дребното лозарство и овощарство и малкото земеделие изхранваха 7-8-те хиляди н-чани. Но не стигаха за покупка на нови леки коли и за струпване на що-годе прилични вилички. Най-лошото беше, че младите захванаха да мигрират — едни търсеха парата в окръжния град, други повлякоха крак към столицата. Иначе всичко си беше, както има дума, на място. И въздухът беше чист, и водата сладка, и местността китна и кротка като доволна невеста. Сгушено сред чемширите, и овощните си градини, огласяно от песните на пойните птици, градчето живееше по стародавному, макар наоколо му да кипеше един нов живот още неизбистрен, както трябва, ама силен като младо вино.

Как си представяш, другарю, тертипа на новото ми житие? Най-напред оглушах от тишината, после онемях, защото нямах огняр до рамото си, комуто да подвиквам, сетне ме залюля една дрямка; изпарили се бяха вече „яко дим“ двата хиляди бесни коня, на които порано дърпах юздите. Бяхме всичко четирима на туй безлюдно островче, дето н-чани му викаха „станцията“. Моя милост, касиерът, телеграфистът и един стрелочник. Понякога дохождаше и кантонерът,

но той си живееше в една къщичка сред лозята и се вестяваше в станцията само по два пъти на ден, когато излизаше да прегледа своя участък по пътя. Касиерът беше местен човек, имаше си колело и запрашваше за Н тутакси, след като затваряше гишето. Ние с телеграфиста бяхме пришълци от София, и двамата със семейства; дохождаше ли време за отпуски — всеки драговошно поемаше работата на другия. Но каква ли пък работа беше! Случваха се дни, когато нито пътник слизаше от влака, нито н-чанин заминаваше за някъде си. Живеехме с телеграфиста в сградата на гарата, готвихме си и се хранехме заедно, като веднъж дежурен по кухня беше той, а другия път — милостта ми. Есенно време на станцията ставаше многолюдно. Тогава ни засилваха временно с една парна машина за маневриране и персоналът ни се увеличаваше съответно с нови двамина кандидат-пенсионери. Редът и хигиената на гарата поддържаше стрелочникът. Жена му измиваше два пъти в годината пода и прозорците на чакалнята и по веднъж в седмицата избърсваше прозорците на моя „кабинет“ — командния пункт на „щаба“...

Спирам се на тия подробности, другарю, за да разбереш защо през първоначалните месеци бях като оглушал и онемял и защо се чувствавах като човек, изхвърлен много настрани от коловоза на живота. Не защото си смених местожителството, тоест столицата, с един задрямал провинциален град! Какъв столичанин бях аз, когато животът ми се движеше катадневно по релсите — от гара Искър до Черно море и от Горна Оряховица до Лозенград! Водех се столичанин по ведомост, а по работа бях един постоянен пътник, чийто адрес се променяше всекичасно, според утвърденото железопътно разписание.

Но нали казват, другарю, че на всичко майка му е времето! Дали е имало някога хайдушко биле, дето лекувало, според народните предания, всякакви рани и болки — туй не зная, пък и кой ли може да знае! Далеч зад гърба на прадедите ни са останали времената на Мануш войвода, когато хайдушкото биле е било лек за всякаква болка. Но от опит научих, че времето е велик и вездесъщ лечител, че то е целебен мехлем, еднакво чудотворен и за физически, и за душевни рани. Чувал съм, че на хората, дето ги прихващат от време на време „братята“, на хората с разклатени нерви докторите предписват лекарства от типа на така наречените по научному „транквилани“. Аз се обзалагам, другарю, срещу пенсионерските години, дето ми

предстоят (дано чумата да ги тръшне!), че по-голям транквилан няма и не може да се измисли, че времето е цар на всичките транквилани по света! Туй от мене да го знаеш, пък аз съм препатил човек.

От собствен опит съм стигнал до тази истина, другарю, усетил съм тази истина и с кожата си, и с душата си. Една сутрин, няколко месеца след пристигането си на гара Н, беше началото на май, ако не се лъжа, чух от съседния чинар да подсвирква кос. Той и друг път ще да е подсвирквал, разбира се, на косовете туй им е работата. Но аз го чух тази заран за пръв път. А когато касиерът пристигна, попитах го дружелюбно здрава ли е жена му, весела ли е и той дали дърпа ушите на дечурлигата си. Той се опули, после разбрах, че имал само едно пеленаче, но очите му светнаха, като ме чу да разговарям човешки. На обяд, като изкусахме с телеграфиста „боб наш насъщ“, рекох му: „Наборе, щеш ли да му ударим по едни карти за разтуха на душата?“ Телеграфистът зина от учудване, но преди да продума, аз извадих тесте карти от началническата си чанта и ги цапнах на масата. А след обичайната си пладнешка дрямка, като излязох да посрещна пътническия влак от София, усетих да ме лъха по лицето един лек ветрец, но подсладен с миризми. Замириса ми на мащерка и узрял бъз, на напечена от слънцето лайка. Вrabци цвърчаха по телеграфните жици, косове подсвиркваха из шумата на чинарите, едно прозрачно небе захлупваше равнината, чисто като измито стъкло, а над градчето се издигаше синята снага на балкана. Погледах, погледах, па ми стана мило и леко на душата и си рекох: „Брей да се не види, че то не било толкова лошо да се живее и в тила!“ Всъщност аз нищо не си рекох, но тъй ще да е възкликнала душата ми. Защото, ако трябва да си говорим по мъжки, машинистите не поглеждат често небето, комай те не го бръснат за слива, какво им влиза в работа висинето! И встрани не се озъртат, за да си не пилеят вниманието, да не изпускат от очи уредите. По време на път божият свят за машиниста е таблото, там има всичко, което е свързано с живота на машиниста и със съдбата на хората, дето са във вагоните. И таблото си има своята хубост, но тя е особена, не е божя хубост. Когато някой зарадван картечар рече: „Хубаво бие моята картечница!“ — нима той отваря дума за *божата* хубост?

Времето, другарю, угаси моята фронтовашка жажда за всекидневните битки по пътя и ми отвори очите за по-скромните и обикновени радости на мирновременния живот. Това исках да ти кажа.

Може да не съм се изразил добре, но аз съм железничар, завършил съм само едно средно жп училище, мене професори, както ти споменах вече, не са ме учили, за да съм по-изкусен в речта.

На другия ден повиках кантонера и стрелочника, едни мързеливци, дето втори такива няма по света, и им заръчах да прекопаят отново старата и занемарена градинка пред гарата. И те се удивиха, задето бях се сетил за тази градинка, прегоряла вече и буренясала, а после, като разбраха намерението ми, престориха се дори на обидени, зер какво общо може да има градинарството с тяхната специалност. Но на мене, бившия фронтовак, такива номера не минават. И аз бях по-рано машинист, а не чистач по поддържането, но малко ли пъти съм премитал сам работното си място и съм лъскал с пущинг бронзовите рамки на уредите! А те ми се цупеха за някаква си градинка, петнаесетина разкрача дълга и десетина широка.

Така възкресих из мъртвите гаровата градинка. Със свои пари купих разсади — петунии, маргаритки, невенчета, ружи. Че и маркуч за поливане доставих, защото до чешмата имаше петнайсет метра, кой ще ти пренася кофи с вода!

Накратко — стана една градинка, дето му викат — за чудо и приказ. Разприказвах се за нея повечко, но ти ще видиш, че не съм го сторил случайно. По отношение на човека, за когото се интересуваш, тя ще играе централна роля в моя разказ и ти ще видиш, че неговото чудачество тук се прояви най-напред. Пък и за мене самия тази история не профуча транзитно, както прави бързият влак, когато минава край нашата гара.

Всекидневната боева дейност поддържа у фронтовака едни постоянни боеви качества. Ако е машинист, той свиква да се бори успешно с безсънието, нощното бдение се превръща у него в навик. Ако извадиш внезапно такъв човек от службата, той дълго време ще се кокори нощем като таласъм. Фронтовакът свиква все по-бързо с трудните преходи, мъчното в службата го държи изправен и във форма, той не се отпуска и не се предава на леност, губивремето за него не е удоволствие и отмора, а жива болест. А мирновременният живот е като цигарата, колкото повече смучеш от сладката ѝ отрова, толкова повече свикваш с нея и ти става необходима. Така действуват, като цигарата, и удоволствията на мирновременния живот. Отначало картите, таблата и подремването ми дохождаха на гости само веднъж на ден, а после аз

сам започвах да викам тия гости, докато те ми станаха неразделни, постоянни съжители. Започнахме само двамата с телеграфиста, сетне увлякохме и касиера, а той взе да мъкне на гарата и своя шурей, бившия и пенсиониран вече директор на банковия клон. Така стигнахме до каретата, а те като таблата са сладка работа. Едва дочаквахме да посрещнем и изпратим влаковете, и сядрахме тутакси на масата. Камаряха се немити съдове в кухнята, бобените и картофените яхнии заменихме с консерви. Все по-нарядко поглеждах градинката, която ония мързеливци започнаха да поливат, както се казва, от дъжд, та на вятър. От гиздава девойка тя се превърна на съсухрена старица, която само един бог от милост или от злоба поддържа още жива.

Но за да бъдем докрай справедливи, другарю, трябва да ти кажа, че за съсухрянето на градината имаше и причини, към които моите новопридобити мирновременни навици нямат никакво пряко отношение. Накратко казано, работата на гарата се разрасна, умножи се, а тя се умножи, защото в Н бяха започнали да строят един след друг голям керамичен завод — на мястото на старата фабрика за тухли, и един промишлен „гигант“ — както се изразяват по съвременному, за преработка на цветни метали. Копаеха основите и на една фабрика за санитарни пособия. По времето, за което отваряш дума, другарю, керамичният завод вече работеше, а промишленият гигант оборудваха с машини. Туй строителство наложи и нашата гара да се събуди и оживи, да заприлича най-после на истинска гара. Дойдоха от София работници и специалисти. Направиха допълнителни коловози за маневриране и престой на вагони, изправиха семафори, издигнаха рампи за товарене и разтоварване, построиха навеси. После ми изпратиха един помощник, магазинер и още трима стрелочници. В апаратната замига диспечерско табло. Дошло беше време и „станцията“ да се отърси от дрямка и да се хване на хорото.

Помощникът ми беше изучено момче, много се стараше в службата и аз си знаех, че гледа с надежда към началническото ми място. Беше ергенче, настаних го в гаровата сграда. Имаше си мотор, БМВ, 350 кубика, змей. С него прехвърчаше за по-малко от десет минути до Н. Другите се заселиха в града.

Заради строителството на заводите в Н надойдоха стотици работници, инженери, майстори и с градчето започна да става едно чудо. Старият Н бързо се предаваше, раждаше се нов град. Дигнаха

хотел, истински, с два ресторанта и модерен бар; растяха сгради, отваряха се магазини, бирарии, аптеки, стъкмиха модерна лечебница. Говореше се, че населението от седем хиляди ще нарасне на двайсет-трийсет, и туй сигурно щеше да стане, защото само в „гиганта“ се предвиждаше да работят седем-осем хиляди чифта ръце. Взеха да изправят улиците, да равняват площи, да рушат стари, много видели къщи и да дигат нови, на по седем, десет етажа. С няколко думи, тихото градче на овошките и дебелите сенки се превръщаше постепенно в промишлен град. Старите табиети бързо си отиваха, сякаш вятър ги помиташе, а новите едва подаваха стръкчета и не можеше да се знае от кой стрък какво ще разцъфти. Но за тези неща други ще ти разказват, другарю, а аз ще се върна отново на гарата, при моите си хора.

През свободното си време младият помощник пет пари не даваше за никакви градинки, ами учеше, четеше дебели книжки, готвеше се задочно за университетски изпит. Как не обели поне веднъж дума за градинката, да разпита ей тъй, дето се казва — за „информация“. Струваше ми се, че освен спрямо работата си (която вървеше отлично) и спрямо университетските си книжки за всичко останало в света той беше един слепок. Е, с едно изключение все пак. Случваше се в месеца веднъж или два пъти да докара на своя гърмящ змей някое момиче от града. Такива *момичета* се навъдиха доста, тъй става, където се скупчват много млади мъже и се живее по ергенски. Но моят помощник и тази история я правеше по тертипа на слепците. Ще доведе момичето късно вечер, когато тъмнината е най-силна, и ще го отведе обратно в Н, преди да се е развиделяло, боеше се от светлината. Ние с телеграфиста разбирахме по громоленето на машината кога го довежда и отвежда. Ругаех го в душата си за пъзливостта и лицемерието му и тайничко му завиждах, пак в душата си, но не знаех за какво повече — за момичето ли, или за хвърковатата му машина.

Веднъж, на едно заседание на партийната група касиерът го запита (касиерът ни беше партиен секретар): „Бе, млади другарю, защо все в потайни доби водиш тия фустите при тебе? Не ти ли е съвестно да будиш другарите си?“ „Съвестно ми е?“ — повдигна рамене „младият другар“. „Ами защо го правиш тогава? — засрещна го касиерът. — Не можеш ли да водиш фустите в по-нормално време и да си ги изпращаш

на развиделяване?“ „Не мога! — отговори му моят помощник. — Сутрин може да ме види някой, пък аз искам досието ми да е чисто по въпроса!“ Прищя ми се да плюя в мутрата на тоз пъзлив лицемер, но той ми беше отличен помощник, пък аз все повече хвърлях зарове и цаках карти през деня и си поспивах; затова, макар и позорно да е, преглътнах и си замълчах.

Така вървяха работите на нашата гара, докато един ден пристигна човекът, за когото ме разпитваш.

Той пристигна на третия ден от месец август, със сутрешния влак, в 10,00 ч. С него слязоха още двама пътници, те бяха долноряховчани, познах ги, тях ги чакаше каруца. Пътникът, за който става дума, свали от платформата на вагона три здраво натъпкани куфара — два кожени, чуждестранни, и един платнен, нашенски. Аз ти казвам, другарю, че едва смогна да ги свали навреме, защото долноряховчани го изпревариха с торбите си, те просто го избутаха с лакти, да слязат първи, а той ги изчака хрисимо, без да им каже дума. Изглеждаше кротък и деликатен човек, макар таквиз люде днес да се срещат твърде нарядко. Аз като човек от железниците ще ти кажа, че днес са на мода лактите и че който не умее да си служи с тях, понякога си доплаща за билет до следващата спирка. Светът е станал забързан, нетърпелив, всеки гледа да се докопа до перона пръв! Като нашите долноряховчани например.

Много вода изтече, откакто този човек се мярна за пръв път пред очите ми, а ми се струва като да е било вчера. Едно измамно чувство ме лъже, че е било вчера, а истината е, че са изминали шест години оттогава. Оня трети август стои ясен в паметта ми, като най-скорошна фотография! Пък да речеш, че през тия шест години аз съм срещал милостта му често-често, та затова помня и първата си среща с него. Къде ти! Той стоя в Н само две години и половина...

Аз ще ти кажа така. Ако някой ден тресне гръм от ясно небе, няма ли да запомниш тоя ден? Ще го запомниш, и още как... И второ: човекът, за когото става дума, стоя наистина само две години и половина в Н, но така завъртя нещата около себе си с особняческите си постъпки, и такова впечатление направи с работата си, че н-чани още приказват за него и комай няма скоро да го забравят; та и аз ще го помня, може ли, нали пръв го срещнах на н-ска земя!

Та въпросният човек едва смогна да си свали куфарите навреме и влакът потегли. Той се заоглежда и като забеляза одного от стрелочниците, кимна му любезно и му посочи с глава багажа си. Демек, бъди, другарю, добър, ела ми помогни. Тогова стрелочник, дето му кимна, беше един от мързеливците, и аз бях сигурен, че ще му обърне гръб, един вид, „аз, другарю, съм стрелочник, не съм ти никакъв носач, сбъркал си адреса“! Но за моя най-голяма изненада хайванинът се затича пъргаво, както не бях го виждал, грабна двата куфара и чевръсто ги понесе към чакалнята. Той беше як човек, но по това, дето жилите на врата му се изопнаха, разбрах, че багажецът на нашичкия бая си тежеше. А нашичкият, макар да се беше държал отстъпчиво спрямо долноряховчанните, стигна до чакалнята усмихнат, сякаш носеше в куфара си врабци. После, като случих време, когато милостта му беше се залисал, аз повдигнах този багажец — тежеше най-малко четирийсет килограма, мушаменият търбух беше натъпкан и претъпкан с подвързани книги и разни инструменти. „Човек с железни мускули и такъв отстъпчив!“ — рекох си наум и пак си помислих, че по широкия свят се срещат и такива хора, дето могат вол да свалят с юмрука си, а на мравката струват път.

Той даде петолевка на стрелочника за услугата и оня се стресна, защото, другарю, за подобна работа и един лев е много! Чест прави на мързеливеца, дето отказа да приеме толкова пари, и нямаше да ги вземе никаквецът, ако нашичкият не беше ги просто насила набутал в ръцете му. „Защо се затича за куфарите му? — попитах го после. — Тебе те мързи една кофа да лиснеш по градинката!“ А той вдига глупавото рамене: „Знам ли — вика, — едни ластици като да ме придърпаха към тоя човек!“ „Ще ти дам аз едни ластици! — мисля си наум. — Придърпаха те тебе кожените куфари!“ — но не съм сигурен дали бях прав.

Сега искам да ти опиша, другарю, човека, какъвто го видяха очите ми. Да имаше най-много 35–36 години. Беше среден на ръст, дори малко по-нисък. Беше широкоплещест, а в кръста тънък. На лице беше възслаб, скулест, с мека кестенява коса, която решеше на път. Имаше високо, леко изпъкнало чело, под което меко блестяха гълъбовосиви очи. Те бяха, очите му, как да ти кажа — уж гълъбовосиви, пък току ставаха пепеливосиви, непроницаеми. И погледът им такъв — навремени мек и гладък като кадифе, някак си

тъжно-ласкав, а друг път — когато сивият им цвят ставаше пепелив — само един бог можеше да го разбере! — той те претегляше като на кантар, да види колко чиниш, но не го правеше със злоба, а по-скоро с горчиво любопитство. Накратко, погледът му беше като ония някогашни речни вирове на нашата река Бързия, които помним само ние, кандидатите за пенсия — отгоре примамливи и прозрачни — и кротко небе се вижда в тях, и облачета като от памук, а по-надолу — сиви и все по-мрачни, синьозеленикави — никой не знае какво има в подмолите им. По-куражлиите момчетии от нашето село се гмуркаха навътре, но и те разправяха какви ли не щуротии. Едно се кълнеше дори, че видяло русалка. Като захванахме да го разпитваме как изглеждаше тази русалка, момчето ни рече: „Ами очите ѝ като звезди, а косите ѝ — като че ли са от свила на кукуруз!“ Измишльотини, разбира се. Но едно съм запомнил: никое от акранчетата ми не слъга нещо страшно, нещо, което да плаши. Всички споменаваха дълбокото на вира с добро.

Това искам да ти кажа, другарю — дълбокото в погледа на този човек беше добро. Добро, но поръсено като че ли малко-отмалко с горски пелин.

Като остави куфарите си между чакалнята и апаратната, той тръгна да се поразтъпче из района на гарата. Странно и малко смешно ходеше тоя човек! Не че стойката му беше лоша, държеше се изправен, навремени размахваше ръце встрани, сякаш пропъждаше разни досадници, които го връхлитаха и му пречеха да гледа напред или да мисли за своите си работи. Или пък приличаше на човек, който просто се брани от конски мухи! Но туй, повтарям, вършеше навремени, иначе си вървеше нормално, е, напомняше на зает с мислите си човек, излязъл да се поразходи из перона на гарата, очаквайки да мине и да си замине пътническият влак.

След като се нагледа на платформите за товарене и разтоварване и обиколи навесите, под чиито козирки чакаха камионите от ЗПЦМ дузина сандъци, всеки от които тежеше най-малко по един тон, нашият човек застана на прага на апаратната, поклони се на телеграфиста и учтиво го запита:

— Бихте ли ми казали, другарю, дали от Завода за преработка на цветни метали е пристигнало някакво съобщение за мен?

— Кой сте вие? — учуди се телеграфистът, защото никой до тоя час не му се беше покланял толкова учтиво.

— Аз съм Евтимов — каза човекът.

— А-ха! — каза телеграфистът.

— Ю. Евтимов?

— Ю. Евтимов.

— Ами тъй кажете! — кимна телеграфистът. — Откъде ще знаем, че тъкмо вие сте този „Ю. Евтимов“! Преди половин час се получи телеграма за вас от завода. Той размота телеграфната ролка и като стигна до едно място на лентата, прочете: „За Ю. Евтимов. Молим да обадите на същия, когато пристигне, че джипката получи сериозна повреда, стоп, да почака. Началник ЗПЦМ Наумов.“

Аз видях, другарю как по лицето на човека се изписа най-напред израз на безкрайно учудване. То беше по-голямо от учудването на телеграфиста, когато оня му се поклони. После туй учудване бавно угасна, като светлината на електрическа крушка, когато токът намалее и накрая секне.

— *Джипката*, казвате вие! — повтори той. Кой знае защо, той изговори думата „джипка“ малко натъртено.

— Аз не казвам нищо, тъй пише в телеграмата! — засегна се телеграфистът.

Нашият човек помълча някое време и аз забелязах как по лицето му започна да се изписва една загадъчна усмивка.

— Е, добре! — каза той накрая. — Аз ще почакам тази джипка!

— Ами ще почакате, какво ще правите! — рече телеграфистът.

Той беше обут в кафяви кадифени панталони. Носеше късо кожено якенце върху карирана жълто-червена спортна риза.

— Вие да не сте някой майстор от завода? — намесих се в разговора аз. Задах въпроса си любезно, защото ми се стори, че телеграфистът май прекаляваше със суровия си тон. Телеграфистът си говореше така; само когато играехме белот, гласът му ставаше мек като памук.

— Майстор съм! — кимна нашият човек и пак се усмихна загадъчно.

— Какъв майстор? — попитах. — Има всякакви майстори.

— Машинен майстор, монтажист — рече той.

— Добре — рекох. — Туй е добра професия. Ако човек се старае, тази професия носи добри пари.

Когато отворих дума за парите, аз пак видях онази промяна в погледа му, за която споменах одеде. Една дълбочина се откри, светла на повърхността и тъмна, и малко горчива към подмолите. — „Лесно май ги харчиш паричките! — помислих си. — Обича ги, но не умее да пести!“

— Извинявайте! — кимна ни той и се отдалечи.

Дойдоха помощникът, магазинерът, маневреният локомотив наду пищялка, около навесите закипя работа. Пристигнал беше от ЗПЦМ-то тежкотоварен камион. „Закипя“ не е най-точната дума, другарю, през такива дни, какъвто беше тогавашният, работата по-скоро „мърда“, а кръвта на човека кипи; нямаше още пладне, а живакът в термометъра се качваше вече към тридесетях!

За да сложим точка на тази част от разказа, другарю, ще ти кажа, че монтажните работи в завода не вървяха, носеха се слухове, че там ще се разиграе скоро-скоро един кадрил. Трябвало е преди година още всички машини да са по местата си, а по онова време половината халета на „гиганта“ стояли празни, можело из тях с автомобил да се разхождаш насам и натам. Такива приказки стигаха до „станцията“, затова и аз си мислех тогава, че в ЗПЦМ-то без кадрил няма да мине!

Сега, като оплакахме гърлата си с по една малка водчица, може да продължим:

Половин час след нашия разговор с „майстора“ — гледам — негова милост отново се насочва към апаратната.

— Какво иска пак тоя! — сопна се телеграфистът. — Човек не успява да си прочете вестника от навляци!

Трябва да ти кажа, другарю, че колкото приближаваше време за първия белот, толкова телеграфистът ни ставаше все по-нервозен. Работата на телеграфиста е такава, че изнервя човека, затуй не придирах твърде, когато нашият повишаваше тон и езикът му започваше да реже. Началникът е длъжен да влиза в положението на хората си, нали? Навремето ушите ме заболяваха от псувните на моите огняри, но търпях. Началниците, за разлика от по-нисшите чиновове, трябва по начало да са търпеливи и да разбират човека.

Майсторът пак ни се поклони твърде учтиво, на такива поклони не бяхме свикнали, та не знаехме дали се подбива с нас, или го прави

насериозно.

— Имам една молба! — рече той.

— Нямате ли си работа? — сопна му се телеграфистът.

— Аз идвам тъкмо за работа! — усмихна ни се кротко майсторът.
— Ще се намерят ли при вас някакви градинарски сечива? Мотичка например, гребълце?

— За какъв дявол... — зина телеграфистът, но аз навреме го прекъснах:

— За какво са на ваша милост градинарски сечива? — попитах го по човешки.

— Искам да поработя в градинката! — рече той.

Помълчахме някое време, после аз му рекох:

— Ами ваша милост разбира ли от градинарство? Ако става дума за нашата градинка, тя е държавна, не служи за развлечения.

— И за губивреме! — допълни ме телеграфистът.

— Моля ви се! — рече майсторът. — Аз няма да повредя държавната градинка. Ще ми се да я почистя само от плевели!

Нещо заседна в гърлото ми, пък и пустият му телеграфист заби нос в ролките си, като че ли онемя изведнъж. За щастие или за нещастие, един господ знае за какво, покрай апаратната мина единият от мързеливците стрелочници и аз му подвикнах:

— Ей, Милане! Дай на тогова една мотичка и едно гребло!

— Слушам! — отговори за пръв път по служебному дяволът и като изгледа в гърба майстора, направи кисела гримаса и заситни към магазинята. А ние с телеграфиста, сякаш ни лук яли, ни лук мирисали, забихме носове в тефтерите и гузно — от толкова ми ти време! — тайничко запоглеждахме часовника дали е ударил часът за поредния белот.

Майсторът пък, той свали коженото яке, запретна ръкави на шарената си риза и смело навлезе сред трънаците на нашата отколе занемарена градинка...

После всичко си протече според разписанието. То е светаята светих на железничарската работа. За обяд разтворихме две кутии копърка, хапнахме набързо и почистихме масата. Довтаса и магазинерът. Пристигна потен-изпотен и бившият директор на банковия клон. Как се домъкна в тази жега с таратайката си, едно пежо отпреди войната, не ми идеше наум. Пък и защо ми трябваше да му

мисля! Уж играех, уж хвърлях козове, пък току поглеждах през прозореца.

Майсторът беше почистил градинката до средата. Една голяма купчина магарешки тръне и изсъхнал жилав треволяк лежеше накамарена встрани. Толкова силно печеше дяволското му слънце, че по едно време очите ме заболяха и взех да бъркам валетата с попове.

— Ей, шефе, опомни се! — сгълча ме телеграфистът, с когото играехме в комбина.

— Ще изгубим играта!

Пепел му на устата, тоя ден наистина загубихме. Локумчетата изядоха магазинерът и бившият директор на банковия клон.

В 4 часа след обяд ни се обадиха от ЗПЦМ-то:

— Абе, тоя Евтимов още ли е при вас?

— На привършване е! — рекох.

— Какво? — изуми се нечий глас.

— Нищо! — рекох. — Чака проклетия ви джип!

— Е, да почака! — рече с облекчение гласът. — След един час пристигахме!

Точно един час трябваше на майстора, за да прогони маркуча до градинката и да полее изобилно с вода спечената като кирпич земя.

Телеграфистът не рачи да се помръдне от мястото си, но аз излязох да погледам. И видях, че човекът беше сътворил едно чудо, той беше повдигнал Лазара от гроба. На мястото, където се синееха магарешки тръни и тровеха очите други бодили, бяха повдигнали розови и небесносини личица петунийки и ружи, подаваха главички пъстри невенчета, усмихваха се маргаритки. Е, не бяха свежи, виждаше се, че бяха боледували, но си личеше, другарю, че по стъбълцата им беше наново потекъл живот.

В 5,00 ч. следобед пристигна джипката на „гиганта.“ Майсторът се изми на чешмата, среса грижливо и на път кестенявата си коса. После дойде при нас в апаратната, благодари ни със светнало лице за гостоприемството и се извини, че не е имал възможност да почисти както трябва градинските ни сечива. Остави ми визитната си картичка, поклони ми се и с младежка походка, размахвайки сегиз-тогиз ръце,

тръгна към джипа. Шофьорът беше натоварил вече двата му кожени кувара и мушамения мех.

И когато джипът запраши из пътя, другарю, аз погледнах визитната му картичка и прочетох на глас:

Инж. Юлиян Евтимов

доктор на физико-математическите науки

И в апаратната ни като че ли падна гръм. Гръм от ясно небе...

РАЗКАЗ НА ЮРИСТА

Да, аз съм началник на „Отдел персонал“ или „Завеждащ кадри“ по старому. Образованието ми е юридическо. При ЗПЦМ съм от началото на строежа.

Съжалявам, другарю редактор, но трябва да ви предупредя най-напред, че в моя кабинет не се пуши. Ето, на тази табелка е отбелязано, но като повечето пушачи вие не й обърнахте внимание. Затова съм принуден да ви напомня. Извинявайте!

Заповядайте от фъстъците, пийнете си лимонада, развличайте се! Тези неща може би не са ви по вкуса, затова пък са полезни, а ползата според мен е единствената реална мярка за доброто.

Колкото до забраните — без тях не може. Измислил ги е общественият разум. Продиктувало ги е общественото самосъхранение. Аз не мога да си представя какъв би изглеждал животът, ако ги нямаше забраните! Един хаос... Да, разбирам ви, възпитанието, самодисциплината, казвате. Добре! Но какво са самовъзпитанието и дисциплината? Те са рожби на забраните. Моля! Забраната да се пуши възпитава у човека чувство на уважение към непущача. Забраната да се напуска работното място за щяло и нещяло приучва трудещия се към дисциплина. Виждате ли? Затова думата „забрана“ би следвало да се изписва с главно „з“.

Да. А бившият директор, Юлиан Евтимов, не обичаше забраните. Как съумя с тоя си стил на работа да надвие трудностите — той завари тук един голям батак! — и да заслужи своя Орден на труда — златен, не проумявам! Чудя се! Защото той не само не зачиташе забраните, но в много случаи проявяваше дори либерализъм! Признавам си, че неговите успехи са за мене тайна, която още не съм разгадал и едва ли някога ще разгадая.

И как да разгадая, другарю! Юлиан Евтимов беше изключение от общото правило, и от всякакви правила, а такива случаи аз отказвам да коментирам. Като споменах думата „либерализъм“, вие ме погледнахте въпросително. Не, разбира се, не става въпрос за политически либерализъм, не ме разбирайте криво! В политическо отношение

Юлиян Евтимов беше чист като бяла хартия. И в нравствено отношение, бих казал, защото освен дето пушеше, той не играеше на карти и не ходеше с развалени жени. Пък и пушенето му не беше вулгарно... извинявайте! Той пушеше с лула, а аз съм слушал да казват, че с лула пушат обикновено свестни хора, сериозни. Професори, политици, държавни мъже.

Неговият либерализъм мъчно може да се опише. Аз, като юрист, имам поглед върху поведението на хората, но либерализма на Юлиян Евтимов не бих могъл да подведа под никакъв параграф. В моралните науки, а още повече в юридическите — за такъв вид либерализъм няма определение. Той е нещо неопределимо и навярно би се поддал на математическо описание. Нали знаете, че напоследък е доказано с математически уравнения, че „нищото“ в космоса не е все пак „нищо“! Ето какви са възможностите на математическото описание, когато става дума за определяне на неопределимото... За съжаление, аз не съм математик. Но Юлиян Евтимов е първокласен математик и аз мисля, че той единствен би могъл да опише по математически начин своя либерализъм, навярно би съставил едно ново уравнение от областта на неравенствата и несъвместимостите; математиката се занимава тъкмо с такива неща.

Понеже сте дошли тук да събирате сведения за този човек, аз няма да ви оставя — в кръга на възможностите си, разбира се — да си идете с празни ръце. Има хора, които ще ви разкажат за други негови черти. Мен лично ме впечатли тази черта от характера му, която аз наричам „либерализъм“. Може би произволно наричам тази негова черта „либерализъм“, но нали Протагор е казал, че „човекът е мярка за всички неща“! Аз меря нещата със своя аршин. Ще ви разкажа няколко случки, пък вие съдете сам. Но пийнете си още лимонада, тази лимонада е направена от минерална вода!

Той пристигна в Н неочаквано, без предизвестие и затова предизвика известно объркване сред нашето ръководство. Но можете ли вие да си представите един *директор* да пристига без предизвестие? Без да уведоми предварително помощниците си от *ръководството*? И да предизвика поради тази причина объркване? Поне според моите разбирания туй е една нелогична постъпка! Един

директор не постъпва по такъв начин! Директорът! — това означава ред, дисциплина, йерархия. Нали? А той се изтърси, извинете за думата, неочаквано. Пристигат без специално предизвестие до ръководството обикновени работници, редови, но и те се обаждат предварително някому: на съответния бригадир, на домакина, на някого от шофьорите.

Ще кажете: „Разбира се, директорите не постъпват по такъв начин! Триковете на Харун ал Рашид от «Хиляда и една нощ» са отдавна известни, за да бъдат възкресявани в днешната практика, и то без каквато и да било необходимост!“ Дори ще се удивите: „Как е могло да хрумне на Юлиан Евтимов такава нелепа мисъл — да играе ролята на един съвременен Харун ал Рашид!“

Напразно ще възкликнете по такъв начин, другарю редактор! Логично е да възкликнете така, но по-добре ще направите да си мълчите. В поведението на Юлиан Евтимов има толкова „несъвместимости“ и „неравенства“, че вие ще се препънете още на първата крачка, ако съдите за поведението му според правилата на логичното мислене и тогава тръгнете на път.

Преди да дойде в ЗПЦМ, Юлиан ръководел монтажните работи на един промишлен обект в Родопите. Бригадир му бил родопчанинът от Момчиловци Юли Евтимов. Дали поради случайното сходство на имената им, или защото Юли е съвестен майстор и отличен човек, Юлиан Евтимов го обикнал и решил да го вземе със себе си и на нския обект. След съответните процедури в министерството Юлиан Евтимов предлага на майстора да заминат за Н на 3 август. Оня се съгласява и Юлиан Евтимов написва две телеграми с едно и също съдържание: „На трети пристигам с пътническият влак, десет часа, Ю. Евтимов.“ Своята телеграма Юлиан Евтимов адресира до заместник-директора на ЗПЦМ Сотир Щерев и я изпраща по куриерката на отделението „Цветна металургия“. Телеграмата на майстор Юли той адресира до началника на отдел „Персонал“, тоест до мен, и я предава на самото Юли да я подаде на пощата сам. Дотук всичко върви редовно, според протокола и без промени. Оттук нататък какво става? На трети август Юлиан връща Юли от гарата и му нарежда да остане още два дена в София, за да получи от отдела при министерството някакви допълнителни инструкции по технологичното оборудване.

Заминава за Н сам, сигурен, че Сотир Щерев се е погрижил вече за посрещането му на н-ската гара.

Заместник-директорът на ЗПЦМ Сотир Щерев, човек редовен и благонамерен в абсолютния смисъл на тия две думи, не издава за съжаление никакви разпореждания за посрещането му, тъй като той е в пълно неведение по този въпрос. Защо? Защото на 2 август следобед той заминава по работа в окръжния град и се завръща в Н чак в 4 сутринта. Неговата секретарка Павлина Яначкова използва отсъствието на шефа си, за да офейка от кабинета си още същия час! Както правят повечето секретарки между впрочем. На 2-и и на 3-и тя не си показва дори носа в завода. И как ще го покаже, като на 3-и сутринта се венчава за възлюбения си, а същия ден следобед прави сватбено тържество.

И така, пощата до заместник-директора Щерев остава непрочетена и неразпечатана, телеграмата на Юлиан Евтимов потъва във временно забвение до 4-и сутринта.

Що се отнася до майстора Юли — аз получих телеграмата му и навреме, и немедлено я проводих до началника на заводския транспорт с резолюция: „Да се посрещне и доведе със заводския джип!“

Както виждате, в хода на нещата се срещат както изненади, така и отрицателни явления — неочакваното оставане на Юли в София, самоотлъчката на Павлина; но явления с нелогичен характер няма. Явления от рода на „несъвместимостите“ и „неравенствата“ започват да ваят като дъжд... от страна на Юлиан Евтимов, инженер и доктор на физико-математическите науки, тогавашен току-що назначен директор на ЗПЦМ.

Най-напред, представете си, на него му хрумва печалната идея да свали от влака. Юли Евтимов, за да чака на място, в София, допълнителните инструкции на министерството. Тази постъпка на Юлиан е абсолютно нелогична. Защо? Защото Юли е квалифициран работник, майстор монтажист, а Юлиан го използва за услуги от най-общ характер. Превръща го на куриер.

Второто неочаквано хрумване на Юлиан, лишено от здрав смисъл, е неговото представяне на н-ската гара като „някой си“ Ю. Евтимов, а не като „Юлиан Евтимов, ДИРЕКТОР на ЗПЦМ!“ Различно звучат тия неща! Едно е да си „някой си“, а съвсем друго е да си ДИРЕКТОР. Другарят „някой си“ го подминават, има хиляди като него,

но „другарят ДИРЕКТОР“ е един, и на него свалят шапка! Помислете си само каква несъвместимост с логиката е това — да си ЛИЧНОСТ, и изведнъж най-безсмислено да се обезличиш!

Третото му изумително хрумване е да влезе в ролята на майстор Юли, да се съгласи с прозвището „майсторе!“ И не само че се самопонижава от директор на майстор, но върши отгоре на всичко и нещо крайно несъвместимо с ранга си и с общественото си положение — превръща се на общ градинарски работник! Плеви и прекопава занемарената гарова градинка...

Ако това не са неравенства и несъвместимости, другарю редактор, здраве му кажете!

В 5 ч. заводският джип е поправен най-после и шофьорът му, изпълнявайки моята заповед, тръгва да вземе от гара Н майстора Юли Евтимов. На гара Н Юли Евтимов, тоест Юлиан Евтимов, пита любезно шофьора: „Мога ли да седна на предната седалка, до вас?“ Шофьорът, човек припрян и ядосан от дългото бавене, отговаря: „Седни на майната си, където щеш, все ми е едно!“ Юли, тоест директорът Юлиан Евтимов, кротко се усмихва и отвръща: „Благодаря, ще седна на задната седалка!“ И се настанява на задната седалка.

Междувременно излиза вятър, прииждат облаци; започва да святка и гърми, завалява проливен летен дъжд. Но нали бедата никога не идва сама — наред пътя джипката отново прави засечка. Шофьорът вика: „Къде ще се намери такъв кутсузлия човек като тебе, майсторе! На мене все такъв ми е късмета, да возя кутсузлия. Слизай да бутаме!“ И Юли, тоест Юлиан Евтимов, слиза, какво ще прави, слиза и бута, докато проклетата таратайка отново припалва. Мокър като кокошка, той пак се усмихва кротко на шофьора: „Много съжалявам, че станах причина да ви мокри дъждът!“ Оня си мисли, че пътникът му го поднася, и се отяжда: „Много са ми притрябвали твоите съжаления, другарче! Ще си бърша с тях г...“

И понечва да се качи в кабината, но Юли, тоест Юлиан Евтимов, така го дръпва за ръката, че оня се завърта като пумпал около оста си, подхлъзва се, губи равновесие и плъосва на земята. „Майсторът“ скача с неподозирана пъргавина вътре, сякаш това упражнение го е правил поне сто пъти, и през полуотворената вратичка подвиква на оногова: „Утре сутринта ще идеш при директора, приятелю, да се извиниш!“ —

натиска стартера и докато смаяният шофьор успява да се изправи, джипката изчезва зад гъстата завеса на дъжда.

Тази история се развива по средата на пътя за Н.

Юлиян Евтимов пристига в Н малко след 6 часа. Продължава да вали. Той минава покрай новия хотел-ресторант, който е на главната улица, но не спира пред него, а продължава да обикаля. Така стига до „Хан и нощувка“. Този „хан-нощувка“ се намираше близо до стария център на Н. Вече го няма, пък и самата стара чаршия е останала само в спомените на средното и по-възрастното поколение н-чани. Всичко сринаха булдозерите, на мястото на „хана-нощувка“ се издига сега н-ският ЦУМ, насреща му се намира кино „Младост“. Ако не сте ходили в това кино, другарю редактор, съветвам ви да го посетите, зрителната му зала има форма на ротонда, много е интересно. Под киното е открита сладкарница, тя съседствува с „млечен бар“, а до млечния бар се шири един салон за младежки развлечения — зала за билиард и моникс. Доскоро в сладкарницата продаваха само сладкиши, пушенето беше забранено, забранени бяха и алкохолните напитки. За съжаление тия добри забрани вече са забравени, там сервират сега и водка, и уиски, и джин, че и някакви коктейли, един дявол знае от какво ги забъркват. Аз зная само, че от алкохолните напитки и от тютюна се забъркват главите на младежите, те отиват да танцуват с поизправени глави, от което — разправят хората — накрая не излиза нищо добро. Една слободия се получава... Разводи — колкото си щещ, аборти и прочие, а над всичко отгоре и нарушения на трудовата дисциплина. До такива печални явления се стига, другарю редактор, когато се занемарят забраните! Защото забраните — както ви казах в началото на нашия разговор — те са основата на реда и на дисциплината. Няма ли забрани — няма ред и дисциплина, туйто!

А сега да се върнем отново към героя на нашия разказ, бившия директор на ЗПЦМ Юлиян Евтимов. Видяхме го как спира пред „Хан и нощувка“, след като задмина модерния хотел-ресторант „Република“. Естествено човек от неговия ранг би следвало да отседне тъкмо в такъв хотел, там нощува министърът на промишлеността, когато дохожда в Н, там отсядат партийни и държавни ръководители на окръга, инженери, финансови инспектори, чужденци. В този хотел има винаги резервирани по два апартамента от „супер“ класа. Но Юлиян Евтимов предпочита „Хан и нощувка“. Съдете сами: не е ли това

типичен пример на неравенство между ранга на човека и неговото обществено положение?

По онова време ханът е бил вече обречен, но още се е борил за живот, като е предлагал на крайно ограничената си клиентела „специалитети“, каквито в „Република“ биха смятали за атентат срещу добрия тон. Бай Сандо, ханджията, гощавал своите хора с печени на шиш пилета, предварително обварени в подлютена вода, наръсени обилно с домашен пиперек и планинска чубрица. Де ще сънуват в грандхотела за подобна екзотика! Приготовлявал е тлъсти касапски гювечи, разни „друсани кебапи“, наливал е чашите с гъсто домашно вино, каквото в Н все още произвеждали разни отчаяни винари, и те обречени като хана-нощувка на неизбежно затриване. Това заведение от някогашното време посещавали главно хора от категорията на мераклиите, но не толкова по отношение на женския пол, колкото по направление на кулинарните особнячески „щения“. За нощувка рядко отсядал някой.

Макар бай Сандо да бил привикнал на всякакви особнячества, доста се учудил, когато Юлиан му заръчал да приготви за спане две стаи, като в едната стая да запали огън. „Да не би да чакате дружинка?“ — попитал го той. „Чакам да пита за мене един мокър шофьор“ — отговорил му нашият човек. И допълнил? „За всеки случай сложи на грила две пилета!“ „При мен няма грил — обидил се на чест бай Сандо, — при мене има скара на жив огнец!“ „Още по-добре! — усмихнал се дружески гостенинът. — Отсега нататък все при тебе ще отсядам! — И го потупал по рамото. — Аз ще се преоблека набързо и ще сляза долу, в механата, да си взема аператива!“

Когато слязъл долу в механата, сърцето на бай Сандо подскочило от удивление и най-приятен възторг — гостенинът му се преоблякъл във вечерен костюм, в най-точния смисъл на тази дума: тъмносин плат, колосана яка, сребриста връзка, на която блестяла напреко златна верижка. Ще каже човек — големец от най-чиста проба! За такъв го помислил и бай Сандо и една тайна надеждица се запалила като искрица в сърцето му — ех, дано пък отново повлекат крак към неговото заведение хора от по първа ръка!

Защото, каквото и да казват днес по-младите, облеклото е част от характера на човека! Видите ли някого да слиза за вечеря с връзка и колосана яка, да знаете, че това е човек, за когото добрите навици са

станали втора природа, тоест са се превърнали в част от неговия характер. Аз уважавам добрите навици, другарю! Добрите навици — това е ред, самодисциплина, това е уважение към обществото, ако щете! Такива хора обществото награждава с доверието си, дава им в ръцете командни лостове, издига ги на ръководни постове и служби. Със своя вроден механджийски усет бай Сандо правилно оценил нашия човек и затова в душата му се запалила оная искрица надежда, за която споменах вече.

Но времето е като река, то не може да потече назад. Механджийството е една обърната вече страница от живота и никакви прищевки на тоя или оная особняк не могат да го възкресят, да му вдъхнат отново душа. И туй си е в реда на нещата, и аз го одобрявам. Особнячеството никога не ми е било присърце. Особнякът може всеки час да ти сервира нещо неочаквано, нещо, което го няма в Кодекса на труда — ха трошете си главата, любезни, за да откриете она член или параграф, който би ви развързал ръцете, за да го санкционирате справедливо!

И така бай Сандо наредил пред своя представителен гост половин дузина панички с най-разнообразни мезета — подлютена с домашен пипер чубрика, леко позапечени арнаутски чушлета, накиснати в марината от олио и винен оцет, салата от краставички и домати, поръсена с копър, маслинки, гребка къпоолу, няколко резенчета пастърма, сложил на масата и юзчето изстудена кехлибарена ракийка и се оттеглил при скарата си, която била наблизко до тезгяха, да приготвя вечерята.

Минало се някое време и ето че в механата се появява и злополучният шофьор на джипката, мокър до кости и толкова разлютен, че дори заеквал като пелтек. Приближил се до бай Санда и запитал:

— Т-т-ук ли е май-й-стора, м-мам-ка му?

— Какъв майстор? — учудил се бай Сандо.

— Ами о-о-ня, дете е п-прис-и-стигнал с джи-па ми?

— Хм! — позамислил се ханджията. — Тук пристигна един другар с джип, верно е, но какъв ти майстор! — И той кимнал към дъното на механата, където Юлиан Евтимов преполовявал вече второто юзче.

Запътил се шофьорът към мястото, посочено от бай Санда, и като доближил масата на Юлиана, втрещил се и не вярвал на очите си. Този ли беше, или не беше този? Ако беше този, той наистина не прилича на оня, майстора, ами си има вид на най-настоящ директор.

— Вие ли... взе-е-хте джи-па ми? — проломотил той.

— Аз го взех! — усмихнал му се ангелски нашият човек. И все със същата си блага усмивка допълнил: — И ще издам заповед да те снемат от длъжност, защото ти си един шофьор грубиянин. Временно ще преминеш на служба „общ работник в гаража“, а когато изчистиш езика си от мръсни думи, може да си помисля тогава дали да те възвърна отново на предишната ти служба.

— Ами вие кой сте? — дошъл на себе си шофьорът.

— Приятел на директора! — кимнал му нашият човек и пак се засмял. После му рекъл: — Върви да се погрееш, в стаята ти е запален огън. А като влезеш във форма, слез долу да вечеряме.

Шофьорът не бил от категорията на героите, но не бил и от тия, дето се предават съвсем без бой.

— Ами вие шофьорска книжка имате ли? — преминал той на свой ред в настъпление. — Аз знам — рекъл той, — че дори на приятелите на директорите е забранено да управляват лека кола, ако си нямат книжка. Отгоре на всичко — рекъл той — това е държавна кола.

— Прави ти чест, дето ми задаваш тоя въпрос! — погледнал го с доволни очи нашият човек. — Понеже се осмели да ме питаш — продължил той, — ще помоля моя приятел да те назначи старши работник в гаража. Да не си от най-изпадналите! — И му показал книжката си. Тя била за шофьор ПЪРВИ КЛАС!

Оня махнал с ръка, въздъхнал и тръгнал да се качва в стаята си. Сега съвсем заприличал на мокра кокошка.

— Ще те чакам за вечеря, момко! — подвикнал подире му Юлиан Евтимов.

— Благодаря! Вечеряйте си сам! — отвърнал шофьорът, вече без да заеква. — На мене не ми се яде!

— Е, твоя воля! — повдигнал Юлиан рамене.

И като че ли тутакси го забравил. Посръбвал от юзчето с вид на човек, потънал в свои мисли и грижи. Мезетата едва докосвал, не

приличал на лакомник или на човек, който обича да си угажда. Когато вечерята станала готова, той наредил на ханджията да занесе на шофьора едното от двете пилета с попрепечен хляб, а също така и шишенце коняк. „Да се посгрее, завалията!“ — засмял се той и отново тутакси го забравил. А за компания поканил на масата си ханджията. „Заповядай — рекъл му — да вечеряме заедно! Виж само какъв дъжд вали навън!“ — Ами вали си! — отвърнал ханджията.

— В такова време е опасно човек да остава сам! — казал Юлиан.

— А защо, ваша милост? Тука нищо не ви застрашава! Заведението ми е почтено, пък и милиционерският участък е наблизно.

— Тъй ли? — засмял се Юлиан. Нищо не казал повече, само продължил да се смее.

Ханджията разправял сетне, че смехът му не бил твърде весел. Така или иначе, приел с удоволствие поканата на Юлиан и седнал на масата му — похапнал си с добър апетит и разказал на гостенина си разни историйки из живота на тоя град Н.

Пътуването на Юлиан Евтимов до Н, пренебрежителното му отношение към грандхотела, отсядането му в „Хан и нощувка“, неясното му отношение към шофьора на джипа — във всичко това, като се изхожда от предпоставката, че той е един ДИРЕКТОР все пак, има моменти, които мъчно могат да бъдат подведени под знаменателя на здравата логика. Помислете сам, другарю редактор, кой директор на крупен завод ще седне зад кормилото на една износена джипка, за да стигне до местоработата си? Кой уважаващ себе си ръководител, при това инженер и доктор на науките, ще вземе да се саморазправя с някакъв си простак шофьор? Пристигне ли до местоработата си, директорът ще нареди на заместника си да пусне една заповед по адрес на тогова шофьор за уволнение или за привеждане на по-ниска заплата, и туйто! Според кодекса. Какво ще се занимава с един сульо и пульо човек! Чунким малко отговорности му висят на главата... Сетне: как тъй човек с подобен на неговия ранг няма да нощува в грандхотела, ами ще се завре в един изостанал старовремски хан? И що за криворазбран демократизъм е това — да изпраца коняк на провинилия се шофьор и да кани на трапезата си един механджия, един съвсем непознат човек, излязъл из релсите на епохата си, закъснял сторонник на отдавна отминали в битообслужването времена?

Ако всичко това не е несъвместимост и неравенство спрямо логиката на здравия разум — здраве му кажете!

Макар и чудак в поведението си, Юлиян, Евтимов владееше отлично изкуството да се управлява и в кратко време монтажните работи и оборудването с техника захванаха да напредват с бързи крачки. Преди всичко той беше педагог, разбираше слабостите на хората и изнамираше най-ефикасни средства, за да ги преодолява. Аз ще ви кажа, другарю редактор, че преди неговото идване в ЗПЦМ общежитията бяха се превърнали в картоигралчески заведения, където на всичко отгоре се пиеше алкохол и се пушеше като в преизподня. Никой не тачеше забраните, макар във всяко общежитие да висяха закачени по стените по МОЯ изрична ЗАПОВЕД ей такива табели:

„ИГРАНЕТО НА КАРТИ СТРОГО ЗАБРАНЕНО!“

И още:

„ПУШЕНЕТО В ПОМЕЩЕНИЯТА СТРОГО ЗАБРАНЕНО!“

Никой не им обръщаше внимание за пукнат грош.

По онова време работническите общежития се помещаваха в едни дървени бараки. За отмора на нервите, както предписваха невролозите, бях забранил да се поставят крушки с повече от 40 свеци. След 10 часа вечерта бях постановил да свети само по една крушка в помещенията. Така спестявах електроенергия и давах възможност на уморените да си отпочиват и да възстановяват силите си. Но въпреки мерките ми крушките светеха до среднощ, дрънкаха зарове, шляпаха карти, млади хаймани обтягаха акордеони, варварски дърпаха струните на китари. На строежа бяха придошли хора от цялата страна, срещаха се всякакви. Случваше се младежи да прескачат до женското общежитие.

Едва пристигнал, Юлиян Евтимов заповяда да сложат във всяко общежитие по един телевизор, да се подредят кътове за пушене, за шах и четене на списания и вестници, а встрани от бараките на едно почтено разстояние издигна — макар думата да е пресилена — музикални беседки, прости дървени барачки без стени, само с по едно конусовидно покривче отгоре. Ето как направи за кратко време забраните излишни. Ще попитате за пиячите. Изгонени от спалните, те се промъкваха в музикалните беседки, но и оттам ги изритваха, та

накрая бяха принудени да се завират из шубраките; оттам пък ги подгонваха смокове и други гадини, та бяха принудени, пиейки бирата си, да гледат месечината и звездите.

Знаех си, че тази реформаторска дейност ще завърши с един финансов начет по параграф „обзавеждане“, което и стана. Но Юлиян се изхитри да го покрие с два концерта, които заводският самодееен колектив изнесе пред н-чани още същата година.

С дохождането на Юлиян Евтимов за директор закипя трескаво монтажна и строителна дейност: заводът се оборудваше с техника, а южно от корпусите му започнаха бързо да надигат снаги от тухли и бетон работническите общежития.

В просторните зали на завода монтажистите инсталираха тежки и сложни машини. Спомням си например, че електрохидравлическата преса за валцуване тежеше 250 тона. Ще ви разкажа, другарю редактор, една историйка около тази преса, свързана със странностите в характера на нашия бивш директор.

Тоя „чук“ за валцуване трябваше да се инсталира в ковашкото отделение на завода. Цехът беше дълъг около петдесетина метра, мястото му се намираще в началото на залата. За да се транспортира до това място, кранистът извозваше „чука“ и съоръженията му по един висящ железен път, който тръгваше от източния вход на цеха. Тази работа вървеше бавно поради голямата дължина на трасето, и мудно; защото нашият кранист имаше обичай всеки три часа да слиза от кабинката си да пие кафе и да изпушва по една цигара. Ще попитате: как търпеше управлението такъв работник? Търпеше го, защото той беше отличен специалист, с дълъг трудов стаж „отличник“ в професията и носител на не знам колко си ордена за трудови заслуги. Специалисти от такава класа не се намираха по онова време, както се казва — на път и под път. Когато началникът на цеха му направи забележка, той отговори: „Не пийна ли кафенце и не изпуша ли цигарка, завърта ми се главата. Туй е професионална болест, защото гледам все от високото!“ При втората му забележка бай Симо се сопна: „Ако ви докривяват моите слизания на земята, потърсете си друг кранист!“

Нямахме сметка да оставаме без кранист, преди гигантският чук да иде на мястото си, но пък и поведението на бай Симо ставаше нетърпимо — можеше да окаже лошо въздействие върху дисциплината на целия колектив.

Една сутрин, малко преди бай Симо да слезе на земята, Юлиян Евтимов заповяда да сложат посред цеха една четвъртита маса със снежнобяла покривка, а до масата натъкмиха коженото кресло, в което сядаха директорските гости. Донесоха термос, с кафе, кутия цигари екстра качество, филджанче с чинийка, а до масата застана секретарката на Юлияна, облечена в чиста сервитьорска манта. Бай Симо слиза от крана, а насреща му се задава директорът, облечен в работнически комбинезон.

— Добър ден, бай Симо! — кланя му се любезно Юлиян и се усмихва с богатата си усмивка. — Драго ми е да ти стисна ръката!

— И на мен ми е драго! — отвърща бай Симо и подозрително се оглежда.

— Ами аз съм на твоите услуги! — казва му Юлиян. — Ето, пийни си кафенцето, изпуши си цигарката, заповядай! Ако нещо не ти е по вкуса, обади се, следващия път ще се постарая!

— Ама защо! — чеше се по тила нашичкият и усеща, че попада в клопка. — Няма нужда, аз ще изтичам до лавката, колко е то!

— Как тъй ще тичаш, като ти се върти главата, моля ти се, бай Симо! Навън е мокра есен, дъжд ръми, току си настинал, а после? Де ще намерим такъв специалист и съзнателен работник като тебе?

Говорейки ласкаво, Юлиян хваща бай Симо подръка и го настанява в коженото кресло. Секретарката тутакси пълни филджана с кафе.

— Ама... — започва да се муси бай Симо и гледа изпод вежди как кафето пуца сладка и ароматна пара. — Ама...

— Нищо, бай Симо, не се тревожи за работата! — потупва го по рамото Юлиян. — Ти си почивай, аз ще те замествам на крана. Не бой се и затова съм помислил, няма да оставя чука и такъмите му да гибердяшат под дъжда! Защо ми са тия две ръце!

Докато нашият паша се двоуми какво да прави, за да излезе от положението, без да падне по гръб, Юлиян е вече на изхода, качва се по стълбичката за кабинката на крана, сяда на мястото на бай Симо и улавя ръчките за управление. Той не владее кранистката професия така

съвършено като майстора, но се справя задоволително с разните лостове и педали и без какъвто и да било бавеж започва да пренася такъмите на определеното за „чука“ място. Работниците от бригадата по транспорта махат с каскети отдолу и ентусиазирано викат „ура“ за директора — зер, тоя ден „кафето“ на бай Симо няма да ги удари по кесията.

А бай Симо през това време пие кафето си като отровен. Не смее да вдигне очи нагоре. Не смее да погледне встрани, защото кой що мине през цеха, го изглежда така, както се гледа например един предател. Изпушва-недопушва цигарата си и ето го при стълбичката на крана.

— Слизайте, другарю директор, туй не е работа за вас!

— Моля ти се, бай Симо, мен тази работа не ме затруднява!

— Хайде холан, не ме правете за смях!

— Ами главата? — Юлиян се чука по челото с пръст. — Не се ли върти?

— Мина ми, другарю директор, нищо не ми се върти!

От тоя ден насам бай Симо заседна чинно в кабинката си, изчаквайки търпеливо края на работното време.

Случи ми се скоро след това събитие да срещна Юлияна.

— Не рискувахте ли твърде много от престижа си — запитах го, — като се доверихте на бай Симовата съвест?

— Рискувах! — усмихна се Юлиян, после очите му изведнъж потъмняха. При него често се случваше това — усмивката още е на устата му, а в очите му започва да тъмнее.

— И защо ви трябваше? — позволих си да го запитам отново.

Той повдигна рамене и не отговори. Продължи пътя си, като размахваше от време на време ръце встрани. „Сякаш се брани от неприятни въпроси“ — мина ми през ум.

Не зная дали бях прав, но понякога ми се струваше, че в едни случаи той прекалено рискува, а в други случаи — като че ли нарочно търси риска. А пък рискове, според моето скромно гледище, изобщо не бяха необходими, тъй като работите вървяха, и плановете се изпълняваха, и пускови срокове се спазваха, и качеството на работата рядко слизаше под световно равнище. Как ставаше това? Има в завода специалисти, останали от онова време, разпитайте ги, ще ви обяснят... А моята дума е за рисковете. Тази дума винаги ме е

смущавала, повече или по-малко, затова всичко, което е било свързано с рискове, ме е впечатлявало, запомнил съм го, както се помнят например земетресенията, пожарите, големите наводнения.

Това се случи през декември, бяха се изминали седемнадесет месеца от неговото управление. Мисля, че беше последната седмица преди Нова година. Получихме партида олово и калай, около шестдесетина тона, разпределена в контейнери, всеки от около четирипет тона. Беше паднал голям сняг, още валеше, когато конвоите тръгнаха от гарата. Не зная дали сте забелязали, над Н има едно стръмно нанагорнище, където пътят прави доста крут завой. Това място е прикрито от североизток със стръмна височина, която му прави завет и го пази като с щит от североизточния вятър. Тук беше паднал и беше се задържал голям сняг, едни преспи бяха се натрупали повече от метър.

Но струва ми се, че трябва да направя едно малко отклонение от разказа си, и то по отношение на Юлиана, за да видите в какво душевно състояние го завари тази неприятност. Макар да се държеше приветливо и любезно с хората, Юлиан беше по характер — поне на мен ми се струваше така — затворен човек, вгълбен в себе си, замислен. Като че ли имаше една далечна мъка, която навремени го навестяваше и засенчваше душата му. Може би това не беше мъка, а въпроси някакви, над които си блъскаше главата и все не можеше да намери подходящ отговор. Не смея да правя категорични предположения за естеството на тия въпроси, за същината на мъката, която го гложеше. Може би имаше наум някакви нови технологически решения, които „горе“ бяха отхвърлени или не приемаха... Кой знае! Може би причудливият му характер беше хвърлил сянка на съмнение върху някои негови иначе умни и рационални производствени идеи, та началствата се въздържаха да ги приемат, и това обстоятелство да го огорчаваше силно. Напълно беше възможно!... Или пък се занимаваше със сложни математически задачи — нали беше математик! — а пък не му стигаха сили да ги реши. Защото той беше „доктор на науките“, а има задачи, които само хора от категорията на доктори и професори проумяват и могат да решават... Амбициозен беше човекът и една такава възможност не беше за изхвърляне. А когато амбициите остават неудовлетворени, известно е, че на човек му малко тъмнее пред очите.

Та затова навярно бяха и тия притъмнявания в неговите очи. А той имаше добри очи, гълъбовосиви, както ви казах вече — приветливи; гледате го и си мислите — деликатен, дружелюбен, весел човек. И изведнъж, както разговаряте с него — в очите му се появяват облачета и погледът му притъмнява. Отдалечава се и погледът му от вас и уж общува с вас, а блуждае. И не блуждае нанякъде си, както е при разсеяните хора, а навътре, навътре в самия него, в мислите му, а може би и в чувствата му. Тогава, другарю редактор, погледът му ставаше много странен — една малка част от него, която още общува с вас, е светла; другата, по-голямата част, дето е обърната към самия него — тя става мрачна, като дъно на кладенец. Там не може да проникне, разбира се, външен човек.

Та едно от двете беше — или разпавии с началниците по технологически въпроси го смущаваха, или по отношение на науката го спохождаха някакви мъчни въпроси, които не успяваше да реши — тъй си мисля, защото и учените си имат своите големи грижи и неприятности. Споходят ги — и в очите им притъмнява. Мене, кадрови въпроси като ме налегнат — свят ми се завива, камо ли да доказвам с математически формули, че „нищото“ във вселената не е „нищо“, а все пак е „нещо“, тоест че си има тегло и съответните измерения...

Не беше весел нашият директор по него време, това искам да ти кажа, другарю. Тъмнееше често погледът му, а навън беше една бяла, чиста зима, съвсем като в картините на художниците. Хубостта ѝ в Н не се чувствуваше, там мястото е котловинно и пушеците от керамичния завод и стъklarския завод непрекъснато висяха над града. Ако днес падне сняг, утре той ще е кирлив, като непрана риза. ЗПЦМ е на три километра от Н, не е далече, но се намира в устието на котловината, тук духат винаги ветрове — заран от изток, следобед от запад, отнасят пушеците към балкана и равнината. Затова снегът се задържа за дълго бял, очите да те заболят, когато грейне слънце!

Но през оня декември слънце не се показваше на небето, все си валеше и валеше, трупаше. Горе на хълма, където пътят се спуща към завода, точно на извивката преспите станаха непроходими. Юлиан пращаше бригада след бригада да ги чистят, но ползата от усилията им беше никаква. Каквото изчистеха — виелицата засипваше отново. А да се задържа заводската партида на гарата ставаше вече невъзможно. Нашите неразтоварени вагони правеха вавилонии по рампите,

причиняваха бъркотия и хаос. Наложително беше да се въдвори час по-скоро ред.

Тогава Юлиан нареди да се изчисти една просека през снега, която започваше от онзи непреодолим завой и се спускаше в ниското, където отново улавяше пътя. В различните участъци просеката беше ту стръмна, ту умерено полегата, наклонът ѝ се движеше примерно от 10 до 30 градуса. Същевременно в дърводелната на завода започнаха усилено да стъкмяват огромни шейни — от дебели греди, със заоблени плазове.

Ще попитате, другарю редактор, защо Юлиан се реши на тази отчаяна мярка, нима нямаше снегорини в Н? В Н нямаше снегорини. Имаше една в окръжния град, но и тя беше повредена.

Беше лют студ, виелицата заслепяваше очите, взимаше дъха от устата, а въздухът замириса на напечени гуми. Шофьорите, които изчерпаха всичкия си запас от псувни, хлопнаха вратичките на кабините, запалиха цигари и си дадоха вид на хора, които вече не се интересуваха от ничии съдби (освен от своите собствени, естествено!). Тогава Юлиан заповяда да се свалят контейнерите и да се натоварят на шейните. За свалянето на контейнерите беше извикан на помощ дори административният персонал.

Докараха дванайсетина шейни, всяка с по два дебели лоста за задържане и управление. Сандъците не бяха обемисти, но дяволски тежки, трасето беше дълго около километър и нещо, силният вятър и снегът, дето навяваше, пречеха на видимостта, така че туй хрумване беше опасно и носеше големи рискове. Не дай си боже шейната да залитнеше на някое място и да се обърне! От водача ѝ щеше да остане на снега само едно мокро червено петно. Четири-пет тона да се стоварят върху гърба на човека — представяте ли си такава една картинка? Мене и досега ме полазват тръпки по гърба, като си спомня за тази луда работа.

Колкото и да беше опасно, явиха се много доброволци, но Юлиан избра измежду кандидатите само младежи, дето си нямаха още семейства. А тревогите и удивлението стигнаха върха си, когато на първата шейна се качи не друг, а Юлиан! Директорът!... Може ли главнокомандващият да застане начело на войските си при една атака? Как ли не го молиха и заместникът Щерев, и партийният секретар, и председателят на профкомитета да се откаже от това никому ненужно

геройство, нали имаше достатъчно доброволци, но той не рачи дори да ги изслуша докрай! Тоя ден в погледа му нямаше никакви светлинки.

От тоя бурен ден се е запечатил в паметта ми един особен епизод. Бяхме се събрали по средата на трасето, за да следим спускането на шейните — от завоя, та чак до самия край, откъдето започваше редовният път. Когато покрай нас профуча Юлияновата шейна — тя беше първа, изпробваше трасето и проправяше пътя на другите, — изведнъж залитна надясно, дали някаква издатинка се беше изпречила на пътя ѝ! После залитна наляво, сетне пак надясно, единият от плазовете ѝ се повдигна във въздуха. Зад гърба на Юлиян се люшна и опъна въжетата петтонен сандък. И аз затворих очи... До мене стоеше съпругата на заместника Щерев. Тя изпищя като ударена с нож и на секундата се свлече на снега.

Когато отворих очи, Юлияновата шейна приближаваше редовния път. Заместникът Щерев помагаше на жена си да се изправи. Лицето ѝ беше посиняло от студ ли, от вълнение ли, долната ѝ челюст се тресеше, сякаш беше закачена на разхлабена пружина. Но и такава развълнувана тя си беше хубавичка, като оная Снежанка от приказките, дето я изобразяват върху детските кубчета за игра.

— Дайте ѝ валериан! — каза партийният секретар.

Никой не носеше валериан.

Заместникът Щерев взе да чисти палтото ѝ от полепналия по полите му сняг. И тогава — представете си, другарю — тя започна да се смее, ама никак не на себе си, и от очите ѝ рукнаха сълзи.

След малко пристигна и Юлиян. Той водеше двама души с лопати, за да изравнят на това проклето място заснеженото трасе.

— Другарката Щерева припадна, като видя как залитнахте с шейната — прошепнах на ухото му.

— Представете си, другарю — той не повдигна дори рамене! Вятърът ли отнесе думите ми, или пък не им обърна никакво внимание — досега не знам.

Още на другия ден по телеграфа се заизсипваха поздравления — от министъра, от началници, от ръководители на окръга, откъде ли не! Той прочете някои от тях, другите направо захвърляше в коша. А само след седмица, другарю, когато беше на върха на славата си и го очакваше една тържествена и победоносна Нова година — той ненадейно изостави ЗПЦМ, напусна и град Н, и вече не се завърна.

Служебни основания за такава постъпка нямаше — и работите в завода вървяха от добре по на добре.

Но може ли да знае човек какво става в една душа, където несъответствията и неравенствата се чувствуват като у дома си?

РАЗКАЗ НА ДОМАКИНА

Юлиян Евтимов беше особняк, но и човек със заслуги и поради тия причини за него трябва да се приказва с разбиране и отговорно. За хора от калибъра на Юлиян не бива да разпитвате разни неудачници, защото те ще ви го описват в светлината на личните си несполуки, нито пък недоволници от „положението“ си — за тая категория хора началниците са поначало извор на велики злини. Не бива да разпитвате и „прелетните птици“ — те прехвъркват от обект на обект, не засядат и затова впечатленията им са повърхностни. Аз имам почти двадесетгодишен опит в строителството, другарю, видял съм много шарен свят, доволен съм от положението си и вие трябва да ми вярвате, като казвам: Юлиян Евтимов си разбираше от работата, но беше ОСОБЕН човек.

Докато Юлиян Евтимов управляваше заводските работи, другарю, аз не бях никакъв началник, тоест бях домакин, но не бях началник на домакински отдел. Настанявах работници по бараките и общежитията, раздавах калъфки и чаршафи, отмервах всяка заран на главния готвач олио, ориз и прочие продукти за всекидневния порцион. Имах си само един помощник и затова теглех работата, както кон тегли по нанагорнище претоварена каруца, но не бях недоволен, защото домакинската длъжност е почтена, пък и заплатата ми не беше лоша. Освен това аз не губех надежда, че Юлиян ще осъзнае един ден нуждата от домакински отдел и че най-после ще ме направи началник.

За съжаление по негово време домакински отдел не беше създаден. Но въпреки всичко честта да бъда сега началник дължа на нашия бивш директор Юлиян Евтимов. Ще ви разкажа как се получи това. Следобед на 30 декември той напуска внезапно ЗПЦМ и Н, а заранта — забележете! заранта на същия ден — написва две характеристики: на помощника Щерев и на моя милост.

Как ви изглежда един подобен жест, другарю? Можете ли да си го обясните? За да напусне завинаги ЗПЦМ и град Н, Юлиян Евтимов ще да е имал кой знае какъв товар на душата си и цяло чудо е, дето се е сетил тъкмо в такъв мъчен момент от живота си за такава дребна

бурмичка като моя милост. Хайде, за Щерев — иди-речи, помощник-директор, че и на гости му ходеше почти всяка вечер, пък и стая държеше в къщата му, макар да си живееше сам и на друго място. Искам да кажа: за Щерев може някак да се обясни, ами за мен?

Но туй чудо не се изчерпва само с вниманието, което ми беше отделил. Той ме беше разхвалил в характеристиката си, другарю, така разхвалил, такъв хубавец ме беше изографисал, че самият аз тайно в себе си се съмнявах — мене ли беше имал предвид Юлиан Евтимов, или друг човек? Той не беше пестил похвалните си думи, напротив, покрай истинските ми заслуги беше добавял и неистински, каквито му бяха дошли в оня час наум. Измислял беше разни истории, в които аз блестях като мъдър стопанин и домакин чародеец! Той едва ли не беше ме изкарал за свой близък съветник, за човек, с когото е споделял най-многоважни идеи! Когато новият директор ми прочете тази характеристика, аз направо щях да се шашна, другарю! Стоях, слушах и се потях като в парилник. Защото истината беше съвсем друга — не по отношение на скромните ми и действителни заслуги, а по отношение на вниманието му към мен. Та до оня час, другарю, когато той беше седнал да пише характеристиката ми, аз бях една нула за него, едно празно пространство. Никога не беше ме викал на специален разговор, никога не беше се съветвал с милостта ми по каквото и да било въпрос! Колчем се опитвах да го заговоря за нещо по работа, той винаги ме препращаше при помощника си Щерев. Една троха от времето си не ми беше отделял. Е, с изключение на своя ПЪРВИ ден в завода. Тогава бяхме заедно, комай през цялото време, чак до късно следобед.

Но не мислете, другарю, че той проявяваше само към мен подобно пренебрежително отношение, моля ви се! Към целия административен персонал той се отнасяше така — с хладно равнодушие. Не го вълнуваше него чиновническият труд, беше предоставил чиновниците изцяло на помощника си Щерев. Чувал съм някои по-възрастни другари да казват, че по отношение на чиновниците, на администрацията изобщо той приличал много на ония, дето са ръководили първите големи строежи. Тъй било например по димитровградските полигони, на язовира „Стамболийски“, при

изграждането на завода „Ленин“ и издигането на кремиковските пещи. На човека с „ватенката“ са оказвали „чрезвычайно“ внимание, уважавали го, той бил в центъра на вниманието им, а нашето брата с чантата, изключая инженерите, разбира се, но и те в онези времена са ходили с ватенки — нашето брата считали за канцеларски инвентар.

Юлиян Евтимов като високообразован човек не подценяваше работата ни, не ни обиждаше и с нас се държеше с обичайната си любезност, но вътрешно му бяхме чужди. Не ни отделяше място в сърцето си... Ето защо аз се удивих донемайкъде, когато новият директор ме извика, за да ми прочете неговата характеристика. Е, и последствията не закъсняха, разбира се. Само няколко дена след пристигането си новият директор ме назначи за началник на домакински отдел!

И до ден-днешен не мога да си обясня този случай, но всеки път, когато си го припомня, в паметта ми изниква друго едно събитие, което беше станало наскоро, преди Юлиян да си замине завинаги от Н. Тогава правихме трасето през снега, за да сваляме с шейни контейнерите с мед, които камионите не бяха успели да извозят до завода. Беше паднал голям сняг, имаше люти студове, пътищата бяха затрупани с преспи, мъчно си доставяхме продукти от града. И горивото ни се свърши, та една сутрин трябваше да раздаваме сухоежбинка в стола, не можехме да запариме чай. Някои попридирчиви захванаха да протестират. Тогава Юлиян, който винаги закусваше и обядваше заедно с работниците, в общата столова, произнесе късичка, но особена реч.

Запомнил съм някои негови мисли: „Ние сме като войници на поход! — рече той. — Всеки трябва да знае, че в походни условия несгодата е всекидневна гостенка на войника!... Несгоди ще има — рече той, — докато завода ни не стъпи здраво на краката си.“ „А кога ще стъпи здраво на краката си?“ — запита някой. „Когато започнем да изпълняваме редовно плановете си и марката на нашия цветен прокат стане световноизвестна! — каза Юлиян. — Тогава ще имаме и жп варианта до гарата, и свои общежития в града, и свой превоз до цеховете на завода. Тогава ще сме като войници, които са изпълнили боевата си задача и вече не са принудени да зимуват на стан. Ще живеем доволно. А сега ще я караме като на поход. Кога добре, кога

лошо, както се случи. Който не е годен за такъв живот — да си върви. Лек му път!“

Какво беше особеното в тази реч, другарю? Ще ви кажа! Аз отдавна скитам по строежите, но в ЗПЦМ заседнах, защото ми дадоха по-отговорна работа. Знам, че на Юлиан дължа началническата си служба, нали той ме препоръча на сегашния директор. Нямам значи основание да си го спомням с лошо. И все пак, като имам предвид ръководителите, при които съм работил през последните десетина години, трябва да ви кажа, че според мен в някои неща той беше отишъл по-напред от тях, а в други беше изостанал назад. Той работеше с електронноизчислителни машини, с електронна техника, проверяваше технологическите възли, а подценяваше такива редови неща, като домакински отдел, снабдяването, битовите удобства! Кой директор в наше време говори например за „походи“? Лагеруването и походният порядък са едни минали работи, привични за някогашното време, пионерското време в строителството. Ами да! Кой ще се реши в днешно време да сваля контейнери от по няколко тона с шейни? Вместо да бие телеграми до София, да му изпратят снегорини и влекачи, Юлиан Евтимов прави трасе през еднометров сняг!

Е, хубаво, да речем, че с някои свои постъпки той прилича на изостанал от времето си ръководител. Аз, че му дължа благодарност, също ще кажа: „Изостанал!“ „Но как? — ще възнегодува някой. — Как тъй го наричате вие «изостанал»? Когато ТОЙ, а не друг изтегли от изоставане заводските работи! Може ли с изостанали средства да се излиза от изоставане?“ Така ще възнегодува някой и аз ще свия тутакси опашка. И вие ще свиете опашка, другарю, ако мислите като мен! Тъй ами. Задето навакса изоставането по монтажа и изпревари пусковия срок, Юлиан Евтимов беше награден от държавното ръководство с Орден на труда — златен!

Ето какъв възел се получава! Ха го развържи, де?

Сега ще ви разкажа за първия ден от нашето запознанство. Един преди обед заместникът Щерев ми се обади по телефона: „Ела бързо в дирекцията — да те представя на новия директор. Ще трябва да се потрудиш по настаняването му!“ „Добре — рекох, — ще се потрудя,

нали затова съм домакин!“ По стълбите за дирекцията срещам шофьора Наско.

— Видя ли новия директор? — питам го. — Как изглежда?

— Тъмна Индия! — вдига Наско рамене. — За една думичка, дето се изпуснах по пътя, наказва ме с преместване в гаража и ме нареди да ходя седем километра пеша до града!

— Не думай! — изтръпнах. — Такъв ли е страшен?

— Не знам! — вдига Наско рамене. — После ме черпи коняк да се сгрея, а тази заран смекчи наказанието ми със строго мъмрене.

Пред чакалнята едва не се сблъсках с председателя на профкомитета. Изпотен, зачервен, като излязъл от баня, с вид на недоумяващ за нещо си човек.

— Да не би новият да е натиснал силно педала? — питам го на шега.

— Знам ли! — повдига и той рамене като Наско. Отвежда ме встрани до един прозорец и ми говори с половин глас: — Дойде тази заран преди осем и точно в осем нула нула заповяда да се затвори портала. „Запиши всички, които са закъснели! — рече ми той. — Работници, майстори, инженери — до един! И пригответи заповед в смисъл, че се наказват с мъмрене и предупреждение. И сложи обяви по всичките по-важни места из района на завода — че докато продължава изоставането с монтажа, закъсненията ще бъдат наказвани по най-строгите параграфи на трудовия кодекс!“

— Гледай го ти! — помъчих се да се усмихна, но веднага почувствувах, че не ми е до смях. — Строг значи. Наказва.

— Там е работата, че на външност не изглежда строг! — клати глава нашият председател. И въздиша: — Не можеш го лесно разбра — дава заповеди за наказание, а се усмихва, сякаш раздава подаръци!

— Такива са най-опасни! — казвам. И понеже съм събрал много опит, защото всякакви чешити съм срещал по обектите, заключавам: — С хора от тоя сорт трябва винаги да си нащрек!

Влязох в директорския кабинет. Щерев седи в креслото, а новият стои изправен до отворения прозорец. Според мене по-правилно щеше да бъде новият да седи в креслото, а Щерев да стои до прозореца, но както и да е. По-късно научих, че двамата са на една възраст, но в оня момент ми се стори, че Юлиан е по-стар. Не че имаше нещо старческо в лицето или снагата му, среден на височина, но изправен и строен

като атлет. По скулестото му лице едва-едва се очертаваха две леки бръчки около устата, а самата му уста беше като нарисувана — едни чувствени устни, по които жените си падат, както се изразяват днес помладите, едно високо чело — педя и половина, баскетболно игрище, а очите му — два гълъба, ха да размахат криле и да полетят! Косите му — кестеняви, но поизрусени като че ли, меки и светкащи на слънцето, напомнят свилата на узрял кукуруз. Такъв беше на вид Юлиан: хубавец-умник, а не хубавец-лъскач! Да, и въпреки напетия си вид изглеждаше по-възрастен от Щерев. Макар че Щерев, запомнете това добре, другарю, макар че Щерев имаше брада — педя дълга и да беше много гърбав в раменете. Спрямо ТОЯ Щерев Юлиан изглеждаше по-стар! Чудна работа, ви казвам, другарю... Млад мъж си беше на вид, а до когото и да застанеше от връстниците си — изпитваше едно първоначално чувство, че е по-възрастен. Главният инженер Никола Никодимов беше по него време петдесетгодишен, но когато ги видях за първи път заедно, Юлиан ми се стори на възраст по-зрял. Разбира се, той беше младеж в сравнение с Никодимов — и по фигура, на лице, и на години — къде са неговите 36, къде са Никодимовите 50! Но нали ви казвам — до когото и да застанеше, той изглеждаше на пръв поглед по-голям. После тази лъжлива представа изчезваше, но нали човек запомня онова, дето го впечатлява най-напред!

Когато влязох в кабинета, той пристъпи крачка напред и ми подаде ръка. Не беше работническа десницата му, но се здрависваше яко, по мъжки, излъчваше повече вътрешна сила, отколкото външна, и в никакъв случай не приличаше на ръка, дето се колебае. Изглежда да съм имал малко смутен вид, защото той ми се усмихна приветливо, посочи ми един стол да седна.

— Какво кафе ще вземеш, бай Стояне, а ла турка или обикновено? — запита ме той с един такъв свойски тон, сякаш от деца още бяхме играли с него на жмичка и прескочикобила.

— Обикновено! — смотолевих аз.

Той натисна звънеца и от съседната стая се появи секретарката Павлина, младоженката. Ако лицето на току-що срещнатия от мене профпредседател издаваше човек, излязъл от гореща баня, по лицето на Павлина бяха останали следи от преживян лют вътрешен студ. Бледина покриваше бузите ѝ, погледът ѝ не се задържаше на място, а бягаше страхливо от предмет на предмет, и една изцъкленост имаше в

него, сякаш, бедничката, беше прекарала например час или два в хладилното мазе на заводската кухня. „Как ли я е рендосвал новият!“ — мина ми през ум и от тоя момент насетне душата ми се дръпна от тогава и се приближи отново към милостта му чак когато ме разхвали, преди да си замине. На мене лично нищо лошо не беше направил, а това, дето не искаше да обособи самостоятелен домакински отдел — беше брънка от общата му политика към администрацията, а не отношение към моята особа, така че нямаше причини да го гледам с лошо око. Но от оня ден, откакто видях секретарката Павлина, младоженката, като попарена от студ, между мене и него сякаш се изпречи стена.

Не знам какво са ви казвали и какво ще ви кажат за него другите хора. Навярно ще чуете най-различни неща, защото той беше — не знам как да го кажа — *особен* човек.

И така, да се върнем към случая, за който започнах да ви разказвам.

— Моля да поръчате кафе и чашка коняк за другаря Стоян Стаменков! — рече той на Павлина и най-безцеремонно я изгледа от главата до краката.

И тогава по устните му се плъзна една съчувствена усмивчица, но тя изгасна, другарю, още в същия миг. Както мигновено беше се появила, така мигновено се стопи. И нещо потресаващо забелязах, другарю. Тази съчувствена усмивчица не само не проясни погледа му, но направи очите му да потъмнеят и за някое време една завеса като че ли се спусна между него и нас. Той просто ни забрави! Замисли се над някаква своя си работа навярно и нас престана да ни има на тоя свят! Такъв удивителен екземпляр беше тоя човек!

По-сетне, другарю, аз имах възможност да наблюдавам още много пъти тая му склонност да се замисля, да потъва в себе си, да забравя за някое и друго мигновение хората, които го заобикалят. Той обядваше в общата столова и на масата му сядаха обикновено главният инженер Никодимов и помощникът Щерев. Преди той да дойде в завода, тия двамата си обядваха в града — Щерев вкъщи си, а Никодимов — в ресторанта на грандхотела. Но после от немай-къде, от неудобство пред шефа, взеха и те да се хранят в общата столова. Те сядаха на масата му, а тя беше насреща ми, и се случваше да виждам понякога как се появяваше тая негова мигновена усмивчица, и как

забравяше за присъствието на уважаемите си сътрапезници. Но те не се сърдеха, Никодимов беше неразговорчив, а Щерев по характер беше благ и хрисим човек. Единият чоплеше зъбите си и сумтеше, другият се усмихваше благодушно и всеопрощенски, а Юлиян като да се вглеждаше в нещо — бог знае какво, но видимо само за неговите очи.

Така се случи и оная заран, когато Павлина си влезе в стаята, за да ми поръча кафе. Аз не бях свикнал с навика му да се затваря в себе си, още по-малко бях привикнал със странните му усмивки, които, както вече отбелязах, умираха в момента, когато се раждаха, затова ми стана много неловко и скришом погледнах към Щерев — дано от него да разбере що за екземпляр имах пред себе си. Но Щерев гледаше в краката си, навярно се чувствуваше като риба на сухо, той — извън нещата, които се отнасяха до службата — беше деликатен човек. За пръв път се сблъскваше със странностите на новия ни ръководител.

А ръководителят ни изведнъж се разсмя нервно на глас и разпери ръце. Ей богу, по гърба ми полазиха тръпки.

— Тази млада жена — рече той по адрес на Павлина — сигурно си мисли, че има насреща си вълк, възприел човешки образ. Трепери? А защо? Тя би следвало да вижда в мен агнец божий, а не вълк! И наистина, съдете сами — той се беше извърнал към Щерев и говореше на него. — Аз трябваше да я накажа най-малко с „последно предупреждение“, а се смилих с едно „строга мъррене“! От обективен съдия, какъвто съм длъжен да бъда, аз се превърнах на „агнец“, не изпълних дълга си. И защо?

Сетне разбрах, другарю, в какво се състояла работата. Нали на 2 и 3 август Павлина турила ключа на канцеларията, за да прави сватба. Юлиян още с пристигането си в дирекцията й лепнал наказанието. Постъпката била извършена преди неговото идване и той е могъл да махне с ръка на тази минала работа. Но както виждате, не махнал с ръка. Дори напротив, аз ви разказах как пред Щерев и пред мен се вайкаше, задето се бил уж „смилил“! Дребно му се виждало наказанието! Такъв човек! Вместо „Добро утро“ и „Честито“ — „Строго мъррене“ и — целувай ръка, малката, задето ми е милостиво сърцето!

Ще попитате, навярно, за Щерев. Все пак той е помощник на главния и как тъй не се е намесил в защита на момичето. Ех, другарю! Всичко зависи от характера на човека! Щерев винаги си е бил един и

същ: кротък, изпълнителен, работлив. С дребно самочувствие. Ако му кажат отгоре: „Щерев, приемаш ли да станеш директор на завода?“ — той ще се дръпне назад като опарен, макар да познава заводските работи от игла до конец. Аз, че не съм никакъв инженер, тутакси ще кажа: „Приемам, разбира се, само ми издайте час по-скоро заповедта!“ А той непременно ще се дръпне. Защото аз съм свикнал да си гледам сам работата и да си бъда сам началник, а той винаги е бил помощник и винаги е изпитвал нужда да има пред себе си един солиден гръб. Има хора, родени за началници, а други — родени за помощници. Той е от втората категория, другарю, от тия, дето живеят в сянката на по-силния. Подготвени са да управляват, но нямат смелост и самочувствие да застанат на кормилото. Ех, другарю, аз да имах половин дипломка на инженер, не завод, а комбинат щях да управлявам, като Кремиковския, амаха де!... Въпреки че не е лошо и да си началник на домакински отдел. Такъв човек е Щерев. И загадка е наистина, дето няма амбиции за главен. Макар да е такъв малко неугледен в раменете, и брадата му да го прави на пророк Йеремиа например, знаете ли колко омъжени женички въздишат по него и му се умилкват?

Нали ви казвам, другарю? Аз да бях на неговото положение, и да изглеждах на такъв Йеремиа... Хе, хе!

А дали е женен, питате? И още как! Една хубавица е жена му, капка, бонбон, но да си го кажем помежду си, като мъже, може ли човек да се обрече все с една жена, па била тя и от шекер?

В туй отношение, другарю, за Щерев не циркулират приказки из района. Не се е чуло да е имал туй-онуй с някоя дамичка.

По този въпрос и за Юлияна не знам много нещо. Е, тук-там шушнат с половин уста за някаква уж негова историйка с жената на Щерев, но аз лично не съм сведущ по този въпрос. Макар и особняк по характер, Юлиан беше опасен мъж. Може пък и да е имало историйка, но и тя ще да е била юлияновска, не като хората. Той се отнесе с мен добре, накрая и не е редно от моя страна да дрънкам това или онова по негов адрес. Току-виж, че се завърнал някой ден пак в ЗПЦМ. Тогава?

Тогава, другарю, преди да съм сварил „добро утро“ да му кажа, аз ще съм изхвърлен вече като тапа из района на завода, а той ще гледа съчувствено подире ми и тъжно ще пита помощника си: „Защо крещи този човек? Аз постъпих с него като агнец божий, дето не сложих главата му под парния чук. А той крещи. Защо?“

Сега ще ти разкажа, другарю, как същата тази сутрин ходихме с него в град Н, за да го настанявам на квартира.

Преди да тръгнем, Щерев смутено се прокашля и като се препъваше сякаш в думите си, рече на Юлиян: — Бившият директор живееше в хотел „Република“. Този хотел е нов, модерен. Има всякакви удобства. Но ако не ви хареса, все пак... Хотелът си е хотел, тоест няма я оная атмосфера на интимност, нали, вие може да видите... Е, ние имаме една самостоятелна стая на втория етаж!

— Кой „вие“? — попита Юлиян.

— Аз и жена ми. Жена ми е н-чанка, преподава литература в местното училище. Тя наследи от родителите си една малка къщичка на два етажа с градинка. Вторият етаж, това е всъщност една голяма стая с балкон... В краен случай, казвам... Ако хотелът не ви хареса и не намерите нищо по-добро!

— Непременно ще видя вашата стая — усмихна се Юлиян и подхвърли: — Щом има балкон и гледа към *градинка*, непременно ще видя тази стая. Благодаря!

И му се поклони прелюбезно, сякаш той беше Щерев, а Щерев — Юлиян. Имаше той такъв обичай, другарю, да се кланя на подчинения си с прелюбезна усмивка, ласкаво, та човек се намираше изведнъж като в небрано лозе. След такъв поклон, другарю, човек се чувства винаги малко гузен и някак си задължен.

Докарах му волгата, но той отпрати шофьора да си върви, не обичаше да го возят. Натоварихме куфарите му и потеглихме.

Пътят до Н се виеше тогава сред лозя и овощни градини. Тук-там се червенееше по някоя малка тухлена постройка. Сега тази местност е превърната във вилна зона. Лозарството отдавна западна, пришълци закупиха места и си построиха вили; и заводът има по средата на пътя една сграда на четири етажа. Дом за отдих и почивка. Но по Юлианово време всичко там беше все още лозя и кайсиеви градини.

Когато изкачихме хълма и излязохме на онова място, където пътят прави завой към Н, от лявата ни страна се ширна лозето на бай Сандо — собственикът на „Хан и нощувка“, тоест бившият собственик, тогава беше управител на заведението. Откъм лицевата страна на лозето бай Сандо си беше построил изба, над която се кипреше малка белосана къщичка на един кат и половина. Тази къща беше заобиколена с овошки, така че половината ѝ фасада не се

виждаше, но през клоните надничаше верандата на мансардното етажче, покрита с керемидената стряха на покрива. Тази веранда ли му взе очите, овошките ли му направиха впечатление, или ширналото се лозе — той закова колата пред портичката на телената ограда и дълго се визира нататък.

— И къщичката, и лозето са на бай Сандо — рекох. И допълних: — стопанина на „Хан и нощувка“.

— Ето, тук бих живял! — рече той и се усмихна и лицето му като че ли светна от тази усмивка. Тя съвсем не приличаше на онази негова опасна усмивчица, която още с появата си бързаше да се скрие в ъгълчетата на устата му. — Тук бих живял! — повтори той и невидимата вътрешна светлина, която беше огряла лицето му, започна бавно да гасне. Предишният Юлиан отново се връщаше в кожата си. Той въздъхна, поклати глава като човек, който се заплесва по непостижими за кесията му вещи, и натисна почти сърдито педала за газта.

Не зная кое го обиди и какво го разсърди, но влезе в хотела намусен и разгледа с убийствено пренебрежителен израз на лицето си апартамента, в който беше живял доскоро бившият директор на ЗПЦМ. Ако питате мене, другарю, това беше един разкошен апартамент! Стени огледала, облицовки от червен махагон, мраморна мозайка в банята. Завесите в кабинета от червен плюш, в спалнята — от син, настолна лампа със зелен абажур, масичка с телефон, радио и часовник, вградени в таблата на леглото — какво повече може да иска един сам човек?

Намирахме се в кабинета на апартамента, съпровождаше ни лично управителят на хотела. Юлиан разтвори завесата на прозорците и погледна навън.

— Много е удобно! — каза управителят. — Точно отсреща се намира пиацата, откъдето заран тръгват автобусите за завода и за окръжния град. Виждате ли отдясно на пиацата едно изровено от булдозери място — там ще се ширнат след две години н-ските хали: покрит пазар за месо, зеленчуци и риба. Хотел „Република“ се намира в най-живописната и оживена част на града! — заключи управителят и доволно потри ръце, като че ли хотелът беше негов и той прибираще в кесията си паричките на н-ските гости.

— Хм, да! — кимна Юлиан и една дълбока бръчка събра веждите му в почти права линия над очите. — Ще мирише приятно на риба, а заран, когато зареждат магазините, ще се вдига обичайната за такива пазарища ободряваща шумотевица. Защо ще ми е нужен будилник например? Да съм търсил подобно удобство, нямаше да го намеря!

Той изведнъж замлъкна и започна да се вслушва в едни приглушени звуци от музикални инструменти, които сякаш извираха от пода, изпод самите ни крака.

— Чувате ли? — усмихна се управителят. — Това е джазът на хотела, един първокласен естраден оркестър. Тук сме на втория етаж, но все пак ясно се чуват ударните инструменти и саксофонът. Ще си имате едно постоянно развлечение — обърна се той към Юлиан. — Заран оркестърът репетира, а вечер свири за публиката от осем часа. Бившият директор беше много доволен от това стечение на обстоятелствата. „Сутрин — казваше той — тази музика ме настройва, а вечер ме отморява!“ Когато си довеждаше някаква компания и не искаше да се появява пред лицето на обществеността, той провеждаше една дваесетодевка на диригента и го помолваше да увеличи мъничко децибелите на оркестъра. Тогава музиката се чуваше тук много ясно и хората си танцуваха и се веселяха, необезпокоявани от чужди погледи.

— Мечта! — възкликна Юлиан и погледна управителя с такива потъмнели очи, че сиромашкият се смути мъничко. — А разправят, слушал съм, че има наредба, която забранявала на оркестрите да надскачат тавана от 75 децибела! Вие чували ли сте за такава наредба?

Управителят снизходително повдигна заоблените си като дини рамене. В тази част от телосложението ние двамата много си приличахме. Каквото и да се приказва, длъжността слага отпечатък върху фигурата на човека. Забелязал съм например, че домакините и управителите много си приличат по фигура. Та управителят на хотела клас „супер-лукс“ повдигна снизходително рамене. Той някакви си децибели ли трябваше да съблюдава, или вкуса на клиентите си!

— Не помня някой да е протестира за тия уж допълнителни децибели! — рече той. — Никой не ми е правил бележка!

— Нито ви е обвинявал, че сте позволявали да се върши рушветчилик пред очите ви, нали?

— Какъв рушветчилък? — не можа да се осъзнае нашият човек в момента. — Аз от никого не съм вземал подкупи, моля ви се!

— Е, не се съмнявам! — каза Юлиан. — Само сте позволявали да се подкупва пред очите ви диригентът на естрадния оркестър. Срещу дваесетачката на бившия директор на ЗПЦМ. Но това са дреболии, приятелю, дреболии!

— Разбира се, че са дреболии! — помъчи се да скрие смущението си управителят, но за всеки случай направи една ловка маневра: — Ако наемете апартамента, ние ще направим всичко, което зависи от нас, за да се чувствувате удобно във всяко отношение! — каза угоднически той.

— Не се съмнявам! — отвърна Юлиан и по устните му се появи онази опасна усмивчица, след която обикновено следваше нещо като гръм от ясно небе. Той помълча някое време, докато усмивката му се скрие в ъгълчетата на устата му, и запита със затворнически израз на лицето си: — А дамска компания например ще ми намирате ли от време на време? Защото работата ми е толкова, че къде ще имам възможност да си търся сам... Нали разбирате?

— Разбирам ви, само че с подобен род услуги други се занимават, а не аз... Но ще ви се обадят, не се безпокойте, гарантирам ви! Сега в Н има голям избор на дами. Нали ви казах, че тук ще се чувствувате най-удобно!

— Значи, мога да разчитам? — запита го Юлиан.

— Вашият предшественик за нищо не ми се е оплаквал! — каза управителят и леко разпери ръце. — Във всичко е бил обслужван най-първокласно. Чест е за нашия хотел да имаме такива наематели като вас!

— Благодаря! — поклони му се любезно Юлиан. — Апартаментът няма да наема, но вашата услужливост ми направи силно впечатление и аз ще ви препоръчам, където трябва! — Той поклати глава, усмихна се на някаква своя мисъл и добави; — Няма да забравя, бъдете спокоен!

И той, другарю, изпълни думата си: така го „препоръча“ по-сетне пред градския комитет на партията, че оня беше принуден да се изсели чак в окръжния град...

И си мисля, другарю, защо му трябваше на нашия да се заяжда? Човекът иска да му угоди, да направи пребиваването му по-приятно, а

той — през краката! Да беше бръкнал в кесията му — разбирам. А то? Но не е моя работа да го съдя. От него не съм видял лошо. Напротив.

После Юлиян свърна край старата чаршия и излезе точно срещу „Хан и нощувка“ на бай Сандо. Прочутият ханджия, разбрал вече кой му беше нощувал нощеска, посрещна моя човек с голяма почит. Макар слънцето да напичаше здраво, облече едно гайтанлия сетре, препаса кръста си с чиста кожена престилка и сложи калпак на главата си, за да го снесе тутакси, когато важният човек прекрачи прага на стародавната му странноприемница.

Юлиян се трогна, поръча за мен и за стопанина по половин ока червено вино, а за себе си само сода, понеже караше кола. Бай Сандо се натъжи от въздържанието му, но Юлиян го потупа по рамото му и му рече:

— Не тъгувай, приятелю! Аз ще ти бъда редовен клиент и ще ти вода на почерпка все отбрани хора!

Тия думи Юлиян ги каза от сърце, но те не утешиха много побелелия ханджия, защото той най-добре си знаеше, че срещу умиращата няма цер. Каквото от живота е тръгнало да си отива — отива си, и никакви благи думи не могат да го върнат назад. Такъв беше законът. Бащата на бай Сандо, дядо Танас, бил навремето си прочут бояджия и сапунджия. Когато тия занаяти западнали, той отворил кръчма — и фурна курдисал до нея със симитчийница. Тия три заведения добре си помагали едно на друго, та когато дядо Танас склопил очи, капиталецът за бъдещия „хан-нощувка“ бил вече събран. Но времената тогава били сгодни за събиране на капиталец, а не толкова, дето кръчмата помагала на фурната, а фурната — на симитчийницата. Н-чани търгували с вино, градчето било околийски център и всички пътища за близкия свят минавали през него, през кръчмите му и адвокатските му кантори. Самото време налагало да има хан и на чаршията, бай Сандо чул и разбрал гласа му и със събраните от дядо Танас парици отворил този „хан-нощувка“.

И ханът имаше своята младост, силните си години, а после и той взе да старее, както градчето и акраните му, както всинца ни, дето сме от онова време — заразправя ни бай Сандо житие-битието на своя сарай. — Всеки път щом се закучваха работите по поминъка на градеца, дохождаше нещо ново, та пак се вземаха, но, общо взето, нещата вървяха на изтъняване, младата кръв на Н изтичаше главно в

големия град. Ханът и моите връстници останахме на „доизживяване“, както употребяват сега тази модерна дума, когато става въпрос за някоя отколешна постройка, дали да я килнат на бърза ръка с булдозера, или да я оставят без поддръжка, та сама набързо да се предаде. Аз ви казвам, че Н щеше да се превърне на едно старопиталище, на място за старчески сънища и унеси по спомени, ако го нямаше това решение да се построят тук заводи. Ще дойде прилив на нова, силна кръв, ще се възроди отново старият град, но ония, на които дните са преброени вече, няма да заприпкат по младежки. Тъй е било отнине, тъй ще бъде и занапред. И привичките на хората ще си идат и заминат. Кой ще ти нощува днес в хан, когато насреща си има „грандхотел“! Ако такива хора като вас отсядат и нощуват при мене, то е от любопитство или добро сърце. Или защото са се спречкали за нещо си с новите моди — и това се случва. Но няма такова спречкване, млади човече, което да векува.

Аз ще ти призная, добрий ми синко, че ако още управлявам тоя хан, правя го не защото имам сметка. Аз отдавна не съм дори на „танто за танто“, ами съм на жива загуба. Миналото лято продадох един сливак и едно лозе, за да поддържам хана. Младежта, дето е надошла от другите краища, не ще да го погледне, и нашите младежи и те до един го отминават, празнуват си сватбите, рождените дни и именните дни в салоните на „грандхотела“, при мене идат само някои стари хора, някои ловци и любители на народни манджи. В четиритях одаи за спане, дето ти и шофьорчето дойдохте снощи, и туй е всичко: то ми е джиро от началото на тази година!

Ще ти разкажа един случай, за да видиш как времето не си поплюва на ръцете и хич не го е еня за тия, дето са останали назад. Жена ми се помина преди седем години, имам си един син, той изучи търговски науки в София. Сега е управител на ЦУМ в столичния квартал „Изток“. Пристигна миналата година със свой приятел връстник, да прекарат заедно новогодишната вечер у дома. Драго ми е, та място не мога да си намеря! Зер по-скъп гостенин има ли от родното чедо? Да ти разказвам какво бях приготвил за празничната вечеря, ще е цяла приказка! И прасенце имаше с подлютена подробинка, и варени чревца, леко обжарени, и пастърмица, и сирене, заквасено в стомна, и топли краваи, и туршии, и кисело зеле, и арнаутски чушленца — леко запечени и накиснати в оцет и зехтин! И спържа имаше на трапезата, и

пържени пилешки кълки, и пача, изстудена в избата — да се реже с нож и да не се полепва по него мазнина! — такава прозрачна пача, любезни мой! Да не ти говоря и за ракията и виното — искри пущаха и сливовицата, и памидовият еликсир. На три годинки бяха, едногодишно аз не слагам на празнична трапеза.

Като се мръкна добре, слизам да приготвявам вечерята, а те нямат търпение, стоят прави, чопнат оттук-оттам, пийнат по глътка и все поглеждат часовниците си. И тъкмо вадя прасенцето от фурната, синът ми казва: „Тате, ти ако си гладен, седни си хапни, а ние ще прескочим до грандхотела за малко и пак ще се върнем!“

Прерязаха ме като нож тия думи, краката ми се разтрепераха: душата ми да беше извадил, по-малко щеше да ме заболи! При тия, дето жив ме погребяха, при тях щеше да върви... Собственият ми син, добри ми човече, собственият ми син!

Нищо не му възразих, само се извърнах настрана, да не види каква сянка беше покрила лицето ми.

— Върви, сине — викам му, — само не се бавете, че то прегрее ли се манджата веднъж, после си губи вкуса, за нищо не става!

Наредих масата и седнах да чакам — новогодишна вечер, редно ли е човек да се храни сам?

Какво да ти разправам, то не е за разправяне! Върнаха се хубавците чак призори, беше започнало да се развиделява навън. Лицата им доволни и весели, а краката им едва ги държат.

— Ами ти защо не спиш! — гълчи ме синът ми. — Ние щяхме веднага да си дойдем, но като ни извъртя една компанияка в този грандхотел! То съвсем по софийски било тук, кой да предполага! Хайде, честита Нова година!

Поровиха в багажа си и ме дариха по новогодишному. От сина си получих скиорска шапка, шалче и ръкавици, а от приятеля му — бутилка уиски. Само съм за скиор на тия стари, години, а уискито, туй грандхотелско, питие, да не видя пред очите си!

После се качиха в одаите си и спаха докъм обяд. През нощта беше паднал нов сняг, още прехвърчаше, балканът се белееше насреща като снежна царица. Станаха двамата, видяха тази хубост, на часа преполовиха прасенцето в раниците си без подробинката, взеха по един кравай и се заловиха за ските.

— Ще идем — казва синът ми — на разходка до планината. Ти си хапни от пълненката, аз знам от едно време, че ти я предпочиташ пред месото!

Вечерта ми се обади едно съседско момче, дето също ходило на ски в планината. Заръчали му да ми каже, че решили да останат на хижа „Бели мел“, там щели да пренощуват, та да не съм се безпокоил за тях. Е, хубаво, тяхна воля, мога ли аз да им командвам къде да спят! Аз пък повиках двама акрани, сложих им да ядат и пият и взех да нагъвам ракийката. Нагъвам и подсмърчам.

— Що подсмърчаш бре, какво ти стана? — пита ме единият.

— Остави — викам, — простинал съм! От настинката е!

Какво да ви кажа друго? Що да развалям кефа на хората, аз съм ги поканил да се веселят, а не да слушат разни ми ти жалби от овехтели ханджии!

Ето какво нещо е времето, любезни ми гостенино! Задмине ли те — не разчитай вече на него, нови добрини няма да ти донесе. И мене времето ме е задминало, а защо поддържам още този хан — един господ знае! Ето, приказва се, че на туй място, дето сега е ханът и дворът му, щели ЦУМ да дигат на няколко етажа. Е, хубаво, като са решили, ще го сторят. Н е станал голям град, не може без ЦУМ. Аз ще си ида на пчелина и ще си поминувам, както бог дал, но какво ще правя с този свят, дето е щъкал и се е извървявал тук? Нито мога да го оставя, нито иде да го дигна с каруцата. Туй са гощавки и сватби, и веселби, че ако река да ги наредя на една софра, дузина чаршии като тази няма да ми стигнат!

Такива историйки ни разправяше ханджията, другарю, а дали Юлиян ги слушаше, не мога да ти кажа с положителност. Той ни поръча още по половин ока вино, подкани ни да пием, но едва ли слушаше бърборенето на стария, защото имаше вид на човек, който си мисли за свои работи. Затова накрая много се учудих, когато той запита ханджията ще ли му даде под наем онази стаичка с верандата край голямото лозе, до пътя. Ханджията отговори, че кирия взимал само за одаите в хана. Ако Юлиян харесвал онази стаичка — сполай да му е, да живее в нея като драг гостенин, колкото му душа иска и докато му омръзне. Там жена му прихождала приживе, но откакто се поминала, и той не бил прекрачил прага на стайчето, нито му се дощявало да погледне от балкона. Зер, кой ще му се засмее сега

свойски отдоле и ще рече: „Хайде бре, Сандо, слезни при мене да изпием по едно *кааве!*“

Като изрече тия думи, той извади от чекмеджето на тезгяха една връзка ключове, изниза два от тях и ги подаде на шефа.

— Този — посочи му — е от портичката, а бронзовият, дето мяза на старовремски — той е от входната врата. Нанасяй се, добрий ми гостенино, а аз, като дойде неделята, ще намина за час-два да видя как си се подредил. Пък и избата ще ти покажа, там е скътано едно съкровище на девет години, хи, хи! Да видиш, че и дядо ти ханджия има едно имане за пред света!

Тръгнахме за дома на помощника Щерев, но насред пътя Юлиян забави хода на колата и върна назад. Стигнахме отново до хотел „Република“ и Юлиян паркира близо до стъкления му вход. Излезе портиерът да ни посрещне, разтопен от внимание и усмивка, а Юлиян му обърна гръб и набързо нахълта в съседния цветарски магазин. В магазина се бави по-дълъжко, отколкото според мене се полага за един другар на неговото положение, а когато излезе, той носеше толкова цветя, че на мене дори ми стана неудобно, а какво си е помислил портиерът, не ми иде наум. Защото жена с цветя — иди-доди, ама мъж с цветя — туй е някак си неприлично, струва ми се, и не е съвсем в реда на нещата.

Но Юлиян не даваше пет пари за това какво мислим ние с портиера по въпроса. С лявата си ръка беше прегърнал един огромен букет от лалета и гладиоли, а в дясната държеше по-малък букет, по-скоро китка, събрана от бели карамфили и момина сълза.

Докато се наместваше пред кормилото и бършеше ръцете си с кърпичка, Юлиян рече:

— Големият букет е за Павлинка, нашата младоженка, затова съм избрал гладиоли и лалета, те са сватбарски цветя!

„Заранта й удари един ритник по задника, а сега ще й поднасяш разкошни цветя!“ — идеше ми да му кажа, но си замълчах, разбира се. Освен дето не е моя работа да се бъркам в директорската политика, той беше и един мъчен човек, никога не знаеш със сигурност какво ще ти отговори и на колко парчета ще му скимне да те среже.

— А това букетче е за другарката Щерева — продължи той. — Не съм я виждал и не зная каква е...

— Учителка е по литература в тукашното ЕСПУ — побързах да го осведомя, тъй като си мислех, че той се интересува за професията ѝ.

— ... и не зная каква е на външност — продължи той, сякаш не беше ме чул. — Но кой знае защо, имам чувството, че това букетче много ще ѝ подхожда! Ти какво мислиш, домакине?

— Извинете, но за жените на шефовете си нямам мнение! — предпазих се от възможна клопка, защото макар да бях изпил една ока вино, не бях си загубил ума.

Къщата на Щереви се намираще в самия край на главната улица, оттук започваше пътят, който се изкачваше към бай Сандовото място, та ни беше по на сгода първом да се отбием в тази къща. Предложих на Юлиан да спрем, но той поклати рязко глава:

— Най-напред ще идем до лозето на бай Сандо, а при другарката Щерева ще се върнем на доглеждане.

— Ваша воля! — рекох, въпреки да смятах, че биеш излишен път. Животът ме беше научил, че с опак директор не бива да се влиза за било и не било в спор.

Как да ви кажа, другарю, стаичката на бай Сандо беше скъсена над прозореца, беше си една таванска стая, но от верандата ѝ се откриваше хубав изглед, виждаше се като на длан широкият божи свят чак до балкана. Вътре наредбата ѝ не хващаше очи — гол миндер, празен скрин, счупено огледало. Това беше всичко. Но моят човек не се смути ни най-малко, той не обръщаше внимание на наредбата, а се радваше не знам колко си на изгледа. Най-много го зарадва едно извисено място в лозето. Не го запитах какви бяха намеренията му във връзка с това място, но предположих, че той си имаше нещо предвид.

Оставихме куфарите в мансардната стаичка на бай Сандо и запрашихме по, пътя назад. Наближаваше обяд, напичаше, налягаше ме дрямка, а Юлиан подсвиркваше, изглеждаше много доволен и ободрен духом от краткия ни престой в бай Сандовия вилает. Петнайсетина минути след като бяхме оставили зад гърба си бай Сандовото лозе, ние отново се намерихме пред къщата на Щереви. Тази къща беше на два етажа и лицевата ѝ страна гледаше към пътя, по който бяхме дошли. Той се изкачваше през лозята, а сетне се спущаше чак до района на заводските постройки.

Посрещна ни жената на другаря Щерев. Ако другарят Щерев не ми беше началник, аз щях да кажа по неин адрес големи комплименти.

Тя си ги напълно заслужаваше по онова време. Но аз имам за правило да не се разпростирам много, когато става дума за началническите жени, и мисля, че съм прав. Стигат ми грижите за домакинския отдел, защо ми трябва, другарю, да си слагам друг огън на душата?

Тя ни посрещна на двора, а до нея си играеше момиченцето ѝ, едно ангелче на около 4–5 годинки. Юлиян и момиченцето ѝ тутакси се сприятелиха и аз забелязах, другарю, че Юлиян беше голям заплес по децата, макар да не отиваше твърде на един ръководител, а плюс това — инженер и учен — да се вдетинява чак пък толкоз.

След като се налудува туй момиченце с нашия инженер, майка му го сложи да спи в неговата си стаичка, а нас покани в гостната, дето имаше едно пиано; тя ни поднесе за почерпка студен малинов сок. От този сок ли, или от оката силно вино, дето изпих при бай Сандо, а май че беше и от горещината — много ми се доспа, та комай съм изпуснал много нещо от разговора, който Мая — така се викаше жената на Щерев — и моя човек проведоха помежду си.

Дори по едно време съм задрямал, защото те си заприказваха по не знам какъв си повод за някакви си книги и този разговор, да си призная, ми дойде съвсем нанагорно.

И изведнъж ме стресна една ненадейна шумотевица. Сепнах се, поразтърсих глава и ми се стори най-напред, че сънувам. Седи моят шеф пред пианото, натиска клавишите, свири някаква игрива мелодийка и кима с глава, а момиченцето скача наоколо по нощничка, танцува и се кикоти, та ще се скъса. А Мая... Тя гледа ту гостенина си, ту момиченцето, но повече гостенина си — да ми е прошка, ако съм сбъркал! — лицето ѝ сияе, сияе — самото слънце щеше да ѝ завиди, ако я беше зърнало в тоя миг!

Така и не разбрах, другарю, бяха ли се качвали Юлиян и Мая на горния етаж да видят стаята, докато аз съм си подремвал, или Юлиян беше приел да стане квартирант на Щереви, без да прегледа стаята, която те му предлагаша. И друго не разбрах — защо Юлиян отказа да приеме поканата, когато Мая така мило ни предложи да останем на обяд. Запладняше, беше дошло тъкмо време за похапване!

— Благодаря! — поклони ѝ се той.

И аз ти казвам, другарю, че в тази минута, когато ѝ се кланяше, той съвсем не приличаше вече на оня човек, който само преди четвърт час удряше клавишите на пианото и по момчешки весело и безгрижно

кимаше на момиченцето с глава. Той като че ли се вглеждаше в себе си, а не виждаше Мая, и онази негова бегла и загадъчна усмивка отново се появи на устните му и пак се скри.

— Благодаря! — каза той на Мая. — Вие сте много любезна и мила и аз с безкрайно удоволствие ще обядвам някой ден с вас!

Но и Мая беше от сой, както се казва, защото и по нейното лице изчезна като издухана онази сияйна усмивка, с която го гледаше преди малко.

— Както обичате! — рече му тя.

Той мълча по пътя през цялото време.

Когато стигнахме пред дирекцията, той ми даде пари — да съм подредил за спане стаичката на бай Сандо, щял да нощува там. Бельо, килимче за пред леглото, ковчорче за стената, покривка за скрина и една ваза. И жена да намеря, която основно да почисти цялото етажче.

— Това стига за днес — кимна ми той. Помълча малко и допълни: — А утре ще ми вземеш едно малко бюро, етажерка и два стола. — Беглата усмивка отново се плъзна по устните му: — И мисля, че с тия неща ще завършим обзавеждането.

— Както вие наредите! — рекох. — И нали онова любопитство ме глождеше отвътре, не се сдържах, попитах го: — А за стаята у Щереви ще заръчате ли нещо?

Той не ми отговори, само сухо ми кимна, и една бръчка се появи между веждите му.

— Аз наех онази стая под наем и понякога ще ходя там — рече ми той с безстрастен глас. — Затова ти ще вземеш платнената чанта с книги и ще я занесеш у Щереви, на втория етаж.

— Ще я занеса! — рекох. — А в себе си помислих: „Особняк! Предпочита дивото пред питомното. Иди го разбери!“

Вечерта Юлиан свика на събрание целия заводски колектив и говори много строго за закъсненията. „Никому няма да прощавам!“ — предупреди той работниците и инженерите. А после на свои разноски почерпи с по чашка водка всички — като се почне от портиера, та до Щерев и до главния инженер Никодимов...

Такъв човек, другарю, беше Юлиан.

РАЗКАЗ НА ЕДИН ДИРЕКТОР

Щом са ви изпратили от отговорно място с препоръка, аз няма да ви върна, другарю редактор, ще се постарая да ви бъда полезен. Заповядайте, моля, седнете! Ще благоволите ли да изпиете едно кафенце? Не, не отказвайте! Кафето, с което аз черпя гостите си, е специално, марка „екстра калите“, тоест — началническо. Има си хас при директора на отдел „Търговия“ да се сервира кафе от марка „какво да е!“... Хе, хе! Седнете, моля, седнете, аз ей сегичка ще позвъня на секретарката, не се притеснявайте!

Та-а-ка, другарю! Всичко трябва да върви по реда си. Първо кафенцето, после разговора, а след туй бележчица, ако е нужна... пardon! Вие не сте за бележчица, но такава е думата... Та за реда отворих приказка. Редът е най-гениалното откритие на човешкия род, другарю. Аз го виждам например с лампази, с два ката сребърни еполети и с един як волски каиш в ръката си. Който греша стъпката — по врата! Та няма да има ред ли? О-хо, всяка жаба да си квака в гъола, и никому няма да дохожда наум да чупи на две началническата дума! Такъв трябва да е редът, другарю — с лампази, сребърни еполети и камшик... Знаете ли какво си мисля аз за реда, като изхождам от собствения си дългогодишен опит? Ще ви кажа. Докато ни поднесат кафенцето, аз ще ви изложа схващането си по този най-важен въпрос. И с две приказки. Първо: „Всяка жаба трябва да си знае гъола!“ Второ: „Уважавайте началството, другари!“ Прав ли съм? А-а-а, моля! Може да не съм от коляното на интелектуалците, но житейският, ми опит ме е научил на мъдрост. Аз ще ви кажа, другарю, че ако хубавият ни живот куца, където не трябва, то е само заради това, че разни хора не съблюдават тия две свети правила и си живеят тъй, както само на тях им е угодно. Какво имам предвид ли? Ще ви обясня с примери, другарю.

В грандхотела има банкетна зала с маса за 50 души. Крайно необходима зала, одобрявам! Дойде гост от високо равнище — къде ще го посрещнеш с хляб и сол, според народния обичай? В тази зала, разбира се! Свърши отчетно-изборна конференция — къде ще почетеш

новоизбраното бюро, къде ще вдигнеш наздравица за предстоящите успехи? Пак там, в банкетната зала. Тъй че аз одобрявам наличието на тази зала. Тя е извикана на живот от една насъщна необходимост. До тази зала има друга една малка заличка, ама съвсем интимна — 5–6 маси всичко. Като сметнеш средно по 4 души на маса, тази зала събира всичко 20–30 души. Толкова прави каймакът на н-ското общество, със съпругите. Туй са първият секретар, кметът, началникът на гарнизона, директорите на заводите от републикански тип — ЗПЦМ и ЗПК — завод за промишлена керамика, значи. Към туй най-високо равнище следва да се причислят още двама-трима души и сметката приключва. Председателят на профкомитета, главният съдия и секретарят на градската дружба на БЗНС. Край. Никой смъртен не може да припари в тази камерна зала. Хората трябва на спокойствие да разсъждават за обществените и държавните дела. Но в грандхотела има една зала и за хора от по-първа ръка, но не от най-високо равнище. Туй са директорите на търговията и снабдяването, на кооперациите, на БНБ и прочие — хора, които непосредствено въртят деловия живот в град Н. Тази зала, другарю редактор, е оборудвана с десетина маси. Местата стигат, но теоретически. А на практика се получава един миш-маш, защото всеки, като бутне една десетачка на портиера, може да си намери място, и то по избор.

Аз, да речем, съм управител на квартална зарзаватчийница. Моркови, зеле, марули и прочие. Образование основно, колкото да пресметна келепира си, като продавам второ качество марули за първо. И прочие. И ето събрал съм доста парици и ме надува желание да се изфукам пред света. Пред директорите например. Пред разни висши чиновници, ръководители, журналисти. Пука ми от чиновете и постове им, имам си пари и ще си правя кефа както искам и както си знам!

Бутам, значи, десетачката на портиера и тържествено влизам с мадамата си при отбраното общество. И тъй като никой не ме е учил на деликатност, аз си плюскам по природному, щипя си мадамата под масата и накрая заизвивам някое маане, колкото ми глас държи.

Ето какво значи, другарю редактор, жабата да не си знае гьола и нисшите служби да си затварят очите пред началническото

разпореждане заради една пробутана десетачка!

Човек не може спокойно порция кебапчета да изяде с жена си в този салон за „отбрано общество“ поради наплива на жабоци, дето са забравили гьола си.

Но ако оня с лампазите, двойните еполети и волския камшик гледаше работата си, таквиз прескачания на гьолове нямаше да се случват. Вие слушайте мене, другарю редактор, зная аз какво приказвам!

Най-после пристигна и кафенцето, другарю. Браво! Туй наричам аз кафе. Две филджанчета стигат, за да замирише кабинетът на най-истинско кафене, и то от супер класа! Веднага въздухът става друг.

Та за редът ми беше думата, другарю. Ако всяка жаба си знае гьола и хората уважават началството, в живота ще да има по всяко време най-изряден порядък.

Аз например знаете ли откъде съм започнал? От един щанд за тоалетни принадлежности! Сапуни, одеколони, дезодорани. Но съм спазвал безпрекословно двете свети правила, знаел съм си гьола, слушал съм началството и сами виждате докъде съм стигнал. Добър е господ, може да се изкача и по-нависоко!

Вие се досещате навярно, че аз говоря за тия неща не току-тъй, а с оглед на задачата, с която сте натоварени от уважаемото ви списание — да добиете представа за моралния облик на Юлиан Евтимов, бившия директор на ЗПЦМ.

Хареса ли ви кафето? Да ви е сладко, другарю, радвам се! Аз се радвам винаги, когато клиентелата е доволна. Мъчно ми е, че ще ви разочаровам, другарю, но няма как! Скърбя, повярвайте ми, че няма да чуеш от мен ласкави неща за особата на вашия ЮЛИЯН! Ако сте очаквали, че ще ви разхваля тоя човек, вие сте си направили погрешно сметката. Много съжалявам, но като отговорно лице и като човек със здрави принципи аз не мога да си кривя душата.

Знам, отлично ми е известно, че той е бил добър администратор. Бил е награждаван дори със Златен орден на труда. Това е чудесно, но доколкото разбирам, вие сте дошли при мен, за да чуете някоя и друга приказка не за администратора, а за човека. Така ли е? Е, щом е така, слушайте и си водете бележки. Наум ли, на тефтерче ли, както сте свикнали. Аз като ходя на заседание при първия секретар, записвам си

в една дебела тетрадка с червена подвързия. Туй са документи за бъдещето, другарю. Пък и от уважение.

Юлиян беше неуравновесена личност, избиваше го на авантюризм, имаше анархистични наклонности. Накратко, другарю, той не беше РЕДОВЕН човек. Редовният човек е еднакво чужд и на авантюризма, и на анархопроявите, и на всякакви други отклонения от общоприетите правила. Той почита писаните закони, но сваля шапка и на неписаните.

Ще ви посоча няколко примера и вие ще разберете за какво става дума. Още с пристигането си в Н той не се отбива за вечеря и нощуване в новия луксозен хотел „Република“ — пет звезди, както се полага на отговорни дейци от неговия ранг, — а се зазира в един старовремски хан от онова далечно време, когато например песента „Трендафилът мирише“ е била най-модерен шлагер. Този хан се посещавал от преминали хора, от късогледни и окуцели ловци и от тутикванти мераклии на ракийка, дето опарва гърлото като сярна киселина. Слава богу, преди три години сринаха тази вехтория, понастоящем на нейно място се издига централният универмаг.

Да предположим, другарю редактор, че онази вечер тъй се случило, че Юлиян Евтимов платил данък на младежките си спомени и че не е бил запознат с тогавашното окаяно положение на хана. Е, добре, любезни ми, а знаете ли вие колко усилия положи по-сетне тоя именит гражданин, за да запази „за поколенията“ тази съборетина? И негова милост щеше да успее, истина ви казвам, ако в окръжния град не бяха се намерили хора трезвомислещи, на отговорни постове. Те видяха сметката на този хан.

Питам ви — амбицията му да запази тази вехтория на какво прилича? Ако туй не е нихилизъм, здраве му кажете!... И за подобно нещо да се застъпва не друг, а директор на завод от РЕПУБЛИКАНСКИ мащаб! Извинете, подобна постъпка аз намирам недостойна за уравновесен човек!

Ще ме извините за един нескромнен въпрос, другарю: вие колко квартири държите? Нямам предвид вила, ако имате такава, за КВАРТИРИ става дума... Една? Така и предполагах. И аз имам една квартира, и в нея си живея. Изобщо редовните хора имат една квартира. Е, хубаво, а нашият човек държеше ДВЕ квартири. Ха, де?

Той беше ергенин, нямаше ни дете, ни коте, дето се вика, но държеше две квартири. Как ви се вижда тази работа?

Тази работа изглежда още по-странна, ако се вземат под внимание местата на квартирите и техните собственици. Най-напред Юлиан си наел мебелирана стая в къщата на своя помощник, инженер Щерев, човек семеен, с хубавичка жена — учителка — и с момиченце на 5 години. После Юлиан се настанил в дачата на... кого мислите? А? Няма да отгатнете, другарю редактор, аз ще ви кажа: в хана на оногова, в хана за старите мераклии... Дето се казва „Търкулнала се тенджерата, намерила си похлупака!“... — Двете тия квартири бяха една от друга на разстояние около два километра и гледаха на ЕДИН И СЪЩИ път, оня, дето и сега води от града за ЗПЦМ. Според сведенията, които навремето стигаха до слуха ми, Юлиан прекарвал повече от свободното си време на дачата, но ПРЕСКАЧАЛ и до мебелираната си стая у Щереви. А и Щерева понякога прескачала при него с момиченцето си, защото, представете си, дачата била заобиколена с обширно лозе и представляваше приятно място за разходка при хубаво време...

Нищо не искам да кажа, другарю, съвсем нищичко! Само бих желал да ви обърна внимание на следното: редовен човек, и то на отговорна длъжност, не държи по никакъв начин в ПУБЛИЧНО достойние своите ДВЕ квартири. Редовният човек уважава морала и никога не го провокира публично. Но Юлиан, нали ви казвам, беше нихилист и не му пукаше от никакъв морал.

Ще ви разкажа още един случай, най-драстичния.

Тая година, когато Юлиан пое ръководството на ЗПЦМ, есента пристигна с лошотия, след горещо и сухо лято настъпи невиджана кишавица. Затвори се небето, плиснаха дъждове. Вали ден и нощ, прогизнаха ниви, градини, в блоковете не може да припари ни човек, ни машина. Складовете зинаха празни, договорите се превърнаха на хартийки без стойност. Ката ден кавги, всеки иска, заканва се, а откъде да взема? Едва смогнахме да поддържаме ресторанта на грандхотела — случи се официален обед, гостенин пристигне, нали трябва да се отсраим? А публиката напирала, не е за приказване! То добре, че директорът беше подбрал по-якичък персонал, та успяхме някак си да въдворяваме ред. Закъсахме с продоволствието, значи, и туйто! На ЗПЦМ например, вместо да му доставим, както е по договор 100

килограма сирене — изпращаме им 30, вместо 100 килограма месо — 10 и така нататък в тоя дух. Зарзават, разбира се, никакъв. Накрая и с лука се видяхме в чудо — не стига! А от ЗПЦМ бяха в такова положение, че живи да ги ожалиш: живеят в дъсчени бараки, влага, студ. И не стига, дето червата им гуркат от катадневната зелева чорбица, ами взеха, та причислиха към стола им и работници от строителството, дето зидаха бъдещите им общежития. Получи се тъй, че зелената чорбица трябваше да стане по-рядка и бистра. Какво можех да направя?

И ето, една заран при мен пристига самият ТОЙ, известният из целия н-ски край Юлиян Евтимов.

— Шефе по снабдяването! — усмихва ми се прелюбезно и ми се кланя и по устните му се появява една тънка усмивка, която тутакси изчезва, сякаш потъва на морето у дъното. — Шефе по снабдяването — повтаря, и в очите му пълзят едни черни мъгли, — ако до три дена не ми изпълниш доставките, работниците от постройките ще си дигнат чуковете. А може да ги последват и мнозина от монтажниците. На всички им е дошло до гуша от проклетата ти зелева чорба!

— Другарю — казвам с почитание в гласа си, — от следващата доставка, която очакваме в най-скоро време, ще ви отделия непременно каквото мога!

— Тъй ли? — казва Юлиян и онази дяволска усмивчица отново се плъзга по устните му. — А кога очаквате тази скорошна доставка?

Аз се сепвам. От дяволската му усмивка ли, от оная ли черна мъгла в очите му, бог знае.

— Ще ви съобщя най-своевременно! — казвам. — Щом получа известие, ще ви се обадя тутакси по телефона!

Той си отива и аз си отдъхвам. Бърша челото си с кърпа и си мисля: „Ами нали от тази следваща доставка трябва да отделия най-напред за грандхотела! Освен това партийният секретар жени щерка си, ще дава гощавка за 150 души! Туй събитие изисква продукти, да не би грандхотелът да гощава сватбарите със зелева чорбица!“

Държа в абсолютна тайна деня и часа, когато доставката ще пристигне на гарата. Стигам до станцията по един заобиколен път. До средата на пътя дори шофьорите на двата камиона не разбират накъде ги вода!... Най-послед стъпваме на сточната помпа и ето — влакът се задава. В тоя миг един мъж се извъръща към мен, облечен е много

изискано, повдига шапка и любезно ме поздравява. Юлиан Евтимов. Наоколо му стоят дузина юначаги обесници, в сини блузи, те презрително ме оглеждат. Разбирам, че съм предаден, и краката ми се подкосяват...

Отнякъде пръква на минутата децимал. Съставена е приемателна комисия: началникът на гарата, помощникът му и касиерът. От всяка стоварена стока момчетата на Юлиан си отмерват по толкова, колкото им се полага, според договора. Когато дойде ред до прасенцата — десет на брой, те бяха предназначени за сватбата в грандхотела, — сърцето ми не издържа, хукнах към телеграфната да се обадя на властта. Да искам помощ и съдействие. А телеграфистът, който винаги си е бил недружелюбен човек, тоя път ме посрещна съвсем на нож. — Вие какво си представлявате! — вика. — Туй да не е уличен телефон? Туй е служебен телефон! Не може! — отрязва ме и аз си рекох: — Как може тоя авантюрист и нихилист, Юлиан, да спечели изпечените негодьяи от станцията на своя страна? Ха, де?

Очаквах първият секретар да направи на пух и прах Юлиана заради недопустимия му нихилизъм, но за моя изненада той произнесе на пленума на градския комитет похвални думи по негов адрес. — С тая си постъпка — рече той — Юлиан Евтимов можа да задържи на строежа работниците и те преизпълниха насрещните си планове. И ние имаме основания да докладваме по-нагоре, че по отношение на ЗПЦМ, въпреки изоставането, пусковият срок ще бъде спазен!

След заседанието на пленума, в тесен кръг от приятели, първият секретар рече: „Кръвта вода не става, другари! Ние сме воювали с бащата на Юлиана в един партизански отряд. Той беше славен човек, но имаше една малка слабост — когато беше необходимо да се спасява положението, сам и на своя глава отиваше на риск!“

Накрая ще ви кажа, другарю, че макар да нямаше на трапезата истински прасенца, сватбата мина весело. За доброто настроение на компанията голяма заслуга имаше Юлиан. Какви ли фокусничества не направи тоя ловък човек, за да замаже грозната си постъпка! Той дойде по-рано и със собствените си ръце измайстори много изкусно две прасенца — едното от... бобена каша, а другото — от картофена. Един бог знае защо, и двете тия фалшиви прасенца имаха на сватбата голям успех!

Той доведе на сватбата самодейния оркестър на ЗПЦМ. И можете ли да си представите, другарю? Грабна черпака, застана отпред и започна да дирижира виенските валсове, ама не на шега, а съвсем истински, като настоящ диригент...

И това да върши, представете си, един директор на завод! И не на какъв да е, а на завод от РЕПУБЛИКАНСКИ мащаб!

И искате от мен да чуete ласкава дума за тоя особняк?

Никога! Аз си имам принципи.

Край!

РАЗКАЗ НА ЕДИН ИНЖЕНЕР

За разлика от някои мои колеги, към които съдбата е била благосклонна, преди още да се родят, аз, Боян Спиров, не произхождам от заможно семейство и фамилното ми име не прави никому впечатление. Поради тези причини навреме разбрах, че само със старания мога да напредна в живота и че по отношение на комфорта и удоволствията не трябва да проявявам особена придирчивост, поне докато не се изкача по-нависочко по служебната стълбица. Ето защо, когато Юлиан Евтимов пое нещата в ръцете си и започна да управлява завода, аз, благодарение на старанието си, бях вече ръководител на монтажен възел. Да, Юлиан Евтимов ме завари вече началник! Имах си лека кола „Жигули“, черен костюм и лачени обувки и някой и друг лев спестена пара. А знаете ли на колко години бях! На тридесет и една! На тази възраст мнозина инженери тепърва започват, купуват си коли с таткови спестявания, а личният им влог не надхвърля сиромашко трицифрено число.

Но младият човек, колкото и да се старае, обикновено напредва бавно в службата и мъчно се катери нагоре, ако си няма човек в управлението. Нали някой трябва да го посочи, да изтъкне успехите и прилежанието му, да го похвали, та главният началник да го има пред очите си, когато настъпи време за повишения. Е, аз не искам да бъда разбран криво, не съм черногледец и не казвам, че способният млад инженер ще засече на едно място, ако си няма протекция. Трудолубието бива възнаграждавано, разбира се, но другичко е, когато младият инженер си има своя човек; тогава възшествието по стълбищата върви по-бързо, сроковете се съкращават!

В началото, като постъпих в завода, аз нямах човек сред погорните началства, трябваше тепърва да си създавам връзки. Признавам си, че случаят ми помогна много. Аз търсех подходящ случай, защо да крия, но този, дето се изпречи насреща ми, беше най-неочакван. Просто изневиделица ми падна, както се казва, и на всичко отгоре работата изглеждаше съвсем чиста. Веднъж, движех се бавно с жигулата си по главната улица, внезапно забелязах на тротоара отдясно

съпругата на помощника Щерев, Мая. Как изглежда сега — не зная, Щереви напуснаха доста отдавна Н, но през ония години тя беше отлична на фигура, една русокоса и светлоока красавица, каквато рядко се среща.

Отварям скоба. До тоя час познавах Щереви само най-официално, но вече знаех някои неща за тях. Щерев тогава беше заместник-директор на ЗПЦМ, а Мая преподаваше литература в н-ското ЕСПУ. Макар и с две заплати, семейството живееше доста притеснено. Изплащаха жилище, Мая издържаше сестра в София, студентка, даваха и на жена, за да им гледа момиченцето, детето беше болнаво, не се решаваха да го пращат на детска градина. Още не бяха се сдобили с лека кола и каквото Мая пазаруваше из чаршиите на центъра, отнасяше го до къщи на ръце.

И така, след като я подминах няколко метра, спрях, изскочих набързо от колата, поклоних се учтиво и рекох:

— Заповядайте, другарко Щерева! Ще ми е драго да ви заведем до вас, аз пътувам в същата посока!

Дали защото бях подчинен на мъжа ѝ, та ми имаше доверие, или може би ѝ правех добро впечатление, бях млад и строен и имах обноски, тя се смути малко, но в първия миг, а после ми се усмихна: „Много сте любезен, другарю Спиоров, благодаря!“ — и ми подаде с готовност двете си препълнени пазарски торби.

Пътували сме до тях десетина минути, къщата на Щереви беше на пътя, който излизаше на шосето за завода, и аз как ли не си напругах ума, за да ѝ се представя като остроумен и интелигентен човек, както постъпват впрочем всички млади и по-далновидни хора, когато срещнат съпругите на своите началници. А освен това, нали отбелязах вече, тя притежаваше физически (а навярно и духовни) достойнства от много висок ранг, един допълнителен аргумент, който поощряваше още повече желанието ми да блесна и да се представя в най-подходяща светлина.

— Завиждам ви, другарко Щерева — рекох ѝ, — че сте от този чудесен град! След десетина години той ще прилича на един малък Париж! Булевардът „Трима партизани“, по който се движим сега, ще конкурира самата Шанз-Елизе!

— Вие навярно сте ходили в Париж? — запита ме тя.

Не можах да доловя по гласа ѝ дали беше уверена, че съм ходил, или само предполагаше, но реших, че ще бъде от моя полза, ако я излъжа.

— Да, разбира се! — рекох. — Поживях две-три седмици в тоя модерен Вавилон!

Тя ме стрелна с поглед, учудено ли, любопитно ли, един бог знае, и замълча. Но аз бях сигурен, че израснах в очите ѝ поне с една глава. Две-три седмици ергенски живот в Париж — това значи вино и жени, Фоли бержер и прочие... Тия неща правят интересен мъжа във фантазиите на една скромна провинциална жена.

Помогнах на Мая да занесе багажа си до пътната врата, и като се разделях с нея, целунах ѝ галантно ръка. Въпреки че изглеждаше самонадеяна и да беше съпруга на заместник-директор на ЗПЦМ, тя се поизчерви малко, защото мъжете в Н все още нямаха обичай да целуват ръка на дамите, при това — гледайки ги право в очите...

Вечерта, пет минути преди края на смяната, заместникът Щерев ме извика по телефона в кабинета си. Докато пресичах двора, направих щателен преглед на държанието си с Мая, да не би някъде да съм сгрешил. Всичко изглеждаше в ред, но все пак имаше едно безпокойство в душата ми. Щерев беше кротък по природа, но нали ревността може да направи луд и бесен и най-хрисимия човек!

Опасенията ми излязоха напразни.

— Вие, другарю Спиров, сте помогнали тази сутринна жена ми, завели сте я до къщи — рече той. — На мен ми е особено приятно да ви благодаря — от нейно име и от свое! — Той протегна ръка и сърдечно раздруска десницата ми. — Трогнати сме от вашата любезна постъпка.

Сложих ръка на сърцето си и рекох:

— Моля ви се, другарю заместник-директор, не ме карайте да се червя! Не съм направил нищо особено, дори два километра не съм возил уважаемата ви съпруга!

— Благодарността не се мери с изминатите километри, а с проявената добра воля, скъпи ми приятелю! — Той ме потупа ласкаво по рамото и ми предложи да седна на едничкия тапициран стол, който се намираше в кабинета.

По онова време, пет месеца преди да пристигне Юлиан, ние едва бяхме преполовили монтажните работи, затова още нямахме право да

мислим за удобства и кабинетни уредби. Работниците живееха в дъсчени бараки. В подобни бараки, не по-малки, се помещаваха кабинетите на ръководството, канцелариите. Живеехме и работехме във „фронтна обстановка“, както се изразяваше по-сетне новият директор. В дирекцията миришеше на пресен чам, като в дърводелска работилница. Тепърва се изливаха основите на бъдещите общежития, столове и дирекционни сгради от бетон и стъкло.

— Голяма чест ми правите! — поклоних се и седнах скромно на един най-обикновен дъсчен стол. — На такъв лукс седат — кимнах към тапицирания стол — инженери с по-високи постове, началници, а моя милост е само една обикновена бурмичка.

— Е, и вие ще станете някой ден началник! — засмя се добродушно Щерев. — Колко е време — все е пред нас. Бъдете оптимист! — Той откряна междинната врата, която отделяше кабинета му от съседната стая. — Яначкова! — повика той секретарката си през пролуката. — Бъди добра да сложиш пак джезвето, имам гост!

После ме заговори за специалността ми, за семейството ми, за да се намираме на приказки. Когато секретарката Яначкова донесе най-после кафето, той ме покани с кимване, отпи една глътка и рече:

— Междувременно поисках за вас сведения от инженер Никодимов. Интересуваха се в кой сектор работите и дали се справяте със задачите си. Както знаете, за групата инженери при завода отговаря инженер Никодимов.

— Инженер Никодимов! — престорих се на потресен. — За този строг и взискателен човек аз съм навярно една кръгла нула!

— Е, не се подценявайте толкоз! — усмихна ми се топло и някак тъжно Щерев.

Дето имаше тъжен поглед, аз си го обяснявах с физическия му недъг — той беше попрегърбен в раменете, не кой знае колко, но все пак. За човек като него, с жена хубавица, този недъг беше едно истинско нещастие, и аз го разбирах отлично. Да не дава бог никому, но пък кой дявол го беше карал да се жени за лъвица? Нему отиваше скромна кравичка, а Мая беше царствена сърна, дивно творение на природата. За да смекчи туй очебийно физическо неравенство помежду им, Щерев си беше придал малко благообразен вид, при това — доста оригинален, постарал се беше да заприлича някак си на „божи човек“:

с увиснали мустаци, с пророческа брадичка и с хлътнали бузи, които поддържаше кой знае с какъв режим в храната си. Да си кажа правичката, такива мъже не будеха в душата ми състрадание, а напротив! Но тогава трябваше да внимавам в картинката, защото — такъв или иначе, от тоя брадат козел ми зависеше бъдещето.

— Другарят Никодимов едва ли ще си спомни физиономията ми! — продължавах да правя печално лице. — Ние, обикновените инженери, сме повече от една дузина, де ще помни тогова или оногова от нас!

— Длъжен е да ви знае! — каза Щерев. — Аз съм сигурен, че той познава всички ви.

— Съмнявам се! — рекох.

— Не е добре, дете се съмнявате. Вие го обиждате в душата си. Лично вас той помни например отлично. Има добро мнение за вас, смята ви за дисциплиниран и трудолюбив специалист.

Аз наведох глава.

— Той ви цени като специалист — продължи Щерев, — а на мене ми е драго, че сте добър човек. Много ми е драго. Защото се срещат доста специалисти, които не са цвете за мирисане.

— Всякакви има! — рекох. — Светът е шарен, главното е всеки да си гледа работата.

— На първо място е задължението — Щерев повдигна показалец, — задължението да се живее достойно. Това е най-главното. Който живее достойно, той работи съвестно. Има хора, които работят съвестно, стават челници, изпълняват планове, но не живеят достойно. Отдават се на сребролюбие и на други пороци.

„Гледай го ти праведника! — рекох си. — Чете ми морал!“

— Съгласен съм — рекох. — Трябва достойно да се живее и достойно да се работи.

— Достойната работа произтича от достойния живот, тя е негово СЛЕДСТВИЕ! — подчерта Щерев. — Едно е законът, а друго е следствието, вие не слагайте знак на равенство между закона и следствието, приятелю! Трябва достойно да се живее, за да се работи съвестно! Такава е истината.

Иконообразният му вид и наставническите му думи ми напомниха нещо попско и аз неволно се засмях.

— Вие не сте ли съгласен, другарю Спиров? — запита ме изненадано той.

— А, моля ви се! — рекох. — Как тъй да не съм съгласен? Напротив!

— Вие сте добър човек и не би трябвало, нито би било редно да мислите другояче. Но има хора, които не споделят моите принципи. Никодимов например не е съгласен с мен!

— Как е възможно? — направих се на учуден. — Той смята, че изоставаме, защото не умеем да работим добре, а аз казвам, че изоставаме, защото не работим достойно. Това са различни неща. Принципно различни неща! — чукна той с кокалчето на показалеца си по масата. — Неговото схващане произтича от убеждението, че главното в трудовия процес са сръчността и умението, а аз казвам, че главното в трудовия процес е съзнанието. Има ли съзнание — сръчността и умението вършат добра работа. Няма ли съзнание — работата не върви, макар хората да са сръчни и да познават отлично професията си.

— Оставете го Никодимов да мисли каквото си ще! — рекох. — Негова си работа!

— Да вземем за пример нашето изоставане — продължи Щерев мисълта си. — Сега това е най-важният въпрос, който вълнува и нас, и министерството. Трябва да се изясни какво всъщност бави нашата работа. Според Никодимов техническата подготовка на монтажниците не била на подходящо равнище. Не бил достатъчно строг и директорът ни. А аз мисля, че когато човек има чувство за достойнство, той работи сръчно, честен е спрямо другите и изпълнява задачите си, без да бъде прищпорван с глоби и други наказания. За съжаление мнозина от нашите хора нямат чувство за достойнство, затова работят, както им дойде, и по отношение на дисциплината не проявяват отговорност.

— Аз мисля, че не бива да куца нито подготовката, нито съзнанието! — рекох. — И подготовката, и съзнанието трябва да са в отлична форма!

— По принцип е така, вие сте прав, но в конкретния случай? — Той се наведе към мен. — В конкретния случай кое куца повече според вас?

Вътрешно се ядосах малко, като го виждах как напират за мнението ми. Защо ме караше да взимам страна, дявол да го вземе!

Нека в Управлението да си блъскаат главите, мене какво ми влизаше в работа? Защо да се навирам между шамари?

— Не съм мислил по този въпрос — рекох. — Нямам готов отговор. Но ще наблюдавам работата на колектива, своето собствено поведение ще проучвам и след известно време може би ще стигна до някое свестно заключение. И ако повторно ми направите чест да разговаряте с мен, ще ви кажа с удоволствие какво мисля.

Имах чувството, че се измъкнах от „обкръжение“ и мислено потрих ръце. Ще ме помъкне между шамарите ли? Хайде де!

— Вие ми харесват — каза Щерев и по лицето му се изписа наистина израз на открито задоволство.

А аз се зачудих в себе си: като толкова откровено и недвусмислено изразяваше мнението си по най-важни и парещи въпроси — не си ли създаваше затруднения, не влизаше ли в опасни конфликти с такива влиятелни и авторитетни хора като Никодимов например?

— Вие сте честен и откровен човек! — каза Щерев. — Аз уважавам честните мнения, дори когато не съвпадат с моите. С Никодимов не съм съгласен по много въпроси, но аз го уважавам, защото той не крие мислите си. Вие си признахте, че не сте се замисляли върху причините на изоставането. Браво! Необходимо е душевно благородство, за да се признае един ръководящ човек в някакъв грях. Вие го притежавате това благородство! То веднага бие на очи, защото в днешно време мъчно ще намерите ръководител, който да не се изкарва за светец. „Плакнеш, братко, плакнеш! — помислих си. — Имаш остър ум, но характерът ти е мек, затова предпочиташ да умуваш, вместо истински да се бориш, заобикаляш опасните проблеми с философстване, вместо да влизаш в остри конфликти. Затова ти се разминава!“

— Ще се оглеждате, ще проучвате, ще анализирате! — продължи да ме поучава Щерев. — И когато стигнете до някакъв извод, ще ми съобщите мнението си. Вие сте добър и пряк човек и на мене ще ми бъде приятно да се срещам с вас!

— Благодаря ви за вниманието! — поклоних му се учтиво, а в себе си помислих: „Чак да съм толкова християнин, колкото ме мислиш, едва ли.“

Тоя паметен ден в моя живот завърши с едно щастливо събитие — бях поканен от Щереви на вечеря. Както разисквахме с Щерев темите за честността и откровеността като най-висша проява на благородния човешки дух, по телефона се обади Мая. Какво е възнамерявала да каже на съпруга си — не е моя работа, но още в началото на диалога разговорът се завъртя около скромната ми личност. Знае ли човек какво му готви съдбата, какви игри му скроява и къде го насажда? Затова в свещените християнски книги е казано някъде, че „пътищата божии са неведоми“, тоест че никой смъртен не знае с положителност какво може да му се случи в близкото или в подалечното време. Едно зметресение, една откъсната от чандията десеткилограмова висулка лед, един пиян шофьор, който внезапно изскача насреща ти — има ли човек, дето може да предугажда такива и други подобни неща?

Щерев каза на Мая: „Знаеш ли, че онзи любезен млад инженер, дето тая заран те е довел вкъщи с колата си, сега се намира в моя кабинет?“ На така поставения въпрос Мая ще да е отговорила също с въпрос: „Нима?“ — защото Щерев тутакси потвърди присъствието ми с едно категорично: „Ами да!“

Понеже жените имат вродена способност да се възползват от предоставените им обстоятелства, Мая ще да е рекла на мъжа си: „Ами защо не го поканиш вкъщи?“ Тъй ще да е предложила, защото Щерев незабавно отговори: „Виж, това е идея, непременно ще го покания!“

Дори и да не възпроизвеждам съвсем точно думите на Мая, смисълът им ще да е бил същият, затова Щерев ме покани на вечеря в дома си и аз приех поканата му с благодарност. Кой подчинен при сходни случаи е отказвал на шефа си? И кога? И в края на краищата какво е виновно третото лице, съпругата, за да бъде огорчаван с отказ?

Макар да не ми беше предложено нищо особено за ядене и пиене, запомнил съм тази вечеря с добро: без особени усилия станах приятел на семейството. Въпросът е да се ориентираш навреме, както и направих. Чувство за ориентировка не ми липсва, слава богу. Малката Соня беше зажадняла за „чичко“, с когото да си играе, личеше си, че с нея не се занимавах твърде. Като вълк извивах глас, направих се на медуна, тичах на четири крака из салона, изобщо сторих неща,

каквито на баща ѝ не биха се явили дори насън. Пък и не беше удобно за човек с образа, да речем, на пророк Йеремия да се тръска на четири крака из салона, да трака със зъби и свирепо да грухти като мечка стръвница. Толкова се развесели малката, че когато дойде време да си ляга, отведоха я насила, отделиха я от мене с плач. Аз много добре забелязах с колко благодарност и топлина се изпълниха очите на Мая. Съвсем очевидно беше, че пророк Йеремия не подхождаше за партньор на малката и весела Соня. Пред мен се разкриваше едно широко поле за импровизации в стила на Червената шапчица и аз бях благодарен на съдбата, че ми даваше възможност да се проявя като актьор.

И на моята улица се задаваше празник. Заместник-директорът Щерев имаше нужда от приятел, който да слуша тирадите му за „доброто“, с когото да се посъветва дали няма да урони престижа си, ако даде горната стая под наем, и който да изпадне в мат при решителна игра на шах. Мая — тя имаше нужда някой да забавлява мъжа ѝ, за да се занимава тя самата с пианото си или да се уединява край прозореца, загледана разсеяно в нощното небе. Слушах тирадите на директора, посъветвах го да даде стаята под наем, доброволно влязох в мат, а на Мая се усмихвах дискретно и разбиращо.

След две седмици получих първата си командирска нашивка — повишиха ме в чин началник на технологически възел. Започвах своя марш.

Отначало ме канеха — Мая или Щерев, а сетне се установи едно мълчаливо споразумение помежду ни — да им ходя на гости без специална покана. За да се покажа благодарен за доверието и честта, забавлявах Соня, като лазех на четири крака по килима, и влизах без угризения на съвестта си в „мат“, за да изкарвам щастлив израз по лицето на Щерев; а на Мая продължавах да се усмихвам — дискретно, разбира се, и по възможност колко се може по-неопределено. Слушал бях от знатоци в любовните работи, че неопределените усмивки хвърлят в смут по-романтичните млади съпруги, каквато си мислех, че е Мая. А си мислех, че Мая е романтична не без основания — тя свиреше все класика, сонати и ноктюрни; нито веднъж не чух от нея нещо по-жизнено, една весела естрада например.

Макар да вечеряха веднъж в седмицата в ресторанта на грандхотела и сегиз-тогиз да ходеха на кафе у дома на първия секретар на партията или у дома на кмета и да канеха у тях на кафе някои по-

видни личности със съпругите си, Щереви не водеха светски живот, както отиваше на ранга им, живееха според моите разбирания свито и затворено. До едно време си обяснявах това тяхно странене от забавленията на по-висшето н-ско общество с материалните им притеснения, но по-сетне дойдох до убеждение, че причините са по-скоро от душевен характер. Щереви просто нямаха желание да щъкат сред обществото! А защо? Не се наемам да гадая — нито съм бил, нито имам желание да ставам душеводец.

Но като общувах с тях по-отблизо няколко месеца (от средата на март до края на август), имах възможност да наблюдавам непосредствено как живеят и да си съставя мнение за някои неща. Така например направи ми силно впечатление обстоятелството, че Щерев, уравновесен човек, вече 38-годишен, инженер по професия и заместник-директор на крупен завод, проявява сантиментални чувства към жена си, които по биха отивали на един младоженец, да речем, или на някое студентче с поетични наклонности. Аз с очите си виждах как понякога ѝ носи цветя, които ходеше да купува чак в центъра на града. Господи, смешно и същевременно тъжно беше да се гледа как тоя попрегърбен човек, с лице на пророк, пръкнал сякаш по някакво чудо из страниците на Библията, върви с букет цветя по централната улица, като някакъв изпечен съвременен донжуан, дето пет пари не дава за хорското мнение. Не отива, дявол да го вземе, на един заместник-директор на крупен завод да се разнася по централната улица на града, притиснал до гърдите си букет цветя, увит при това с лъскав станиол! Но освен дето ѝ носеше цветя, той я изненадваше понякога със сребърна гривничка, с герданче, те не струваха много, но все пак не бяха без пари. Не разбирам аз тази работа, да даваш от нужда стая под наем, и да хвърляш парички на вятъра за гривнички и герданчета!

Невероятно, но факт, тоя човек май беше влюбен в жена си! Заместник-директорът на ЗПЦМ! Такива занесени мъже предпочитат да се уединяват до полите на жените си, вместо да ходят на гости или да пият уиски в бара на грандхотела.

Мая се показваше далеч по-нормална, шестгодишният съпругески живот беше извършил своето. Тя се държеше спокойно, без превземки и проявяваше според моите наблюдения пълно равнодушие към ухажъорските старания на мъжа си. Нещо повече, струваше ми се, че ѝ беше писнало вече от него.

Редно беше да търси по-настойчиво развлечения въвн от дома си, но нямах впечатление, че го правеше. Да се примирява с досадата си — не ми се вярваше, тя беше на 27 години, една възраст, когато се мисли най-малко за примирение. Да ѝ пречи учителската професия — и туй предположение изглеждаше пресилено, никой не държеше учителките заковани в морални букаи, като едно време, днеска можеха да правят каквото си искат, да ходят, където си пожелаят, имаха пълна свобода. Но Мая, поне засега, не търсеше развлечения, все още се държеше с мен „неутрално“, тоест еднакво далече както от „да“-то, така и от „не“-то. Изобщо царуваше неяснота.

В тази загадъчна обстановка паднеше ли ми да срещна очите ѝ, аз продължавах да ѝ се усмихвам неопределено, лудувах със Соня, играех шах с Щерев, като преднамерено допусках грешки, и стоически понасях назидателните му поучения.

Времето се затопли, започнахме да се застояваме на двора. С бракувани дървеници, които докарах от завода, направих на Соня люлка. Дърводелството ми вървеше отръки, люлката излезе яка, понякога и Мая не устояваше на изкушението да се люшне напред-назад. В такива случаи безцеремонно и много определено лепех погледи по коленете ѝ, а тя ме гледаше като празно пространство. Беше очевидно, че нещата трябваше да доузряват. Тя беше романтична по природа и навярно искаше да се завърже по-напред помежду ни някакъв „роман“.

С „роман“ или без „роман“, накрая все щях да спечеля нещо, пък и с празни ръце да останех, приятеляването ми със семейството щеше неминуемо да се отрази на по-нататъшния ми възход в завода. Издигането ми за началник на възел бележеше само началото. Имах ли Щерев зад гърба си, щях да се изкачвам по стълбата на повишенията, без да се задъхвам — в съкратени срокове. За какво по-хубаво може да мечтае един млад инженер?

Но ползата от общуването ми със семейство Щереви не се изчерпваше само с кадровите ми интереси. По важност напредването ми в службата стоеше на първо място, разбира се, но нали човек има и интимен живот, за който също трябва да отделя съответния процент внимание и грижи. Като правех преглед на тази част от живота си, аз с

удовлетворение забелязвах редица придобивки. Преди всичко искам да изтъкна приятното чувство на топлина и уют, което изпитвах, когато ходех на гости у Щереви. Подходяща домашна обстановка не съм имал като юноша, родителите ми не се разбираха, караха се често и живееха под един покрив като куче и котка. За студентските години да не споменавам — от неразбориите в общежитията и досега е кисело в душата ми. А у дома на Щереви всичко беше толкова различно! Там имаше тихи и кротки разговори, спокойствие и разбирателство, дори мрачната музика на Мая не беше в състояние да ми помрачи настроението. Плакнеше ме атмосферата на едни извисени отношения, за каквито бях само чувал, че съществуват: сякаш попадах на друга планета. Пък да не говорим за очарованието, което ръсеше наоколо си Мая, това очарование будеше в душата ми силен апетит и най-сладки надежди...

Освен духовните придобивки от общуването си с Щереви аз извличах и придобивки от материален характер. Те не бяха кой знае какви, но нали капка по капка, като се събират, накрая правят вир! Е, да се приказва за вир в случая ще бъде преувеличено, но все пак беше нещо, дявол да го вземе! Аз бях ерген и преди да се сприятеля с Щереви, убивах времето си, като ходех на кино или на чаша водка в бара на грандхотела. Какво друго можех да правя? Да лежа в стаята си и да се обръщам от рамо на рамо, това ми дотягаше, защото не бива да се забравя, че тогава едва бях навършил 27 години! Но да ходя на кино всеки ден беше невъзможно, по онова време в Н работеше само един кинотеатър и филмите ги прожектираха цяла седмица. Ако в бара имаше сепаре, където да си пия водката сам — криво-ляво, щеше да се ядва някак, чашка водка не струва много. Но къде можеше да се скрие човек? Всичко беше изложено на показ, като на длан. Влезе някой инженер, колега от завода, забележи те и хоп — сяда на масата ти, без да те пита. „Ще ти правя компания — вика, — да не си сам!“ Умрял съм за компанията му, но как да му кажа? „Затуй ще черпиш, вика, аз, казва, бадева не забавлявам!“ И чука по масата, вика келнера. Мога ли да му тръсна открито туй, дето го мисля в себе си: „Махай се, говедо, не ми трябваш!“ Ще те направи после за резил пред целия колектив от инженери и работници! Преглъщам, дори се усмихвам, а мръсникът добива кураж от пасивното ми поведение и си поръчва втора водка... Ха де?

И тъй — всяка вечер или през вечер. А туй са пари. Като зачестих да ходя у Щереви, тези пари оставаха в кесията ми, спестявах си ги.

По-рано много ми тежаха почивните дни, идвало ми е да рева от скука. Не бях тукашен, нямах роднини, у които да ходя, за да се отегчаваме взаимно. А с приятели не успях да се сдружа, защото нито играех карти, нито ходех на лов, нито бях пияч. Често се спасявах от скуката с един трик, който бях измислил сам. Отвеждах жигулката си в заводската работилница и там захващах да разглобявам машинариите ѝ, да ги почиствам и отново да ги сглобявам. На обяд похапвах от яденето, дете си носех, почивах и пак започвах. Така минаваше времето... Но откакто станах свой човек у Щереви, нещата се промениха сякаш по магически начин. Празниците придобиваха празнично съдържание. Гощавах ме сравнително добре, подремвах си с отворени очи, докато Щерев ми излагаше своите схващания за достойнството на човека, и с нетърпение очаквах мига, когато Мая ще ми покаже с поглед, че е готова да отговори на моите пламенни възжелания. За да ускоря този сладък миг, аз водех настъплението и по обиколен път, като ласкаех до умиление майчинските ѝ чувства: носех малката Соня на гръб, играех с нея на Червената шапчица и подскачах из двора като кон...

С такива многостранни придобивки посрещнах лятото, готвейки се да бера златни плодове наесен, когато над нашия мирен и добър живот неочаквано се надвеси зловещата сянка на Юлиан.

Той ме сръфа още в деня на своята поява. След като заключи централния вход и всички други входове, за да накаже закъснелите — сурова и безцеремонна мярка, каквато бившият директор и насън не би се решил да прилага, — Юлиан, съпроводен от Никодимов, започна да обикаля цеховете с лице на ястреб, който се оглежда за плячка. Той беше облечен с велурено яке и кадифени панталони, носеше бяла риза с обърната яка. Лицето му имаше остри черти и се запомняше веднага с мрачната си хубост. Лично на мен това лице не ми хареса, едни неприятни предчувствия ме налегнаха, като се вглеждах в него.

Пристигнал-непристигнал в моя сектор на цеха, той хвърли бегъл поглед наоколо си и тутакси запита едного от работниците:

— Защо сте струпали толкова нагъсто всичките тия детайли?

Работникът ме погледна въпросително и повдигна рамене.

— Защо? — запита ме Юлиан.

Когато се здрависа с мен, очите му гледаха студено, но бяха ясносиви и погледът му беше открит. Сетне, като ме наблюдаваше втренчено, цветът им бързо потъмняваше и погледът им все повече заприличваше на една възправяща се насреща ми сива стена.

— Струпваме в края на смяната колкото се може повече детайли — рекох, — за да не чакаме сутрин да ги подвозват отвън. Печелим време, другарю директор, щурмуваме оперативната задача още с първите минути на смяната!

По устните му трепна някаква усмивка, стори ми се малко насмешлива. Той записа нещо в тефтерчето си с израз на коравосърдечен учител, който пише двойката ученика си, и с безстрастен глас ми нареди да се явя при него след половин час.

Никодимов наблюдаваше тази сцена отстрани, и както ми се стори, с доволно лице. Той беше сторонник на твърдия и безкомпромисен курс в усилията да се ликвидира закъснението по монтажа, но не намираше практическа поддръжка от бившия директор. Щерев искаше да съчетае твърдия и безкомпромисен курс с идеологическа просвета и затова го поддържаше само наполовина. Тъй или иначе, след като чух новия да ме вика в кабинета си, изпитах една слабост в коленете си, а в ушите ми като че ли запищяха отдалече дузина локомотивни свирки.

Докато отивах в дирекцията, срещнах на пътя си неколцина колеги, с които главният беше разговарял. Те изглеждаха повече озадачени, отколкото смутени, мънкаха и за разлика от друг път не изглеждаха словоохотливи. „Не им е още ясно с кого си имат работа!“ — помислих си, макар че и в моята глава нямаше по отношение на главния никаква яснота.

В директорския кабинет заварих Никодимов и Щерев. Двамата седяха, а той се разхождаше напред-назад из стаята, захапал дълга папироса и тикнал ръце в джобовете на велуреното си сако.

— Ето ви и вас, другарю Спиров! — усмихна ми се той с неочаквано добра усмивка и с още по-неочакван жест ме покани да седна в коженото кресло, което се намираше отдясно на писалищната му маса.

— Моля ви се! — възпротивих се силно. — Как ще седна на това почетно място, когато: тия отговорни другари — кимнах към Щерев и Никодимов — седят на дъсчени столове!

— Не се безпокойте! — този път Юлиян се усмихна кисело. — Аз ви уверявам, че тези отговорни другари са доволни от местата си и че те не биха желали да ги разменят с това кресло. — Прав ли съм? — обърна се той към двамата. Те кимнаха с глави.

Щерев каза:

— Ние сме добре. Вие не се тревожете за нас.

— Защото — продължи Юлиян и очите му започнаха бавно да потъмняват — това кресло играе в момента ролята на прокрустово ложе. Знаете ли впрочем, какво означава думата „прокрустово“?

— Аз съм машинен инженер — рекох. — Не съм се занимавал с филологически науки.

— Древногръцкият разбойник Прокруст имал две: легла: късо и дълго. Когато взимал в плен нисък човек, той го настанявал на дългото легло и разтягал с чекрък тялото му, докато стъпалата му опирали таблата. Когато вземал в плен висок човек, настанявал го на късото легло и със секира режел от краката му толкова, колкото било необходимо. Подобно на прокрустовите легла е и моето кожено кресло. В него каня да седнат на делови разговор някои от моите първи сътрудници. Моля!

Гледах го втрещен. Беше ми едновременно и страшно, и обидно. Знаех ли го дали се шегува, или пък не е напълно с ума си?

Събрах сили и попитах:

— Мога ли да зная за какво сте ме повикали?

— Е, седнете де! — каза с досада Юлиян. — Нищо няма да ви стане, аз се пошегувах само. А вие май не разбирате от шеги!

— Има шеги и „шеги“! — рекох. Седнах смирено на проклетото му кресло.

— Трябва да се научите да търпите критика! — каза Юлиян. — А критиката е в известен смисъл, „прокрустово ложе“. — Той смачка бавно остатъка от дългата си цигара в претъпканата с фасове пепелница, намръщи се за миг — от пепелницата ли, или защото не му харесах — между нас още в първия миг беше се възцарила някаква антипатия! — и продължи с равен глас, като отново тикна ръце във велуреното си яке и възобнови разходките си напред и назад: —

Повиках ви от любопитство! Искам да зная, защо вършите такава глупост — преднамерено да задръствате работната си площадка с купища железарии?

„С тоя човек няма да се разбирам!“ — и едно усещане, че губя почва под краката си, започна да ме обхваща. „Още не сме се запознали като хората, и вече ме предупреждава отдалече със секири и макари, а сега нарича глупост мерките ми за икономия на време!“

— Още оде ве казах, че струпвам детайли, за да икономисвам време! — рекох.

Той се изсмя: в очите ми, безцеремонно, като че ли имаше работа с някой най-обикновен работник!

— Тези ръководещи другари — кимна той към Щерев и Никодимов — се изказаха за вас много ласкаво, а вие продължавате да държите на една очевидна глупост! В края на смяната губите време, за да си проправяте път сред струпаните детайли, и това вие наричате икономия на време! Вие прахосвате *монтажно* време за функции, които не са ви присъщи, и същевременно твърдите, че ускорявате монтажа. Как да ви разбирам, другарю Спиров, ще ми обясните ли?

Нищо не му обясних, защото усещането, че губя почва под краката си, правеше главата ми да се върти и стомахът ми да се надига към гърлото.

Вечерта отидох у Щереви. Тъй и тъй, казвам на Щерев, отчаял съм се, много лошо започна! Защо се залови за мене тоя човек?

А той, какъвто е великодушен и добър, тупа ме приятелски по рамото и ме утешава. Не е — казва — само до тебе, с мнозина започна, може да се каже — с всички. Никому не се размина. Не видя ли на събранието какви трески хвърчаха?

Бях на събранието, видях да хвърчат трески и настроението ми помръкна още повече: „Ако Юлиян се задържи, аз през плет няма да видя повишение!“ — въздъхнах в себе си. Кошмарен човек!

Щерев имал чувството, че бил строг и малко зъл, но че си разбирал от работата. Само не могъл да си обясни жеста му с почерпката. Тридесет-четиридесет шишета водка със съответните мезета — а те бяха доста богати, защото съдържаха маслинки, чушчици, половинка яйце и резенче сирене, — това прави почти една директорска заплата. Но да оставим настрана разноските, казваше Щерев. Него го впечатлило друго, което било още по-необикновено.

На събранието не се церемонил, дялкар трески от инженери и работници, джаста-праста право в очите! А на трапезата се развеселил, вдигал наздравица за тия, дето най-остро критикувал, и накрая се разпял, песни взел да пее! Какъв човек! И що за характер? — чудеше се Щерев.

— Кошмар! — рекох. И понеже за мен не вдигна наздравица на почерпката, допълних: — Опасен тип!

— Защо? — обади се Мая. Тя се обади за пръв път тази вечер, а лицето ѝ, кой знае защо, пламна като божур.

— Как защо? — рекох. — От такъв може всичко да се очаква! Вземе те на око, понижи те в службата, а после те вика на почерпка и вдига наздравица за светлото ти бъдеще!

— Това е интересно! — каза замислено Мая.

— По-скоро е зловецо! — намръщих се аз.

— Боже мой! — каза Мая. — За вас всеки по-особен човек е „тип“ и всяка по-особена постъпка е „зловеца“!

— Аз уважавам редовните хора и нормалните постъпки — рекох.

— А за мен е интересно всичко, което излиза извън рамките на трафаретното и банализираните представи! — каза Мая.

Погледнах Щерев. Той слушаше жена си с наведена глава.

— Вие сте си наумили да оригиналничите! — рекох. — Лошо време сте избрали. Днес ни е дошло до гуша от оригиналности.

— А на мен ми идва понякога до гуша от „редовности“ — каза Мая и пак се изчерви.

— Мая — каза кротко Щерев, — ти заради нашия квартирант ли говориш така? Настройваш се на неговата вълна?

— Как ти дойде на ум! — намуси се Мая.

— Какъв квартирант? — попитах аз.

— Не знаете ли? — каза Щерев. — Ние му дадохме под наем горната стая.

— На кого сте я дали? — не повярвах аз.

Мая побърза да отговори:

— На Юлиан Евтимов я дадохме. На новия директор.

„Всичко е свършено!“ — помислих си и усетих да избива по челото ми студена пот. „Всичко е свършено!“ — биеше кръвта ми по слепоочията, както камбана на погребение.

— Трябва да съберем до напролет пари за колата! — някак сконфузено се усмихна Щерев. — Нали имаме вноска за „Лада“.

— Добре, добре! — кимнах с глава и слушах камбаните. И като ги слушах, една спасителна мисъл изведнъж ме осени: ами защо да не използвам Щереви, за да се сближа с Юлиян? Щом съм техен приятел, току-виж, че съм станал и негов! Хората така се сближават, като се събират и разговарят, като заедно ядат и пият. Приятелството не пада от небето.

— Браво! — плеснах се с длан по коляното си. Умно сте постъпили, като сте дали стаята под наем — рекох. — Защо да стои празна? А дете сте я предложили на новия директор, и това е умно! По-добре на един директор, на човек с връзки и авторитет, отколкото на някой кой и да е.

— Но вие нали не го одобрявате? — каза Мая.

— Какво да правя! — въздъхнах. — Ще го търпя заради моята малка приятелка Соня...

Започнах да ходя всеки ден у Щереви, като се надявах да срещна Юлиян. Той беше техен наемател вече. Но оставах с „пръст в устата“ — Юлиян не се вестяваше.

Една вечер запитах Мая:

— Наемателят ви да не се е отметнал? Да не би да си е намерил друга квартира?

— О, не! — възкликна Мая. — Той не се е отметнал. Но използва хубавите летни вечери, за да наблюдава звездите. Той е физик, астроном, звездите са негова специалност, сега пише книга за тяхното възникване и развитие. — Тя помълча и все така — малко развълнувано, малко вдъхновено — допълни: — Знаете ли, че аз наблюдавах през неговия телескоп планетата Юпитер? Ах, да знаете колко царствена изглежда тази планета!

— Я виж! — рекох без особен възторг и на свой ред помълчах. — Телескоп, казвате. Чудно!... Нима той има телескоп?

— Не особено голям, но все пак — телескоп! — каза тя.

— Я виж! — повторих като някакъв папагал думите си. — Планетата Юпитер сте наблюдавали?... Излиза, че вие сте ходили в неговата ергенска квартира, дете е в дачата на бай Сандо ханджията?

— Да — кимна Мая, — аз му ходих на гости преди няколко вечери. — В очите ѝ лумнаха игриво-лукави огънчета. — Със Соня и моя мъж — допълни, като че ли след нарочна пауза тя.

Аз почувствувах тая нарочна пауза и душата ми се наля с негодувание и жалост.

— Наистина — рекох. — Когато човек заема висока длъжност, като Юлиановата, на гости му ходят и първенци, и красавици, и всякакъв елит. Тежко на низшите! Ние ходим на кино веднъж в седмицата и понякога се разхождаме вечер по главната улица! Какво да се прави — въздъгнах, — всеки се ражда с късмета си.

— Грях ви на душата! — погледна ме с укор Мая. — Как ви дохождат наум такива думи! — Тя помълча и повдигна рамене. — Това приказвате вие, дете през вечер сте у нас!

Усетих се, че попресолвам гозбата, затова реших да завия кормилото.

— Извинявайте! — рекох и направих малък поклон. — Това е едничката милост, която съдбата още не ми е отнела... Но щом на сцената се появяват звездните небеса и планетите, и един телескоп, който ги приближава до очите ни — бог може да ми отнеме и тая едничка моя радост!

— Ох, какви думи! — сбърчи носле Мая, сякаш изневиделица я лъхна лоша миризма. — Не ги обичам подобни изрази! Двойка пиша на абитуриент, който се изразява така!

— Какво искате да кажете? — направих аз разтревожено лице. Всъщност аз наистина се разтревожих, защото думата „двойка“ никога не беше звучала приятно в ушите ми. А в създалата се обстановка след Юлиановото появяване тя ми напомняше една пъклена бомба със закъснител. Току-виж, че на тази занесена провинциална романтичка (телескоп, звезди, планети, Юпитер!) още утре ѝ хрумнало да ми тегли с червено мастило една дебела черта! Затова изобразих (макар и насила) весела и безгрижна усмивка и магнах с ръка: — Не чувствувате ли, Мая — рекох, — че се занасям? Какво си мислите вие, че ще ви ревнувам от един заводски директор, дете гледа нощем звездите? Моля ви се, Мая, моля ви се!

Наведох се и галантно целунах ръката ѝ.

— До утре! — рекох.

— До утре! — кимна ми тя, но аз не бях чак такъв тъпак, за да не забележа, че по лицето ѝ се изписа една, уви, принудена усмивка.

„Ще видим — рекох си. — Такива заводски директори с телескопи не отиват в днешно време много далеч!“

И все пак тревога нахлу в душата ми, като оная първа заран, когато Юлиян ми би дузпа заради предварителното струпуване на проклетите детайли...

Не преустанових визитите си у Щереви, но внимателно се осведомявах кога Юлиян ще ходи у тях (тоест — ще нощува в стаята си) и кога ТЕ възнамеряват да посетят астрономическата му „обсерватория“... Не исках да се срещам в интимна обстановка и лице в лице с тоя особняк, който беше за съжаление мой административен и технически шеф. Не че не бях сигурен в себе си, а просто... така. По принцип избягвам конфронтациите. Сблъсъците между началник и подчинен в повечето случаи не носят добро за подчинения. Тъй е било и май тъй ще бъде и занапред.

Беше през месец септември.

Един съботен следобед, както почиствах и потягах жигулата си, гледам — наблизко застанал Юлиян. Захвърлих намасления парцал и учтиво го поздравих.

— Продължавайте! — кимна ми Юлиян.

Наведох се и взех отново парцала. Какво пък, беше неработно време, можех да правя каквото си искам.

Юлиян запали от дългите си цигари, пуфна дим и се усмихна. Очите му гледаха приятелски и топло, сивият им цвят беше гълъбов, мек.

— Няколко пъти ви виждам да се занимавате все с едно и също — рече той. — Човъркате колата си. Няmate ли други интереси?

— Какви интереси? — попитах.

— Вестник да прочетете например или списание. Книга да разтворите! Библиотека направих към клуба за култура, не сте я посетили нито веднъж!

— Вие сте се интересували дали посещавам библиотеката? Какво внимание! — възкликнах аз. — Благодаря за отношението. Но що се отнася до книгите, аз си ги чета у дома!

— Така ли? — като че ли се усъмни Юлиян.

Той се усмихна недоверчиво, но не посмя да ми каже нищо повече. Сигурно си беше спомнил, че зад гърба ми стои влиятелен човек като Щерев и че с преподавателката по литература Мая, тази забележителна жена, аз съм разговарял на културни теми не един път. Кой ли пък можеше да докаже противното?

Юлиян всмукна няколко пъти от дългата си цигара, махна ми мълчаливо с ръка и се отдалечи, размахвайки леко ръцете си встрани.

След няколко дена той ми върна тъпкано за лъжата с книгите. Заядлив и дребнав екземпляр! Правителството държеше ЗПЦМ да влезе час по-скоро в пусковия срок, а той се занимава с личния ми живот, взел ме на мушка и ме превърнал в център на вниманието си!

Но... „Шерше ла фам!“ — са казвали французите... За него беше по-важно да ме компрометира в очите на Мая.

Беше неделя вечер. Заварих Юлиян у Щереви — Мая току-що беше сложила Соня да спи.

Щерев изглеждаше уморен, прозяваше се, дремеше в креслото до прозореца, а Мая и Юлиян седяха до пианото, разглеждаха някакви нотни съчинения и от време на време тихичко си разменяха по някоя дума. Като ги гледах така интимно да си приказват, дяволът си няма работа и запали някакъв неприятен огън в душата ми.

— Другарю директор — рекох, като се доближих до тях, — няма ли да наблюдавате звездите тая вечер? Според другарката Мая вие съзерцавате редовно нощното небе!

— Не съм ви казвала, че той „съзерцава“ нощното небе! Такава превзета дума не съм употребила!

— Не се съмнявам — каза Юлиян. — Такава дума вие не бихте изrekli.

— Когато бях в Париж — рекох, — разходих се една вечер до Монмартър и там един амбулантен астроном ми предложи да гледам планетата Юпитер с телескоп.

— Колко интересно! — каза Юлиян и по устните му се плъзна усмивчица, остра като бръснач. — А през кой месец беше, ако си спомняте, тази знаменита вечер? — Мисля, че беше през април, около католическия Великден!

— Ха-ха-ха! — засмя се весело и зловещо Юлиан. — Виж ти! Къде открихте този амбулантен астроном? На кое място беше инсталирал телескопа си?

— Забравил съм! — рекох. — Навярно на височината?

— Ами да, на височината.

— И каква забележителна постройка имаше на височината?

— Май че тогава нямаше никаква!

— Ха-ха-ха! — засмя се повторно Юлиан, но този път съвсем зловещо.

— Моля! — засегнах се аз. — Не виждам да съм казал нещо смешно, за да се смеете така!

— Как така да не сте казали смешни неща? — Сивите му очи бяха потъмнели и погледът им ме смазваше като безмилостен ваяк. — Първо — рече той, — през април никаква планета Юпитер не се вижда привечер. Това е известно дори на амбулантните астрономи, както благоволихте да се изразите. Второ, на височината над Монмартър се издига огромната старинна катедрала „Секрејор“, която е била построена на същото това място преди повече от два века!

— Може да е ставало дума за друга планета, а не точно за Юпитер. А катедралата да не ми е направила впечатление. Нито съм астроном, нито архитект! Не, не виждам основание да се смеете по такъв обиден начин!

— Привечер през месец април не се виждат никакви планети, затова по него време не се появяват на височината никакви „амбулантни“ астрономи. Вие не сте помирисвали Монмартър, приятелю, а говорите за „амбулантни астрономи“ и за планети. Това е толкова смешно, че ако не беше другарката Щерева тук, аз щях още да се смея, и с такъв смях, какъвто вие, по всяка вероятност, не сте чували до днес!

— Всеки помни от Париж различни неща! — повдигнах аз пренебрежително рамене.

Боже мой, лицето на тоя човек изведнъж потъмня и оня проклет ваяк на погледа му безмилостно се насочи към мен!

— Ходили сте в Лувъра, нали? — попита ме той.

— И то не един път! — рекох.

— Е, и какво има пред Лувъра?

— Какво може да има? Улица има, какво друго?

— Ха-ха! Ха-ха! — отново се разсмя Юлиан, но този път в зловещия му смях прозвучаха сякаш злобни нотки. — Защо лъжете, че сте били в Париж?

— Оставете човека! — помоли го Мая, без да ме погледне.

Да си жива сто години, царице моя, за благите думи! Обля ме пот, загубих дъх от притеснение.

— Благодаря ви, Мая, че се застъпвате за мен! — промънках. — Този човек не разбира от шеги. Аз се шегувам, а той взима отговорите ми на сериозно. Хе, хе!

И побързах да се измъкна. Току ме запитал за книгите, дето уж ги чета вкъщи. А вкъщи нямах дори четвърт книга. Бях дошъл в Н да правя завод, а не да се забавлявам с книжки.

Ето какъв дързък и безсъвестен човек беше Юлиан. Той използваше служебното си положение, за да се гаври с по-ниските чиновници и по този начин да се издига в очите на красивата Мая като голям началник и железен мъж!

Кошмар!

**БЕЛЕЖКИ НА АВТОРА ЗА МЛАДЕЖКИТЕ
ГОДИНИ НА ЮЛИЯН И ЗА ЖИВОТА МУ В
ГРАДЧЕТО Н ПО ОНОВА ВРЕМЕ**

ЕВТИМОВЦИТЕ

Когато Юлиан се роди, село Горно Ряхово се намираше на половин ден път от Н. По онова време от Горно Ряхово до околийското градче се пътуваше с конска каруца, пътят беше мек, подир каруцата дълго се стелеха сивобелезникави къдели прахоляк. Двадесет години по-късно, Юлиан тъкмо беше завършил гимназия, от Н до Ряхово се стигаше за около един час, тогава тъкмо бяха асфалтирали пътя и новите автобуси го навиваха за броени минути. В днешно време за Горно Ряхово пак се стига за около половин ден, както е било някога си, когато по мекия път са се търкаляли каруци и колелетата им са затъвали до главините си в дълбока кал. Върнало се беше времето назад не защото каруците бяха се върнали отново на мода, къде ти, нито коне има днес, нито каруци! — тези неща бяха останали на доизживяване само в спомените на по-старите хора, само там, в мъглявината на възпоминанията топуркаха коне и дрънчаха весело колелета. Някогашните неща нито бяха се върнали, нито можеха да се върнат, ами село Горно Ряхово като обезлюдя и като промени поминъка си, престана да се интересува за Н, а Н, като се превърна в индустриален град, загуби интерес към Горно Ряхово и му обърна гръб. Оживеният някога път помежду им опустя, асфалтът се изрони, зинаха дупки, като че ли хиляда танка го бяха млели и тъпкали с веригите си. Затова, ако си наумеше някой да мине по него с лека кола и не искаше да рискува ресорите на колата си, той пътуваше по набраздената му и издълбана снага с десетина километра в час, тоест половин ден, както е било във времената на шарените каруци и ракиените бардучета.

Горно Ряхово е съставено от две махали, долната махала лежи в равнината, а горната изкачва полегатия хълм, с който започва планината. Центърът на селото се намира по средата на една стъпаловидна тераса, там се белее отпреди Освобождението още училището, достройвано в различни времена по няколко пъти. През 60-тых години, когато Юлиан учеше в Горно Ряхово, училището беше

седмокласно, многолюдно, тогава само горноряховските ученици бяха около стотина!

От най-далечни времена стопаните от долната махала са се занимавали с лозарство, отглеждали са зърно, а горномахленци са били овчари и дървари, произвеждали дървени въглища и събирали билки. Тези две дейности горноряховци развивали и в ТКЗС-то, и в АПК-то по-сетне, и връзвали добър трудовен, защото са имали открай време един естествен „хинтерланд“ — градчето Н. Гроздето изкупувала винарската изба, дървения материал — бьчварските и коларските работилници; билките и другата екзотика на планината — диви ягоди, къпини, малини, дренки и прочия — разграбвали предвидливите нчанки, които до една били отдавнашни последователки на природолечението и страстни любителки на домашните сладка.

Тъй вървели работите, докато дошло време тихият и задрямал Н да бъде превърнат в буден и оживен промишлен град. Започнало бурно строителство, Н изменил облика си и външно, и душевно, вместо вино и петмези готвел се да произвежда керамични облицовки и цветен металургичен прокат. Горноряховци останали само шепа хора, след като по-младите се изселили в Н, започнали да отглеждат хмел за бирената фабрика в окръжния град и да доставят дървен материал на тамошния мебелен завод. Шосето за окръжния град било асфалтирано, а шосето за Н — изоставено на собствената му съдба. Превърнало се постепенно в „път на въздишките“ — преселените в Н горноряховци, колчем отивали да навестят старите си гнезда, дълго въздишали на връщане за „изгубения рай“. Разбира се, щом стъпвали пак на новите н-ски булеварди, грейнали в жълто зарево от електрическите фенери, специално приспособени да разсейват мъглите, те забравяли тутакси за „рая“, предвкушвайки удоволствието от парното отопление, уискито и дансингите в н-ския грандхотел „Република.“

Ето как в съдбата на пътя, за който отворихме дума, се оглежда някоя и друга страница от историята на отношенията между Горно Ряхово и Н. Ние, естествено, няма да задълбаваме по този въпрос, тъй като нас ни интересува преди всичко младият Юлиан, а другото споменахме само мимоходом, като „исторически декор“.

За Юлиана на 37 години чухме доста приказки, но авторът мисли, че все още човек не може да разбере с КОГО си има работа. Мненията са различни, едни си съвпадат, други се разминават. И макар

мненията, които си съвпадат, да са повече, някои по-особени становища, отрицателни или полуотрицателни по същество, предизвикват сериозни размисли. Нещо повече, на автора се струва, че мненията, които си съвпадат — и те не изясняват достатъчно характера на Юлиан, и че дори го затъмняват на някои места.

Тъй или иначе, авторът съвсем няма за цел да натрапва свое мнение за характера на Юлиан. Ако мислеше да предлага своето мнение на читателя, той нямаше да му разказва за чутото и премисленото от странични хора, ами сам щеше да опише човека такъв, какъвто го вижда.

Нека впрочем читателят на свой риск да каже какво мисли за Юлиана. Авторът ще го улесни, като му разкрие някои неща, които се отнасят до родословието и младостта на този интересен човек. Данните за биографията на родителите му е събрал от някои по-възрастни горноряховчани, а за н-ските години на младостта му се е ровил в кръжочните архиви на н-ската гимназия, разговарял е с бившите му учители и хазаи, а и с някои хора — някогашни негови съученици, приятели и приятелки, — които изрично пожелаха да останат анонимни в авторовия разказ.

Евтим, дядото на Юлиан, е бил дълги години поп на село Горно Ряхово. Той е бил взискателен към енорияшите си, но и суров към себе си, старци горноряховчани разправят как два пъти се бил самонаказвал за сторени грехове. Веднъж се самонаказал на хляб и вода за два месеца, задето минала през главата му греховна мисъл, когато изповядвал една млада невеста. А било през януари, тогава се слагали на трапезата печени пуйки, хрупкава спържа и тлъсти баници, и всичко се поливало с тежко горноряховско червено вино. Втори път се самонаказал, задето влязъл в любовна връзка с баба попадия през нощта срещу велики распети петък. Цял месец ходил бос по улиците и къра, бос дохождал в църква и бос извършвал литургия, а косата си не сплитал на пленуци, ами я носел разпусната като Христос, преди да го разпънат на кръста. Иначе бил левент човек, имал йерихоновски глас, запявал ли по псалтира, надувал ли гърло — най-близките воценици гаснели като духнати от кошавата^[1].

Как и защо го разпопили? Тази история се разчула из цялата енория, стигнала в Н и предизвикала силно разслоение в общественото мнение. Имало една вдовица в Горно Ряхово с три сирачета, най-

малкото било на две години, най-голямото — на осем. Случило се така, че година след като мъжът на тази жена се споминал, местният чорбаджия извадил изпълнителен лист срещу борча, който му дължал умрелият, и си присвоил, без окото да му мигне, едничката ѝ нива. Вдовицата, обезумяла, грабнала най-малкото си дете и се удавила с него в яза на крайселската караджейка. Поп Евтим, след като опял нещастницата и детето ѝ, се върнал от гробището, запалил голям огън в черковния двор и запокитил в пламъците му разпятието и иконата на света Богородица. За това му богохулство бил викан на духовен съд в седалището на епархията и осъден на разпопване като окаян еретик. Но вместо да изпадне в униние от тежкото си наказание, бившият поп остригал главата си до голо, обул ботуши, препасал червен пояс и отворил дюкян наред чаршията на заможната долна махала. Първоначално търгувал с кинкалериини стоки, газ, катран, вѐжета, а после — неочаквано и за хората с най-необуздало въображение — превърнал дюкяна си в месарница. Купувал добитък, собственоръчно го клал, но не продавал месото на безбожни цени, а на бедните отпускар на почек и не им вадил душата, когато дохождал срокът да си издължават борчовете. Само на оня изедник, дето затрил вдовицата, на него и на цялата му рода по майчина и по бащина линия не продавал дори мръвка. Той имал куче, голямо колкото теле, то си лежало кротко пред месарницата, не закачало никого, но мернел ли се отнякъде изедникът — скачало, настрѐхвало, обелвало зѐби — а-ха да скочи отгоре му и да го сдрави. До пакост не се стигнало, бившият поп го бил изучил само да плаши негодника, без да пролива нечестивата му кръв.

Някогашният божи служител си дигнал хубава къща на два ката, а когато попадията му се споминала, оженил се повторно. Втората му съпруга, едничката парясница в село Горно Ряхово, била натирила мъжа си по неизвестни причини още на седмия ден след венчилото, носела през рамо ловна пушка и поддържала три свои коптора за дървени въглища в планината. Тази чудата за времето си жена се казвала Ивана. Тя родила син, когото бившият поп в чест на съпругата си нарекъл Иван. Макар че месарницата и другите имоти на бай Евтима са давали добри доходи, Ивана не се отказала от копторите си, наемала сиромаси хора от горната махала да ги поддържат и да разнасят кюмюра. Защо ѝ трябвали тези коптори, горноряховчани не смогвали да проумеят, само мъжът ѝ се досещал, но си мълчал. Той

бил двадесет години по-стар от нея и редно било според разбиранята му да си затваря очите пред някои нейни прищевки. А палавината била, както си мислел той, най-любимата и прищявка. Тази своя слабост тя заплатила след време с живота си. Една ранна есен, както обикаляла букаците, застигнал я голям дъжд, наложило ѝ се да преспи край един от копторите си. Разболяла се тежко и след две седмици склопила очи. Иван бил тогава на 14 години, баща му току-що го бил записал в н-ската смесена гимназия.

Иван възмъжавал мълчалив, замислен, склонен към неочаквани решения и рязък в отношенията си с другите. Бил добър математик. Четял много, но не споделял почти с никого мисли върху прочетеното. Мъчно се сприятелявал и същевременно губил лесно приятелите си, защото не обичал нито да премълчава, нито да се приспособява към недостатъците им. В политическо отношение минавал за неутрален, но година преди дипломирането си изнесъл реферат в историческото дружество при гимназията, в който застъпвал по най-недвусмислен начин диалектикоматериалистическия метод при тълкуването на историческите събития. В последвалите бурни разисквания той нарекъл водачите на легионерите „простаци“, а едного от тях набъхтал много лошо. За тази си постъпка щял насмалко да бъде изключен, но го спасило безукорното му до този момент поведение, както и безспорният му престиж на даровит математик.

Разпопеният поп едва дочакал сина си, за да му прехвърли дюкяна си и търговските си сметки. Отдавна бил престанал да коли добитък и зад тезгяха на месарницата си не се застоявал; братовият му син въртял търговията, а той все повече прекарвал времето си на чардака, загледан към онова място на планината, където някога димели копторите на покойната му жена. Като че ли я очаквал да се зададе оттам на катъра си, с праметното през рамо ловджийско чифте. Но Иван не щял и дума да чуе за месарница, ни за търговия. Сърцето му го дърпало към книгите, теглело го към компанията на даскалите, жаден бил да слуша спомени за белите ноци на Септемврийското въстание и разкази за чудесиите в Съветския съюз.

Година се щурал между бащината си къща и читалището, а после навил глава и заминал за Берковица да следва учителските курсове. Сега старецът нямал подръка ни икона, ни разпятие, за да има кому да отмъсти за непричастието на сина си. Продад дюкяна и попските си

имоти, запазил само кошерите, дето били кротнати на една ливадка близо до пътя, който водел за планината. Струпал си една колиба и там се преселил да живее, а парите, дето получил от имотите си, харизал на читалището. На Ивана преписал къщата и му подарил голяма златна пендара, да я има за спомен от майка си. След една година, както гледал към пътя, дето водел за планината, задрямал кротко и вече не се събудил.

Времето било революционно, напрегнато, настроението — приповдигнато и романтично. В средата на 30-тых години горноряховските даскали очаквали комай всеки ден революцията да избухне. Вечер се слушвали за куриери от града, а заран поглеждали от мястото, където се извисявало училището, дали няма да видят откъм Н тумби въстанал народ — да идат с музики и развени червени знамена. Иван също се взирал нататък и нему се счували музики и привиждали алени знамена, но това никак не му пречело да влиза в клас със строг израз на лицето, да измисля мъчни задачи, да изпитва придирчиво и безмилостно да пише двойки.

— За какво измъчваш толкова децата? — запитала го веднъж учителката по пеене, тя му била приятелка и членувала в същата група на КП, в която участвувал и Иван. — Един нов свят се задава — горещила се тя, — а ти с твоите катети и хипотенузи ще вземеш ума на учениците! Долу буржоазната скука!

— Аз пък мисля, че революцията не поощрява празните шумотевици и не отваря вратите на невежеството! — отвърнал намусено Иван.

Те имали различен емоционален подход към революцията, но се обичали. Иван пеел фалшиво, Виолета не умеела да прави разлика между катет и хипотенуза, какво общо могло да се търси между пергела и камертона! Смешно било да се мисли за сходство и въпреки това Иван направил предложението ѝ Виолета се съгласила тутакси. Нима навремето между разпопения поп Евтим и кюмюрджийката Ивана да съществувало някакво сродство на душите?

Година след сватбата им избухнала Втората световна война, а година след избухването на войната Иван отишъл партизанин. Малко след него и Виолета поела към планината, а от съседното село Долно Ряхово излязъл в гората Диньо Диновски, съученик на Иван от н-ската смесена гимназия. Диньо и Виолета попаднали в друга бойна зона и в

различни отряди, но и тримата били родени под щастлива звезда — преживели по чудо битките с фашистите, студовете и глада и на самия Девети вечерта се събрали като победители в Н. Виолета познала мъжа си в тъмното по фалшивото му пеене, а той я открил по нежния ѝ и мелодичен гласец. На сутринта двамата срещнали Диньо пред кметството — на Диньо било възложено да организира временното ръководство на административните служби в Н.

— На тебе такава задача ти отива — да се занимаваш с бюрократични управи — рекъл снизходително Иван. — А аз, да зависеше от мене, бих се заловил с една *задача*, ех! — Той стиснал юмруци и поклатил мрачно глава. — Ама на бодлива крава нали господ рога не дава!

— Каква „задача“ имаш наум? — изгледал го подозрително Диньо.

Иван въздъхнал повторно, после уловил булката си под ръка и зацепил за площада.

През 1947 година се родил Юлиан. Било месец юли, затова го кръстили Юлиан. Иван предложил това име, защото той изпитвал почитание към хората с твърди характери и ясни позиции, какъвто бил римският пълководец Юлий Цезар. А Виолета се съгласила, името ѝ се видяло звучно и красиво.

Само Диньо Диновски, като срещнал веднъж Ивана в Н, изразил неодобрение:

— Юлий Цезар е бил против републиканците! — напомнил той историческата истина на приятеля си. — Той видял сметката на републиканските водачи и се самопровъзгласил за диктатор!

— Знам! — кимнал мрачно Иван. — В днешно време у нас не може да пръкне такъв тип, дете ще види сметката на републиканците, но пък републиката много се нуждае от хора с твърд характер и с твърда ръка! Затуй мисля, че не съм сгрешил с името, то си е добро!

През есента на 1948 година предложили на Иван и на Диньо да заминат за Съветския съюз, за да се изучат за машинни инженери — Диньо веднага се съгласил и заминал, но Иван отказал, останал си на

село. Тъкмо тогава се полагали основите на горноряховското кооперативно стопанство, а в това дело Иван бил и „хлябът, и солта“. Помолил да го имат предвид за през следващата година. Но през следващата година младото стопанство преживяло криза, той бил председател на управителния му съвет, не било редно кормчията да напуска поста си в най-критичния за кораба момент. После настъпили сложни времена, нали се решавал историческият въпрос „КОЙ КОГО“; кипяла революция и в душите на хората, та вече никой не отварял дума за следване, пък и самият Иван бил забравил. Сетил се, когато след 7–8 години го сменили от председателския пост, задето през мъчните първоначални времена попревивал пръчката срещу опозицията и по колебливите; сетил се, но било късно вече, годините за следване били отлетели безвъзвратно, като изпята песен. Той бил човек с „минали“ заслуги, затова не го оставили без работа, назначили го отново за учител по аритметика в старото горноряховско школо. Така един ден пак станал колега на жена си, която учила децата на до, ре, ми... Срещнали се в същата учителска стая, от чиито прозорци някога надничали да видят дали не идат на тумби с развени червени знамена „възбунените тълпи на ликуващия народ“.

Оттук нататък в биографията на Юлияновите родители няма нищо интересно. Заминали си по реда: по-напред майка му, а баща му — месец след като Юлиян бил хабилитиран за кандидат на математическите науки. Само за една последна случка ще напомним. В единадесети клас, когато обявиха Юлиян за абитуриент, даскал Иван му подарил същата оная златна пендара, която някога си разпопеният поп Евтим подарил нему, да я има за спомен от майка си (кюмюрджийката Ивана, дете яздела катъра с праметнато през рамо ловджийско чифте).

Като се ползувахме от спомени на по-възрастни горноряховчани, разказахме, макар и в галоп, биографията на Юлияновите родители, за да се имат предвид някои от по-важните родови наноси в неговия характер. Кои черти от тия наноси са преминали в кръвта му и в какво съчетание — по този въпрос авторът не е длъжен да споделя мнението си с читателите, пък и не би било желателно, за да не ги подвежда, или да влиза в спор с лицата, чиито разкази е намерил за уместно да помести. Естествено, имената на тия лица той е променил, но и това не го задължава, за да се присъедини към мненията им, а още по-малко —

да се подпише под тях. Той е поместил разказите им — както се казва на протоколен език — „за сведение“, а дали читателите ще приемат мненията им за Юлияна, или ще ги отхвърлят, или ще се отнесат критично към тях, като едни неща отминат, а с други се съгласят — това си е тяхна лична работа. „Всеки си има мнение“ — според популярния израз, който авторът високо цени.

Юлиян прекара детските си и ранните си юношески години в Горно Ряхово, в тамошното школо учи до седми клас. Ония времена бяха тревожни и бурни откъм събития, затова и детството му, и ранното му юношество не преминаха спокойно, само в учене и безгрижни игри, както се падна на поколението, което идеше след него. Светът се рушеше и се създаваше пред очите му; променяше се и училището, внушаваха му например, че в учебниците много неща не са верни, заменяха ги с нови тълкувания. Само в аритметиката никой не пипаше, тази наука се издигаше над света, всичко в нея беше безспорно, никому не идеше наум да се усъмни в правилата ѝ или да ги замени с нови. Сред променливия и несигурен свят на ранните познания за живота аритметиката стоеше най-здраво на краката си. Впечатление на непоклатимост и вътрешна увереност създаваше и поведението на баща му. Някои го ругаеха, други го славеха — той нито губеше дух, нито се прехласваше, запазваше равновесие и всекиму се отплащаше според собствените си разбирания за право и чест. Излизаше от кожата си само когато се опитваха да го надхитрят, или открито тъпчеха истини, или издевателствуваха над принципи, които бяха свещени за него. В такива случаи той ставаше зъл и опасен, и Юлиян, макар да имаше още смътна представа за истината, виждаше баща си да пораста пред очите му като великан. Той безусловно вярваше в него и винаги взимаше вътрешно, в себе си, неговата страна, когато захващаше с майка му разгорещен спор. Тя се опълчваше всеки път, когато той вадеше нокти, за да сграбчи и сдави някой хитър опозиционер или негодник чорбаджия, не понасяше превиването на пръчката, бунтуваше се срещу по-крайните мерки. Юлиян, отдаващ поначало право на баща си за всичко, не споделяше възгледите ѝ, но ѝ се възхищаваше от сърце, радваше се на смелостта ѝ да спори с такъв суров човек. Баща му обикновено не се съгласяваше, не отстъпваше,

накрая махваше с ръка, взимаше каскета си, постояваше някое време, за да чуе последната дума на майка му по спора, и понеже тя си мълчеше, тръсваше вратата подире си и се запиляваше в тъмниците. Краят на тия сцени биваше винаги един и същ: майка му вадеше кърпичка, за да бърше сълзите си, а той сядаше до нея и навеждаше глава. Дали защото ѝ домъчняваше за него, или бързо ѝ минаваше — нали познаваше нрава на мъжа си, тя го прегръщаше, кротваше главата му на рамото си и захващаше тихо да му пее. За момчето, когато било овчарче и овцете пасяло, за овчаря, дето спасил любимата си, за княгиня Тамара и така нататък... После се увличаше по стари руски революционни песни от 1905 година, за да завърши всеки път с елегичния „Вечерен звън“.

Тук авторът отваря скоба и се пита дали кюмюрджийката с чифтето Ивана не е пяла някога си любими песни на сина си Иван така, както бившата партизанка Виолета е пяла своите песни на Ивановия син Юлиан?

Имало и други устойчиви неща в света, които впечатлявали ранното юношество на нашия герой. Звездите например. За да възмъжее по-бързо и за да възпита у себе си чувство за самостоятелност, Иван изпращал лятно време Юлиана в кошарата на вуйчо му Първан, който по него време пасял една част от кооперативните овце. Кошарата се намирала на една поляна в подстъпите на планината — пред нея се ширели ливади, зад гърба ѝ тъмнеели гъсти букови гори. През топлите летни нощи бай Първан спял под открито небе, до ъгъла с овцете, като постилал до себе си и един козяк за Юлиан. Момчето, привикнало с градската уредба на бащината си къща, заспивало мъчно, бодял го козякът, смущавали го въздишките на гората, сепвал го внезапният лай на двата вълкодава, а песента на щурците го карала да се заглежда унесено в звездния рояк над главата си и да се чуди на постоянството, с което всяка звезда вървяла по своя си път. Никоя не се пречкала пред друга и не пресичала пътя ѝ. Веднъж беше чул един горноряховчанин от долната махала да казва на баща му със сгърчен от злоба глас: „Ти и твоите хора застанахте на пътя ми!“ Горе такива работи не ставаха, там царуваше ред. „Като премина в по-горните класове, ще науча как звездите поддържат своя ред — мислеше Юлиан. — Нали в по-горните класове учат за небето и звездите.“ Беше се разприказвал веднъж с

баща си за астрономическите си наблюдения и баща му го беше прекъснал: „Не бързай, в гимназията ще учиш за звездите и за небесните закони! Всичко дохожда по реда си!“

След като завърши горноряховското седмокласно школо, Юлиян продължи учението си в н-ската смесена гимназия. Напусна Горно Ряхово потиснат, бяха свалили баща му от председателството, майка му плачеше често, някои момчета, синове на засегнати, заможни някога семейства, злорадстваха пред очите му, подиграваха му се и се заканваха. „И при новия председател няма да цъфнете! — отвърщаше им презрително Юлиян. — Вие сте кулашки изтърсащи!“ Той беше на 14 години и разбираше вече от политика. Но вътрешно се чувствуваше уязвен, болеше го за баща му. Правдата му, в която винаги беше свято вярвал, сега виждаше някои да замерят с камък.

Юлиян беше настанен в дома на един стар приятел на баща му, Трифон Василчов. По онова време Трифон Василчов завеждаше отдела за агитация и пропаганда при градския комитет на партията. Василчови имаха дъщеря, Калинка, две години по-малка от Юлиян, суха, с остри рамене, плоска, но с черни, горящи с гранатови пламъци очи.

Даскал Иван, бившият председател на горноряховското кооперативно стопанство, абонира сина си в скромна, но чиста гостилница, откри му сметка в централната градска книжарница да си купува книги, и си отиде, без много излияния и нежности. Мъжки го потупа по рамото и му стисна ръка. Едничкият съвет, колкото да каже нещо, беше: да учи добре и да живее по съвест. Същото пожелание беше изрекъл някога, преди 30 години, и разпопеният поп Евтим, когато остави сина си на учение в Н. Какво ли не се повтаря в чудния кръговрат на живота!

А Юлиян като че ли наистина вървеше по стъпките на баща си. Не беше мълчаливец, но не обичаше празните приказки, без да бъде необщителен, той отбягваше компаниите, където си правеха смях за щяло и нещяло. Учеше се отлично, но от всички предмети най обичаше математиката. Още в ония години беше по характер строг. Не понасяше мекушавите и слабодушните. Беше неотстъпчив, язвително-критичен понякога, амбициозен, затова беше мъчно да се дружи с него, обстоятелство, което не го огорчаваше особено.

Обичаше да се усамотява сред природата, да слуша музика, да се заглежда подир хубави момичета. Като отбелязваме слабостите му — самотни разходки, хубави момичета, музика, трябва веднага да отбележим три неща, иначе представата за него няма да бъде точна. Първо: повече харесваше сериозната музика, по му допадаха виенските валсове. Второ: празничен ден не излизаше сред природата, „масовият“ туризъм му пречеше да се наслаждава на хубостта ѝ, разпиляваше мислите му; не понасяше панаирджийските неделни разходки. Трето: заглеждаше — винаги дискретно! хубавите момичета, но не тичаше след тях, а чакаше те да се затичат подир него.

Като всички и той плащаше данък на слабостите си. За да слуша музика, налагаше му се да ходи на гости (Калинка и приятелките ѝ бясно обичаха естрадата), а ходенето на гости разстройваше плановете му, откъсваше го от работа. За да не му пречи навалищата, най му беше приятно да се разхожда в лошо време. Понеже не тичаше подир момичетата, изработи си „стационарна“ стратегия — да ги впечатлява с престижа си: с публикации в математическото списание, с изказвания по кръжоците, с остроумието си — когато попадеше в среда, ощастлива от присъствието на някоя хубавица.

„Блажени младежки времена!“ — щеше да въздъхне носталгично авторът, ако не беше толкова твърдо обещал да си мълчи, за да не повлияе по някакъв начин върху мнението на читателя.

Каквито и слабости да имаше Юлиан, те не пречеха на постоянната му и силно изострена амбиция да напредва в математическите науки, непременно и в най-скоро време да изостави далече зад себе си най-първите, да се отличи с постижения, каквито нито един ученик от н-ската гимназия не беше завоювал преди него.

Откъде се бяха появили у Юлиана тия математически и физико-астрономически амбиции? Бездруго те имаха корените си в родословието му по бащина линия. Стари учители, пенсионери, още си спомняха изключителното математическо дарование на баща му, сина на разпопения поп Евтим. А у самия поп Евтим, бъдещия възмогнал се дюкянджия, навярно логическото мислене е вървяло ръка за ръка с някакво необуздало и абстрактно мистическо въображение. Разбира се, времето беше изчистило мистиката от съзнанието на поп Евтимовия син, а у внука на поп Евтим наследеното Евтимово абстрактно въображение подпомагаше математическите му наклонности и

подхранваше амбициите му да разкрива и да търси истината с фанатическа упоритост.

Авторът мисли, че тия наследствени черти са образували основното ядро в Юлиановия характер. Но „чисто“ ядро в характера на човека обикновено не съществува. Към него се принаждат и други черти както от бащиното, така и от майчиното родословие, а и черти, усвоени, и то в немалка степен, от средата, в която човек израства и възмъжава. У Юлиана навярно „живееше“ и онази странна кюмюрджийка с копторите, и майка му с романтичните си романи, а сигурно тлееше като незагасващ въглен в душата му и онова клеймо, с което бяха дамгосали навремето неговия баща.

Но преминавайки от хлъзгавите пътеки на авторските тълкувания и предположения, следва отново да стъпим върху здравия път на фактите. В девети клас Юлиан беше вече първенец на математическата паралелка, в началото на десети започна да изучава с помощта на преподавателите си по математика висша алгебра. В края на единадесети клас публикува в периодичното списание „Природа и математика“ своя статия, посветена на „линейните нееднородни диференциални уравнения“ — сложна материя, достатъчно трудна дори за студенти от най-горния курс. Преподавателите му по математика започнаха да разговарят с него комай като с равен.

За да ползува чужда литература по математика и физика, залегна над руския език. В Съветския съюз превеждаха и печатаха всичко по-значително, което се появяваше по света. Чрез градската библиотека и с помощта на местния клон на Народната банка, като пестеше от храната и облеклото си, той успяваше да си достави някои от най-нашумелите физико-математически и астрономически издания и каталози.

Сега е редно да кажем и няколко думи за външността на нашия герой, като черпиме сведения от няколкото групови абитуриентски снимки, правени в края на последната му учебна година и останали като документи в архивната сбирка на гимназиалната библиотека. Странно е, че нито редакторът от „Алгоритъм“, нито авторът на тези бележки успяха да открият снимки, където Юлиан да е сниман самостоятелно. Когато надеждите за откриване на такава снимка се изпариха, толкова необходима като нагледен документ за житейския старт на младия човек, щастието се усмихна на автора: биографичните

следи, които авторът педантично следваше — почти изтритите биографични следи го заведоха в книговезката работилница на една жена на средна възраст, миловидна като ангел, прекършена малко в кръста и безнадеждно куца с левия си крак — едва го провлачаше, като лошо пришит крайник на чужд човек. В тази работилница, зад витринката на едно миниатюрно старинно шкафче стил рококо авторът откри снимка на Юлиан, която според означената на гърба дата, изписана с химически молив, беше правена 19 години преди неговото последно дохождане в Н. На тази снимка следователно Юлиан се беше снимал като абитуриент.

Куцата книговезка на средна възраст и с ангелски миловидно лице се казваше Лили.

Но за историята с Лили читателят ще научи някои неща допълнително от собственоръчно написаните Юлианови бележки. Сега авторът иска да се възползува от случая, от находката си в старинното шкафче на книговезката, за да опише с няколко лаконични приказки героя си — такъв, какъвто е изглеждал по онова време, преди отново да го покаже, след десетилетие и 7–8 години отгоре, но вече като директор на ЗПЦМ.

В дълбочината на снимката като далечно, смътно привидение се мярка силуетът на Балкана. Билото му напомня върха Тодорини кукли или друг връх, подобен на Куклите. Авторът иска да отбележи за сведение, че същият този балкан може отлично да се наблюдава и от верандата на бай Сандовата вила, където Юлиан живя по време на втория си престой в град Н...

Но да се върнем към портрета. Юлиан беше с ученическа куртка, видимо поокъсяла вече за ръста му, и без фуражка. Да се чуди човек на високото му чело и да се усмихва снизходително на буйната му и разпиляна по всички посоки (навярно от вятъра) непокорна коса! Големи очи с твърд поглед и като че ли способни да издигнат, когато си поискат, една невидима стени между себе си и света; и горна устна на почти права уста, леко извита по средата, като тетива на неособено опънат лък. Скулестото му лице, с вече определено очертана четвъртитата брадичка, не беше красиво, но внушаваше уважение, защото излъчваше воля и самоувереност и една висока интелигентност, каквато у не всеки млад човек може да се открие... Да, Юлиан още по

онова време имаше лице, което впечатлява и се запомня измежду хиляди други.

Към портрета на Юлиан авторът иска да спомене една *подробност*. В краката му, на малко по-издигнато място седеше, прегърнала стеснително коленете си, девойка в ученическа престилка. Да имаше седемнадесет, най-много осемнадесет години. Взирайки се внимателно в нежното ѝ и деликатно лице, украсено, навярно, с тъмносини доверчиви очи, човек би могъл да разпознае без усилие в него днешната книговезка, с онова шкафче в стил рококо в работилницата си, но такава, каквата е била, разбира се, в златистолилавите зари на най-ранната си младост.

За да завърши впечатленията си за младежките години на Юлиан, авторът ще предостави на читателя няколко негови изказвания, стенографирани в дневниците на литературния кръжок при н-ската гимназия, и ще се опита да възстанови — отдавайки почит на сведения, почерпени от хора, в чиято добросъвестност не би следвало никой да се съмнява — ще се опита да възстанови една част от Юлиановата история с Лили.

(...) Прочетох с голямо любопитство и много съвестно съчиненията на И. И. и на М. П., в които се разказва за победата на кооперативния строй на село. Ако се съди по това, което са написали, и двамата автори са толкова близо до истината, колкото път трябва да се бие например от тук до месечината. В разказа на И. И. революцията на село е показана като една голяма сватба. Изслушали хората един оратор, въодушевили се, па се хванали дружно за ръце и излезли на къра да заличат синорите. Там изпели „Интернационалът“, като се върнали, ударили му на мегдана — стари и млади — такова хоро, че земята се потресла. Само от най-личната къща в туй село надничал през забуления прозорец селският чорбаджия и проклинал, разбира се, ама съвсем тихо, защото го било страх някой да го не чуе... Туй е глупост от начало до край.

Революцията на село е била сватба за едни и погребение за други. На къра са пели „Интернационалът“, но камбаната на черквата е била на умряло... И не през едно, а през доста прозорчета са гледали разгневени хора и са псували така, че се е чувало през девет села и десето... Но ако И. И. прави опит да закичи истината с росна сватбарска китка, колегата П. М. направо я маскири. Гледай ти, решили сиромасите, дето си понятие нямат от голямо стопанство да правят голямо стопанство, а по-имотните, дето си имали понятия от голямо стопанство — тях натикали, с извинение, в кучи задник; затуй на кооперативите не им провървяло през първите години... Направо маскарлък!... Аз бих посъветвал тези автори да описват как щъркелите носят напролет бебета в клюновете си или да възпяват на „бабите си хурките“, както го е казал великият поет, а да се не захващат със съдбовни теми, за които им липсват и опит, и разбиране, и „пипе“!... (...)

(...) Щом се интересувате от мнението ми, аз ще ви кажа: по ми харесва традиционна поезия, написана талантиливо, отколкото модерна поезия, но „сътворена“ от... манияци! (...)

(...) Някои ме питат защо аз, математикът, съм дошъл при тях, литераторите. Демек, какво разбира свиня от кладенчова вода. Ще им отговоря на тези любопитни колеги в същия дух. Ами дошъл съм тук, за да има и сред вас, скъпи другари, един умен човек! (...)

(...) Другарката М. твърди, че музиката, особено класическата, била „сентиментално“ изкуство... „Сижете руа“, тоест ако бях цар, аз бих въздигнал другарката М. заради това ѝ изказване в чин „принцеса“, може би щях да ѝ предложи дори ръката си!... Ах, другарко М.! Едно-

едничко изкуство е близко и сродно на математиката, и представете си това изкуство е музиката и преди всичко — музиката на Моцарт, на Бетховен, на Шопен... Защото както математиката дешифрира с уравненията си невидимите закони на природата, така и музиката изразява с хармониите си недостъпните за никое друго изкуство вълнения на човешката душа!... (...)

[1] Кошава — вятърът от североизток, северозападно наречие. ↑

ИСТОРИЯТА С ЛИЛИ

Чак в единадесети клас абитуриент, Юлиян пожъна любовен успех със своята „стационарна“ тактика. Имаше в единадесети клас една девойка на име Лили. Косата ѝ беше русозлатиста като царевична свила, в очите ѝ синееше лазур, те бяха тъмносини и дълбоки, като високопланинско езеро. Малката ѝ пухкава устица нежно се усмихваше — гласът ѝ беше гальовен и мек. Тя беше тънка в талията и дългобедрена като млада сърна. Беше добра ученичка, първа по литература в класа, но не блестеше с никакви изключителни способности, както се проявяваше Юлиян например. Той отдавна беше влюбен в нея, а защо? Но кой момък може да каже защо се влюбва в една девойка! Навярно и тя не беше равнодушна към него, но славата му беше толкова голяма, че го правеше да прилича на статуя, а на коя статуя момичетата се признават в любов?

Една привечер през октомври, на излизане от събрание на литературния кръжок двамата изведнъж се оказаха рамо до рамо и, кой знае защо — невероятно сами. Другите бяха побързали да се разотидат — какво общо имаха с диференциалните уравнения и интегралите? Нека двамата се помъчат да намерят общото, това щеше да даде добър повод за закачки и смях.

— Искаш ли да те изпратя? — попита простичко Юлиян.

— Моля ти се — смути се Лили. — Стига това да не ти отнема време! Казват, че ти си бил *винаги* много зает!

— Глупости! — възнегодува, но не бог знае колко остро Юлиян.

— Не знам! — каза Лили. — Така се приказва за тебе, че винаги си много зает!

— Е! — повдигна рамене Юлиян. — Аз нямам време за карти, за глупави естради и разни журове, където обикновено се подвизават като по правило най-загубените и най-бездарни момчета и момичета. Но за малко хубава музика и за една разходка из парка съм готов да тръгна по всяко време!

— Аз живея оттатък парка, на улица „Росица“! — каза бързо Лили. — През две улици, съвсем наблизко.

— Зная! — усмихна ѝ се Юлиан. — На няколко пъти съм те виждал, когато излизаш от къщи.

— Нима? — съвсем искрено се учуди Лили.

— Вашата къща е до клона на банката, а аз ходя понякога там, за да измолвам разрешение за абонамент на руски списания и за покупка на някоя много важна книга.

— Тогава ти познаваш и майка ми? — едва не се препъна Лили, макар че на това място плочникът беше съвсем гладък.

Майката на Лили беше директорка на банковия клон.

— Много мила жена! — каза Юлиан. — Изглежда ужасно строга, но аз съм сигурен, че по душа е мека като памук!

Лили беше на противоположно мнение по този въпрос, затова си замълча.

— Хайде да вървим! — предложи Юлиан. — Аз бях решил непременно да се разходя из парка, преди да настъпи време за вечеря.

Той излъга. Паркът не влизаше днес в сметката му, а в гостилницата изобщо нямаше да се вестява, защото беше изчерпал месечния си кредит. Прелиствайки последния номер на „Природа и математика“, щеше да утоли глада си с една подсолена кифличка. Комбинацията четене и кифличка беше разкош, нещо като зрял фасул със свински крачета.

Беше хубава есенна вечер, ясна и студена. По смълчаната алея рядко се мяркат минавачи.

— Чудно е какво интересно намираш в тази математика — каза Лили. — Всички се чудим. В литературата има герои, приключения, любов. А в математиката? Само формули!

— Формулите обясняват живота, както литературата, само че по друг начин! — Юлиан се усмихна снизходително: — И безкрайно точно и по-обективно! — Сетне продължи: — Те изследват вселената, видима и невидима, разкриват законите на природата, проникват в тайните ѝ!

— Какви тайни! — учуди се Лили. — Нима математиката може да отгадае защо например княгиня Мери се влюбва в Печорин?

— Но тя може да обясни защо княгиня Мери и Печорин са могли да си приказват и да се целуват, без да се разхвърчат из вселената като атоми! — каза Юлиан.

— Как го измисли! — засмя се Лили. После попита: — А може ли да обясни защо звездите са красиви?

— Като нищо! — каза Юлиян.

— Какво говориш? — възкликна Лили.

— Красотата е блясък, а блясъкът си има величина и цвят. Величините са описани в таблица, а цветът ще разбереш от спектралния анализ на звездата. Чудно ли ти е?

— Много! — кимна Лили.

Спряха се на една затулена със стари кестени поляна и Юлиян посочи няколко звезди, които заедно наподобяваха буква „М“.

— Знаеш ли как се казва това съзвездие?

Тя поклати глава.

— Касиопея! — каза Юлиян. — Някога си в Етиопия живял цар Цефей със съпругата си царица Касиопея. Виждаш ли — посочи той на Лили — ония три звезди зад Касиопея, които образуват една почти права линия — това е съзвездието Андромеда. И тъй, Цефей и Касиопея са имали дъщеря Андромеда...

Два пъти обиколиха парка от единия му край до другия, докато Персей забелязал най-послед прикованата към скалата Андромеда и чудовището Кит, което точило зъби да я изяде. Когато тръгнаха да обикалят парка за трети път, Персей извадил от торбата си отрязаната глава на Медуза, показал я на Кит и Кит се превърнал тутакси в един малък остров от най-обикновен камък. За четвърти път тръгнаха из парка. Персей прегърнал Андромеда и така прегърнати долетели до етиопската столица и кацнали в двореца на опечаления цар Цефей и на примрялата от скръб царица Касиопея. Като разбрали как била спасена дъщеря им, Цефей и Касиопея скочили от радост и дали Андромеда на Персей за жена... Заживели щастливо всички, а когато умрели, боговете ги превърнали на красиви съзвездия... Ето — Юлиян посочи над главата си — до Андромеда е Персей, нейният спасител и възлюбен. Хубава ли е легендата, Лили?

— Харесва ми! — каза Лили и потръпна.

— Защо потръпваш, Лили?

— Студено ми е — каза тя.

Чак сега Юлиян забеляза, че тя е по костюмче, а пък беше есенна вечер, духаше студен вятър откъм Дунавската низина.

— Аз съм за пребиване! — тюхна се Юлиян. — Самоустроил съм се като мръсен еснаф под шлифера си и не виждам, че ти зъзнеш от студ!

Той разкопча шлифера си и загърна раменете ѝ с едната му половина. За да може да стори това, трябваше да я прегърне с едната си ръка.

— Мислиш ли, че това е редно? — попита тя.

— Кое?

— Дето си ме прегърнал!

— Но другояче не може! — каза той. После на свой ред попита: — Защо да не е редно?

Тя не отговори.

— Хайде ти да си Андромеда — каза Юлиян. — Студеният вятър — това е чудовището Кит, което иска да те изяде. Долитам навреме и те спасявам от Кит.

— Но къде е главата на Медуза, която ти изваждаш от торбата си? — попита тихо Лили.

— Е! — каза Юлиян. — Сега няма никакви Медузи. В епохата на социализма са недопустими такива ужасии!

— Разбира се! — кимна Лили. — Не съобразих.

Вълшебно чувство беше замаяло мозъците им, както стояха притиснати един до друг, че им се стори като наистина да са Андромеда и Персей! Дори усетиха, че истински летят сред мрачините, а наоколо им блещукат и премигват златни звезди. Дали защото се поддадоха на това магическо усещане, той наведе главата си, а тя изправи своята и устните им се срещнаха и сляха, сякаш се бяха търсили кой знае откога...

Поскитаха още из парка, хванати за ръце, и когато попадаха в погъста сянка, спираха се и се целуваха пак. Сякаш пиеха от омагьосано вино, което не гасеше жаждата им, а палеше в кръвта им огън.

Най-после приближиха дома на Лили. Лили се спря и каза:

— Тук трябва да си кажем лека нощ!

— Нима няма да се представим на Цефей и Касиопея? — запита Юлиян. — Както са примрели сега от страх поради твоето закъснение, появата ни ще ги ощастливи!

— Цефей е напуснал отдавна Касиопея и не живее с нас. Заминал бил, разправят, в чужбина. А Касиопея е директорка на банка,

много е строга и не обича тия неща!

— Но тя така мило ми се усмихва, когато отивам да я моля за някоя и друга рубли!

— Боже мой, как не разбираш, че това са съвсем, съвсем различни работи! — В гласа на Лили прозвуча някаква странна смесица на нежност и уплаха, и на оная ранна женска зрелост, неразбираема и недостъпна и за най-умния младеж. — Не ме поставяй в неудобно положение! — помоли го тя, като притисна плахо и неуверено ръката му до гърдите си.

Авторът си мисли, че в тоя сублимен момент навярно дяволът е бил наблизко и като е чул думите на Лили, рекъл си е: „Почакай, малката, ти искаш да се измъкнеш от ръцете ми, но аз така ще те натопя, че да ми плащаш кървав данък цял живот!“

Юлиян, който най-чистосърдечно искаше да „узакони“ дружбата си с Лили пред директорката, по същия чистосърдечен начин си рече: „Защо пък да настоявам, може да я караме и така!“ Тези неизказвани на глас думи стоят на устата още от библейски времена и на най-честния мъж в света.

— Е, както искаш! — каза Юлиян.

Тук авторът оставя перото, за да помисли минута-две. Ако Юлиян беше настоял и двамата бяха се „представили“ пред строгата директорка, дали съдбата нямаше да го поведе по други пътища, за да не стигне никога нито до ЗПЦМ, нито до къщата на помощника Щерев.

Но Юлиян не настоя. Той каза на Лили: „Е, както искаш!“ — и си отиде с чиста съвест.

И така сред книгите, таблиците, изчисленията и формулите поникна едно красиво цвете, което не приличаше нито на сантименталния карамфил, нито на романтично-сладострастната роза, а представляваше някакъв техен своеобразен хибрид. В любовта на Юлиян нямаше възбудата, която пропъжда надалече съня, нито омаята, която прави света да изглежда като една приказка, накичена със сребърни звънчета и огласена от славееви песни. Чувството, което се появи в душата му, го радваше може би повече от всичко, което го беше радвало досега, създаваше му чудесно настроение, караше го да

си подсвирква песенчици, макар да нямаше такъв навик, и вместо да го подкарва към леност — повдигна на високи степени енергията му за работа.

А какво беше цветето, което поникна в душата на Лили?

Авторът не обича да се изказва по важни въпроси „на бърза ръка“, но има основания да смята, че то приличаше и на сантименталния карамфил, и на романтично-сладострастната роза, че в любовта и се появи възбудата, която пропъжда съня от очите и прави света хубав като приказка, окичена със сребърни звънчета и огласена със славееви песни. Лишените от бащинска нежност девойки по-нетърпеливо се устремяват, към мъжа и са повече склонни да плащат данък на любовната си всеотдайност, в душевния им вакуум мъжът намира по-бърз и по-лесен прием. А в нашия случай тази работа беше значително „ускорена“ от високия престиж на Юлиан, от изключителното му място сред другите, от успехите му и от покоряващата му слава. Престижът и славата действуват като бронейни куршуми върху сърцето на жената, поразяват го и отварят път.

В историята, която се разви по-нататък помежду им, всичко вървеше по естествения си ред.

Една късна вечер през май той я доведе скришом в квартирата си и след полунощ я изпрати до дома и. Любовните следи от гостуването на девственото момиче не можаха да се изличат, хазайката му разбра и понеже беше се надявала да го види един ден съпруг на Калинка, вдигна невъобразим скандал и поиска начаса да узнае името на „мръсницата“, за да бъдела оплюта „както ѝ се падало“ от целия град Н. На беснотията ѝ Юлиан отговори със смях, запуши ушите си и бегом изхвърча из двора. След обяд беше извикан от бай Трифона, хазаина си, той още завеждаше агитпропа на градския комитет на партията.

— Седни! — рече му той строго, изгледа го изпод вежди и застрашително започна да суче островърхите си посивели мустаци. После, както си седеше в креслото, с все сила се плесна по коляното и изведнъж избухна в такъв неочаквано весел смях, че, на Юлиан се стори да е мръднал нещо. Полазиха го тръпки по гърба. — Значи тъй — рече бай Трифон, като секна да се смее и отново повдигна ръка към мустаците си. — Моята Кераца те запитала за името на девойчето?

Юлиян кимна.

— Слушай! — Бай Трифон засука мустака си, после сви ръчището си в пестник. — Ако беше продумал, щях тъй да те наредя, че една седмица да не седнеш на задника си! Не стига магарията, дете си сторил, ами и името на момичето да позориш! От комсомола щях да те изключа!

— Не съм споменал името на момичето, нито имам намерение да го споменавам където и да било! — каза твърдо Юлиян.

— Ще идеш при родителите на момичето, ще поискаш прошка, и пред тях тайно ще се сгодите. А като стъпите двамката на краката си, и сватба ще вдигнете! А сега вземи една каруца да си натовариш багажа и ей на този адрес ще идеш — аз съм уредил работата. Защото моята Кераца не иска очите ти да гледа повече. Пък и от Калинка е неудобно! — Той му подаде листчето с адреса, извади цигарите си, въздъхна и запуши.

Когато Юлиян беше сложил вече ръка върху дръжката на вратата, той подвикна подире му:

— Пари имаш ли за каруцата?

— Ще намеря! — отвърна Юлиян.

Юлиян щеше да остане в Н още 3–4 месеца, после му предстоеше кандидатстудентски изпит в София, за да постъпи в МЕИ. Затова новата му квартира имаше временен характер — стара дъсчена барака, преградена на две половини, едната беше заключена с ръждясал старовремски катинар и навярно служеше за склад. Тази барака се намираше в дъното на занемарена ябълкова градина, в южната окрайнина на града, близо до пътя, който водеше за н-ската гара.

Лили дойде с две свои съкласнички да му помогне в подреждането на новата квартира. Като видяха окаяната обстановка — глинения под, пролуките, дете зееха между дъските, и увисналата от тавана крушка, момичетата се смутиха, а Лили с мъка преглътна сълзите си. Тя се чувствуваше дълбоко виновна за бедата, сполетяла любимия й.

Когато момичетата си отидоха, Юлиян разказа на Лили за съветите на бай Трифона.

— Не знам! — каза колебливо Лили.

— Както искаш! — повдигна рамене Юлиан. После се наведе, целуна очите ѝ, които бяха започнали да се пълнят със сълзи, и я притисна до гърдите си. — Ако питаш мен — рече той, — тайните годявки не са ми по вкуса.

— Тогава да не предприемаме нищо! — Лили се наведе, откъсна стръкче трева и започна да я мачка между пръстите си.

— Добре! — каза Юлиан. — Съгласен съм на всичко, само неприятности да нямаш!

Влязоха в бараката.

Свечеряваше. Занемарената ябълкова градина потъна в някакъв унил сивосинкав здрач.

Всичко вървеше като „по ноти“, поне на Юлиан се струваше така. Той нито знаеше, нито се интересуваше да узнае как „Касиопея“ възприема зачестилите закъснения на дъщеря си, нито му идеше наум отново да заприказва или поне да помисли за бъдещето на отношенията си с Лили. Ако през тия най-щастливи и безгрижни за него времена Лили му беше предложила да се оженят, той нямаше да възрази в никакъв случай. Но Лили, за разлика от мнозинството свои посестрими мълчеше по този „въпрос“, чакаше, от деликатност навярно, той да го повдигне. Но той ѝ разказваше легенди за небесните съзвездия, за възможностите на математиката да прониква в неизвестното и да разкрива безпогрешно истината за света. Само за нейната малка истина не се сещаше, но даваше ли ѝ сърце да му се сърди!

Като ровеше веднъж из вещите си, той случайно откри онази голяма златна пендара на кюмюрджийката, която наскоро му беше харизал баща му, когато го обявиха за абитуриент. Той занесе тази пендара на златар и му заръча да направи от нея венчална халка, като изпише от вътрешната ѝ страна името му.

Един съботен следобед през юни двамата излязоха да се разходят извън града, стигнаха лозята и се изкачиха на хълма, дето наднича над тях. Юлиан взе лявата ръка на Лили, целуна я и постави на средния ѝ пръст своята златна халка. Лили едва не припадна от изненада, после се хвърли на шията му, целуваше го и плачеше от щастие

едновременно и все повтаряше една и съща думичка: „Мой, мой!“ Накрая се успокои и очаквайки Юлиан да заговори най-после по онзи „въпрос“, скри халката в пазвата си и щастливо въздъхна.

Но Юлиан не ѝ заговори по „онзи“ въпрос. Той каза на Лили, че иска да ѝ покаже зодиакалните съзвездия — от заобленото било на този баир те се наблюдавали най-добре.

— Виждаш ли онзи поразкривен четириъгълник над южния хоризонт — посочи ѝ Юлиан, — това е съзвездието Девица. Персефона, дъщеря на Деметра, богинята на плодородието, била насила грабната за жена от подземния цар Хадес. Разгневена, Деметра наказала земята със суша, която нямала край. Изсъхнали градини, изгоряла тревата, почернели нивите. Настъпил глад. За да спаси човечеството от затриване, Зевс заповядал на Хадес да пуска Персефона при майка си през пролетта, лятото и есента, а през зимата да я държи при себе си. Затова през пролетта Деметра дарявала земята с цветя, през лятото с жито, а през есента с грозде и плодове. През зимата, когато Персефона спала с Хадес, Деметра изпращала на земята само люти виелици и снегове... Харесва ли ти легендата? — попита я той.

— Чудна е! — отговори Лили, но не се усмихна, както правеше друг път.

На слизане от хълма тя се подхлъзна, падна и си навехна лошо кръста. Юлиан я свали до града почти на ръце.

Две седмици Лили лежа в градската болница, а когато излезе, ходеше малко превита и се подпираше с бастун. Юлиан не дочака да се изправи, получи дипломата си и замина спешно за Горно Ряхово, майка му беше се разболяла, настояваше да го види час по-скоро.

След месец се завърна в Н, за да прибере багажа си. Лили беше се разхубавила на лице, но продължаваше да ходи превита, подпираше се с бастун и дори леко провлачаше десния си крак. Противоречиви чувства изпита Юлиан при вида ѝ, някое време стоеше почти объркан и не знаеше какво да предприеме. Радваше ѝ се, жалеше я и с изумление се вслушваше в себе си: с някаква светкавична бързина предишната му любов се сгромолясваше в душата му и на мястото ѝ се появяваше друга любов, но лишена от страст и пропита с болезнено състрадание. Пареща буца застана в гърлото му, в очите му засмъдя.

Все пак, макар и изпреварил в някои отношения възрастта си, той не беше прекрачил още прага на 20-тых си години.

А тя беше една малка, но вече зряла жена, затова мигновено се досети за промяната, която ставаше в чувствата му, пребледня и на лицето ѝ сякаш легна гъста сянка, стопи се лазурният блясък на очите ѝ, а по челото ѝ изби студена пот.

— Не си губи времето с мен — каза Лили, — ами върви да си стягаш багажа. Аз бих дошла да ти помогна на драго сърце, но нали виждаш — малките ѝ пухкави устни се изкривиха, — особена полза няма да имаш от мен. Само ще ти преча!

Юлиян ѝ каза, че няма да се помръдне от мястото си, ако не дойде с него, и тя, уж от страх да не слънчаса, прие. По пътя, като я гледаше с колко мъка се движи, той се прокле поне сто пъти, задето беше настоявал да му гостува, а когато пристигнаха, обхвана го отчаяние, защото нямаше сили да се преструва. Подаде ѝ стол, сложи възглавничка зад гърба ѝ, да ѝ бъде по-удобно, и като осъден седна до нея. Сложи ръката си върху нейната и кротко я погали.

Пред тях се ширеше леглото му, на което бяха толкова лудували: сега и двамата се мъчеха да не го поглеждат.

— Щом свърша конкурсните изпити, ще дойда веднага да те видя — каза ѝ той.

Тя поклати мълчаливо глава.

— Ще прескачам при тебе всяка събота и неделя — продължи той.

Тя се усмихна, но не каза нищо. После неочаквано сграбчи ръцете му, притисна ги до гърдите си и затвори очи.

— Лили! — стресна се Юлиян.

— Тихо, тихо! — прошепна тя. И го помоли, като все притискаше ръцете му до гърдите си: — Хайде да помълчим!

Помълчаха.

После Лили се изправи, взе бастуна си.

— Ще ходя до болницата, имам час за процедури! — каза тя. И му се усмихна насърчително: — Наведи се да те целуна по челото!

Юлиян се наведе и тя го целуна по челото.

Опита се да я прегърне, но тя го отблъсна.

— Защо? — попита Юлиян.

— Помни ме с хубавото! — отвърна Лили стеснително и с едно кокетство, което вече никак не и отиваше.

Юлиян почака да заглъхнат почукванията на бастуна ѝ, после коленичи пред леглото и се опря с лакта на ръба му. Изведнъж беше станало пусто в душата му. Сякаш беше излязъл забързан вятър, като оня, дето духаше на хълма, когато гледаха съзвездието Девица, и отнасяше всичката му радост от живота. Питаше се каква беше неговата вина за нещастieto на Лили. Изследваше стъпка по стъпка пътя, който бяха изминали заедно. Нищо не беше направил против волята ѝ, напротив — вслушвал се беше във всяко нейно желание, живели бяха безметежно, като лястовичките, дето бяха си свили гнездо под бащиния му покрив...

Той имаше всъщност само една вина — че не я улови под ръка, когато тя тичаше пред него и все му подвикваше да я гони и настигне.

Сетне се изправи и захвана да подрежда книгите си. Предстоеше му път.

Авторът напомня на читателите: чак след 17 години ще го видят отново в Н.

ОТ АВТОРА

Бай Сандо, бившият собственик на „Хан и нощувка“, предал на Продан Протопопов (редактора от списание „Алгоритъм“) една купчина книжа, която Юлиян не взел със себе си, когато внезапно напуснал дачата му в навечерието на Нова година. Сред книгата, предадени на Протопопов, авторът откри две тетрадки, изписани с бележки и подредени — едни според календара, а други — без всякаква система.

Две от тетрадките съдържат бележки, свързани със събития, за които читателят вече е научил нещо било от разказите на трети лица, било от автора. Едната тетрадка на Юлиян е озаглавена „Софийски бележки“, а другата — „В Н след 17 години“. Авторът публикува от тези две тетрадки ония материали, които имат пряко отношение към съдбата на Юлиян или разкриват едни или други черти от неговия характер.

Тетрадките съдържат и много други материали от всякакво естество — техника, астрономия, планове за статии и лекции, характеристики на познати хора и пр. Тези материали авторът не сметна за необходимо да излизат на бял свят, макар да признава, че и в тях се чувствува, къде повече, къде по-малко, присъствието на Юлияновата личност.

За повече дискретност — една от най-отличителните черти на Юлияновия характер е дискретността, читателят непременно ще забележи, че е изписвал имената на някои вече познати на читателя жени с по една буква от гръцката азбука. Авторът е възстановил измислените имена на тия жени, така че гръцките букви „мю“ и „лямбда“ означават съответно „Мая“ и „Лили“.

Юлиян е писал бележките си с каквото му попадне — химикалки, графитни моливи, перодръжки. При това всичките си бележки е изпъстрил с всевъзможни драсканици. Преобладават изображения на птици, риби, части от геометрични орнаменти и пр. Към края на втората тетрадка „В Н след 17 години“ драсканиците се

увеличават, като подавяващо място в тях заемат някакви абстрактни и свръхсложни геометрични композиции.

Авторът помества бележките на Юлиан — тези, които е намерил за уместно да публикува „mot a mot“, — като се въздържа от всякакви коментарии.

ИЗ ТЕТРАДКИТЕ НА ЮЛИЯН

1. СОФИЙСКИ БЕЛЕЖКИ

ДВА ЧАСА ПРЕДИ ТРЪГВАНЕ: ТРИФОН ВАСИЛЧОВ

Два часа преди да тръгна за н-ската гара (бях спазарил вече каруца), пристигна човек от градския комитет и ми съобщи, че другарят Василчов му наредил да ме закара веднага при него. Така беше притъмняло в душата ми, че само Василчов ми липсваше, щях да натиря по дяволите пратеника му, но той беше едър мъжага и си личеше, че беше от ония, дето не си поплюват, а изпълняват точка по точка заповедите на началството. Проклех го наум, но се качих без излишни приказки на раздрънкания му джип.

Бай Трифон ме посрещна с обичайното си „как си, юнак“, но по лицето му не се четеше особено въодушевление. Все пак той ми кимна да седна, запуши от файтонджийските си цигари и някое време замислено мълча.

— Ако не бяха големите ти успехи в учението — започна той, като гледаше връхчето на димящата си цигара, — надали бих ти предложил да седнеш в туй почетно кресло. — Той отново замълча, изпукка като че ли нарочно в лицето ми няколко къделки от мишеморката си и ми протегна един запечатан плик. — Тук има едно писмо до сина ми Руси — рече. — Негова постоянна квартира е грандхотел „София“, той е там икономически директор, на плика пише. Това писмо на него ще дадеш, и то веднага, щом стъпиш на софийска земя.

Сложих писмото в записната си книжка и кимнах с глава. Бай Трифон беше забелязал навярно, че го слушам с разсеяно лице, затова надигна глас:

— *Веднага* ще му го дадеш, разбра ли? От гарата — право там, в грандхотела, при него! И без повече манкиране и усуквации, чу ли... — навярно щеше да каже „вагабонтино“ или нещо от тоя род, но само ми се закани с глава и замълча.

След като поукроти възмущението си от вида ми, бай Трифон тежко въздъхна и отново ме изгледа начумерено.

— Не се безпокой, бай Трифоне! — помъчих се да му се усмихна. — Щом като писмото е бързо — рекох, — веднага ще го занеса!

— То мене не ме засяга, а се отнася до тебе! — каза бай Трифон, но вече с лице, което беше само наполовина намръщено. — Защото в туй писмо има предложение кое и как да се настаниш. Когато баща ти дохожда преди някое време, ние с него помислихме по настаняването ти, ама де да видим... Ти не се бой, аз за онази ти магария дума не съм му продумал!

— Благодаря ти, бай Трифоне! — рекох.

Той ме погледа мълчаливо минута-две и строгите и опънати черти на лицето му постепенно се отпуснаха.

— Аз разпитах докторите от болницата — рече той с половин глас и отново извади цигарите си. Помълча, повдигна рамене, после извади цигара и запуши.

— И какво казаха докторите? — попитах.

— Засега няма надежда! — каза бай Трифон. — И за бъдеще не са сигурни. Прешлени има засегнати, нерви, дето командуват мускули, изобщо — много тъжна компликация. Лоша орис имало туй дете!

— Да, много е жалко! — въздъгнах.

Бай Трифон се изправи от мястото си, походи напред и назад из стаята, после застана до мен и сложи тежката си ръка на рамото ми.

— Ще ти кажа каквото мисля. Честно и по мъжки! Бъди внимателен, деликатен, но не сторвай втори грях, още по-страшен, като подхранваш в душата ѝ надежди. Ти никога няма да се върнеш при нея, туй е от ясно по-ясно. Затова не усуквай и не я зальгвай. По-добре ще е тя да преглътне отровата наведнъж, отколкото да ѝ я поднасяш, както се казва — на час по лъжичка!

Станах, усмигнах му се „по мъжки“ и му подадох за сбогом ръка.

РУСИ ТРИФОНОВ ВАСИЛЧОВ

Той беше около 8 години по-голям от мене. Когато аз постъпих в първи гимназиален клас, той следваше втори курс във Висшия

институт по икономически науки. Имах чувството, че е веселяк по характер, за разлика от баща си, който все изглеждаше силно замислен за нещо и малко намръщен. Когато си дохождаше, за някой и друг ден през ваканциите и ме виждаше наведен и унесен, всъщност — занесен по разни каталози и справочници, той ме подръпваше шеговито за ухото, хилеше се благодушно и като по-възрастен събрат усърдно ме поучаваше: „Недей да зобеш чак с такъв апетит таз сухоежбина, приятелче! Ще ти засъхнат ония жлези, с които природата е надарила мъжкия пол и го е направила чрез тях свой първенец и своя надежда. Освен това, в тях природата е заложила най-великите радости за мъжа! Цар Давид например е спал на стари години с по две момичета на по шестнадесет години — едното откъм лявата му ръка, другото — откъм дясната. Обърне се човекът през нощта и макар годините му да са напреднали, отново става юнак. Е, приблизително, разбира се, но все пак! Ама как — ще попиташ. Ей тъй, приятелче, защото на младини не е зубрил като тебе до среднощ, ами е водел нормален младежки живот. Че и на стари години е поддържал най-здравословен режим: къркал си е мискетово винце, ръфал си е овнешки плешки и се е развличал с игра на барбут. Ама какъв барбут, братленце? По онуй време са го упражнявали не с костени зарчета, а с току-що напъпили подевки, четиринадесет, петнадесетгодишни, да речем. Местели са ги напред, назад и всеки е печелил и губил според сръчността си. Затуй е имало юначество и с една прашка момчурляк като тебе е могъл да види сметката на великан!... Ами ти? Аз се обзалагам, че ако я караш тъй, един ден ще заприличаш на пророк Данаила — толкова изпаднал, че и лъвовете не са пощяли да го сгризкат за мезе...“

По-късно узнах, че с подробности от библейските истории го запознавала усърдно една жена на средна възраст, вдовица, на която бил квартирант през студентските си години.

Сега видях Руси седнал солидно в ръчно изработен стол, с масивни ръкохватки и резбована облегалка. Беше облечен в моден гълъбовосив костюм от европейски таргал и, уви, беше прекалено понапълнял за годините си и ужасно олисял. Темето му лъщеше, а малкото коса над челото си беше сресал на път. Той ми подаде ръка, без да се повдигне поне мъничко от стола си, затова и аз се почувствувах задължен да му отвърна със същата мера любезност.

— Как можа толкова ужасно да оплешивееш, бате Руси! — рекох. — И си много напълнял!

Но той не се засегна от думите ми, а добродушно се засмя.

— Какво да правя, момчето ми! — рече. — Професия! Моят занаят е свързан с гозби и жени. Понеже си млад, ще ти кажа, за да знаеш: от силните гозби бързо се пълнее, а русолявите мъже като мене също така бързичко олисяват от употребата на повечко жени.

Сложи писмото на масата, но преди да разреже плика, извади лъскаво пакетче цигари и ми предложи. Бяха американски цигари.

— Благодаря! — кимнах му любезно. — Такава марихуана не пуша!

— Марихуана! — изгледа ме състрадателно Руси. — Виждал си ти марихуана през плет! — И като че ли се ядоса малко: — Аз му предлагам „Марлборо“ с двоен филтър, а той ми се фука с нашенското „БТ“, дето човек не може позна тютюн ли пуши, или детелинка! — Но ядът му тутакси премина и той добродушно се засмя: — Варварин! Горноряховчани гаче не са се пръкнали в цивилизования свят, а в сърцето на Басмания или Тасмания, или там какво беше! Завчера изпратих на виден нашенец, стар ерген, една балеринка, ама такава прелест, цвете, дето има един парижки парфюм „Мил флър“^[1], играе в „Цигански барон“. Накратко — жена първа класа. Нашенецът ми вика на другия ден: „Мерсим, брате, по ми е приятно с портиерката, нея повече си я бива!“ — Ха, ха, ха! — засмя се от сърце Руси. — Видях после тази портиерка, тя отиваше към четирийсетях, беше нисичка, с опънат задник, миришеше на попска яхния! По лицето му се изписа сянка на разочарование, но след няколко секунди тази сянка се стопи и той приятелски ми се усмихна: — Ти си омесен от друго тесто, приятелче, Евтимовци сте хора от сой. Дядо ти Евтим е поучавал „во Христе“, клал е говеда и се е любил на стари години с една горноряховска амазонка. Когато харамийката се споминала, той го ударил на размисъл и възпоминания, завещал имота си на училището и станал пчелар. Ама пчелинът си кротнал на онова място, където амазонката обикновено стреляла с чифтето си, за да извести, че приближавала селото. Ти, като станеш голям инженер, пак ще пушиш боклук, но ще носиш на ръката си електронен „Сейко“; ще задължаваш секретарките ти да носят поли под коленете си, но на празник ще спиш с примабалерина, дето танцува на сцената Лебедовото езеро. Такъв ще

бъдеш, приятелче, защото кръвта вода не става и аз затуй не обръщам внимание, като ми бърчиш сега нос от миризмата на моето „Марлборо“. Всяко нещо с времето си иде, моето момче...

След като прочете писмото на баща си, той седя замислен някое време със свъсени вежди, сетне ме запита къде е багажът ми. Отговорих му, че съм оставил багажа си при портиера, и се изпотих от притеснение. Моите куфари и чанти бяха сиромашки и съвсем не отиваха на лукса, който цареше около офиса на хотела.

— Трябва да си ходя! — рекох. — Закъснявам! — и грабнах каскета си от стола.

— За никъде не закъсняваш, защото никой те не чака! — каза Руси.

Никой не ме чакаше, това беше вярно, но все пак имах някаква следа: шофьора на Диньо Диновски, заместник-министъра на тежката промишленост. Диньо Диновски беше от Долно Ряхово, той беше партизанствувал с баща ми. А шофьорът му Рашко беше от Горно Ряхово и моят баща го беше учил на а, б, в.

Обясних на Руси за „следата“, а той ме изгледа състрадателно и със съжаление. Не обичам да ме гледат така, затова се запътих към вратата.

— Я стой! — викна подире ми Руси. — Туй е вятър работа, дето си го замислил! Аз познавам този горноряховски шофьор, неговата квартира е никаква, в две стаи са се нагъчкали седем души, в кухнята спи баба му, в антрето — дядо му, тебе къде ще те сложи да спиш? Ами то не е само до едното спане!

— Ще ида в някой евтин хотел — рекох, — имам някой и друг лев. Сетне, като взема изпита, ще се настаня в някое студентско общежитие. Работата не е толкова трагична! — опитах да се засмея.

— Туй се вика „на гол корем чифте пищови“! — каза Руси. — Знам ви аз Евтимовците, че сте упорити и горделиви. Баща ти, като го наказаха за кооперирането, дума не обели за самокритика.

— Прав е бил! — рекох.

— Не отварям дума за правдата и кривдата, а за характера му. Има нещо катърско в соя ви. А в някой случаи проявявате и най-чистопробна глупост. Ето, Диньо Диновски отиде в Москва да се учи за инженер, а баща ти отказа, той правеше ТКЗС, чунким нямаше кой друг да го направи!

— Извинявай, бате Руси — рекох, — но ако продължаваш да приказваш на тази тема, непременно ще се скараме!

Видях как трепнаха веждите му и как ме стрелна с поглед, но се сдържа, не прие ръкавицата, дето му хвърлих.

— Врели-некипели ги приказваш, ама хайде! — махна той с ръка. — Провинциална ми ти работа. В евтините хотели само тебе чакат! Той опря лакти на бюрото си и се понаведе напред. — Къде си оставил багажа си?

— При портиера! — рекох. И пак ме лъхна една вътрешна горещина от неудобство.

Руси натиска копчето на диктофона и с началнически глас заповяда:

— Да се донесе багажът, който момъкът е оставил при вас!

Руси беше наредил по разговорната уредба да донесат багажа ми. Какво си мислеше тоя човек, финансиите ми съвсем не бяха за един хотел от средна категория, камо ли за ГРАНДХОТЕЛ!

— Не съм се съгласявал да се разпореждаш от мое име! — рекох. — Не обичам такива работи.

— Виж го ти! — каза Руси. — Не обичал!

Аз тръгнах решително към вратата, но в тоя миг тя се отвори и униформеният портиер запита шефа:

— Къде ще благоволите да оставя багажа?

— Остави го в коридора — кимна Руси.

Портиерът каза чинно „слушам“ и си излезе.

— Каква игра започваш? — този път не казах „бате Руси“, а тикнах ръце в джобовете на панталоните си и предизвикателно го изгледах. Ако не беше син на първия приятел на баща ми, не знам какви думи щях да му кажа.

И обиден ли бях повече от държането му, или само възмутен — и това не зная. Май че и двете чувства бушуваха в съзнанието ми, затова се чувствувах като човек, застанал на кръстопът при червена светлина.

— Под покрива на хотела — започна Руси, като изпружи крака и облегна лакти върху масивните ръкохватки на стола, — под покрива на хотела има дузина тавански стаички, които служат за домакински нужди от битов характер. Там държим бельо, покривки, килими, пътеки и прочие. Една от тези стаички, и то най-голямата, е празна. Всъщност тя е донякъде мебелирана, защото там има легло, маса и

дори, представи си — канапе! Тя е една мансардна стаичка и си я бива. А щом бате ти Руси казва, че нещо си го бива, значи — край!

— Не е „край“ — рекох. — Не е за моята кесия тази работа, па макар и да е „таванска“.

— И парно отопление ще имаш зиме, и топла и студена вода по всяко време, и изобщо всичко: хотелска му работа! Живей си безгрижно и изучавай интегралите. Можеш и приятелка да си доведеш, а току-виж, че и някоя от „лелките“, дето са в домакинския отдел — и някоя от тях да те попрегледа. Казвам „лелки“, но между тях има и съвсем младички, под триесетях. Шетат си заран по тавана и нали е човешко да се сбърка стаята — някоя от тях сгрещила и влязла в твоята! Весела история, а? Пък ти, като възпитан млад човек, няма да й посочиш вратата, я! Ха-ха-ха!... Да, и не ме гледай накриво, момчето ми! Няма да те настъпвам по мазола, бъди спокоен. Зная аз слабото, място на евтимовския сой! От баща ми съм запомнил: не се опитвай да ги надхитриш и не ги настъпвай по самочувствието. — Той погледна часовника си. — Накратко: леглото струва толкова, колкото се плаща такса на професор по математика за самостоятелен урок.

Нещата са от прости по-прости — дъщеричката на управителя е догодина абитуриентка, трябва да я подготвиш по математика. Баста!

Той беше бързив, а аз, докато го слушах — всичко слагах на паланци и претеглях. Не ми достигаха една-две тегловни единици.

— От всяка гледна точка предложението е добро, бате Руси, и аз ти благодаря. Отначало помислих, че се „шалиш“, както казват по нас, затова се засегнах. Разбира се, приказките за какичките и лелките ги възприемах като една мъжка шега. Благодаря ти за предложението, но не съм в състояние да го приема!

— Защо бе? — тоя път Руси ме изгледа с очи, в които бяха започнали най-после да святкат истински пламъци. — Какво искаш повече бе, от що си недоволен?

— Още не съм професор! — рекох. — Моята такса е с два лева по-ниска от професорската... Не мога да покрия таксата за тази стая. Съжалявам!

— Гледай го ти, гледай го ти! — плесна Руси с ръце.

Бързо осъзнавах колко добрини изпускам, затова и на мен ми стана мъчно.

— Няма как! — на свой ред разперих ръце. — Таксите за подготовка на абитуриенти и кандидат-студенти са определени с разпоредба. Аз не мога да стана закононарушител на никаква цена.

А Руси продължаваше да се чуди:

— Гледай го ти, гледай го ти! Ц-ц-ц!

Дотегна ми туй цъкване, протегнах ръка да си взема довиждане.

— Абе ще преподаваш на момичето половин час повече бре! — Той се изправи от стола си. — Толкова ли не ти стига пипе за такава проста работа! А си математик! Тях да се не види! Ха-ха-ха!

— Ами ако бащата на момичето не се съгласи с този добавъчен половин час?

Той ме погледна с такъв унищожителен поглед, че насмалко дете не си взех багажа и не хукнах сърдит и възмутен към първия насрещен асансьор!

МАШИНИ ИЛИ ЗВЕЗДИ

Откакто се помня, баща ми виждаше в мен бъдещ „инженер“. Слагам тази дума в кавички, защото с годините той започна да влага в нея все по-широк и донякъде иносказателен смисъл, като че ли бъдещият „инженер“ щеше да прави освен машини много други важни неща за обществото. Баща ми мислеше с духовните категории на своето време, а тези категории без друго извисяваха много някои думи и понятия. Употребени в преносен смисъл думи, като например „учител“, „ковач“ и др. подобни, звучаха като символи на велики неща. Сега на същите символи се гледа като на излезли от обращение пари.

По отношение на думите, които предизвикват символично-романтични представи (инженер, учител, ковач и др.), аз съм на страната на даскал Иван, когото самопровъзгласили се праведници свалиха от председателството на първото в оня край кооперативно стопанство; аз съм и на страната на дядо си поп Евтима, който не се уплаши да изгори разпятieto в знак на несъгласие с Божието правосъдие. И си мисля, че ако наистина имаше господ, аз щях непременно да му паля всяка неделя по една голяма свещ, за да не допусне душата ми да забрави, че съм учил а, б, в-ето в стародавното горноряховско школо.

За инженерството няма спор: инженерството е математика в действие, а пък действието е първата стихия, на която се кланям. Втората стихия е съзерцанието и на пръв поглед тя изглежда противоположна на действието, но това е заблуда. Времето ни е пълно със заблуди, въведени от два типа грешници — граматикари и народотълкуватели. Всеки, дето може сам да си вдига гащите, дава съвети какво е туй нещо българския език и какво е туй нещо, още поизплъзващо се от каноническото мислене, наречено българска душевност. Аз си имам свое мнение по тези въпроси, без да бъда, а за велико мое щастие — книжевник. И тъй, като казвам „съзерцание“, аз не подразбирам чувството, предизвикващо възклицанието „ах!“ и умилителната влага в очите, за която все още пишат някои по-лирични поети. Разбира се, нямам нищо против сантименталното съзерцание, без него не може (все още!), то е като букетче ароматни карамфили върху масичката на влюбено момиче. Върху масичката на Лили например. Но думата не ми е за карамфилите. Думата ми е за такива неща, необичайна за подстриганите по женски момчета, и за момичетата с панталони, които сядат по мъжки. Думата ми е за такива неща например, като откриването на последната галактика във вселената, пред която вече няма „нищо“; или за дяволската загадка на квазерите; пък ако щете — и за такова едно чудновато уравнение, което да разкрива странната гравитация между душите, която поетите наричат „любов“. Имам наум такъв вид, съзерцание, което да е достойно за рода човеческаго: уж е „съзерцание“, а всъщност е начало на сложни търсения в релативистичната небесна механика и битки сурови за опознаване на Истината.

Затова си мисля, че успоредно с инженерството трябва: да следвам на всяка цена и физика. Студена пот ме избива, като си представя, че наблюдавайки небето, ще да изпитам срамното чувство, обхванало човек, дето гледа пред очите си велика книга, но написана на непознат за него език. Изходът е един — да следвам едновременно инженерство и физико-математика, па макар физико-математиката да запиша задочно. Решението е чудесно, стига да разрешават правилниците, но правилниците обикновено не дават пукната пара за чудесните неща. Имам чувството, че всичко, което носи печата на прекрасното, не е обект на правилници и разпоредби, че разпоредбите

регулират един календар, в който празниците са зачертани грижливо с червено мастило.

ЗАМ.-МИНИСТЪРЪТ ДИНЬО ДИНОВСКИ

Меки черти на лицето, напълнял, с коремче. Облечен е началнически, с черен костюм и вратовръзка в убити цветове. Почвам да забелязвам, че големите началници избягват (сякаш нарочно) по-светлите платове и по-ярките вратовръзки.

Той остана толкова учуден от желанието ми да запиша освен машинно инженерство, още и физико-математика, че зяпна с отворена уста, като да бях паднал пред масата му направо от Марс.

— Какво толкова ви впечатлява, другарю Диновски? — запитах го, учуден на своя ред от неговото учудване.

— Баща ти навремето едно инженерство отказа да следва, хем в Москва го прашаха, а ти искаш две науки да изучаваш, и то по едно и също време.

Знаех аз защо баща ми не беше заминал да следва в Москва и как Диньо Диновски беше извадил неговия късмет и кръв нахлу в лицето ми, но се сдържах. „Ще ти го върна тъпкано — рекох си — само задочното по физика веднъж да ми уредиш!“

Диньо беше схванал по свой начин вълнението ми, затова се усмихна и доволно засука посивелия си мустак.

— Бравос! Бравос! У нас младежта пораства духовно за една година с цяло десетилетие! Де го туй при капитализма?

И ми обеща да се застъпи пред министъра на просветата за моето „задочно“.

Изкарах конкурса за машинно инженерство с отличен и тази блестяща оценка като че ли разколеба упорството на министъра, проядено вече от настойчивите увещания на Диньо Диновски. Беше ми разрешено най-после да се явя на конкурс и по физика.

По-късно научих, че първото отличие не беше изиграло в случая никаква роля. Свършили бяха работа други „аргументи“, материални, от които човек изпитва въпиюща нужда, когато си прави вила на два

етажа, с шарено басейнче в градината. По онова време цимент трудно се намираше (циментът отиваше в основите на язовирните стени), затова бай Диньо, голям шеф на промишлеността, беше уредил някои неща.

Във връзка с тази работа мисля си следното:

Когато някой се сдобие по безчестен начин с входен билет, за да слуша *Бетховен* — божествата (Господ, Йехова, Буда и др.), се правят на разсеяни и не му пишат грях.

Божествата са злопаветни, това е известно, но аз открих у тях и една симпатична черта, която им прави чест — по отношение на своите подопечни, хората, те притежават чудесно чувство за хумор. Бай Диньо ми призна, че ме е обикнал от пръв поглед, нали кръвта вода не става, с баща ми са учили и партизанствували заедно и така нататък, разчувствува се човекът и ме покани да му ида в неделя на обяд.

— У нас дохождат на гости все отбрани хора! — рече той.

Благодарих му за поканата. Но когато се обърнах да си ходя, той изведнъж като да се сети за нещо.

— Я чакай! — викна подире ми. — Ти нали си член на комсомола?

— Разбира се! — рекох.

— И не си наказван?

— Чист съм като агнец! — засмях се от сърце.

— Е, ще ми бъдеш драг гост! — рече той.

УЧЕНИЧКАТА

Често бях дохождал в София за книги и разни справочници, но престоявах обикновено ден, най-много два. Не крия, че животът в столицата ми харесваше, без да му се дивя, разбира се, като теле на железница. Нито бих си кривил душата да не признавам, че повечето неща ми се нравеха. Сега като позаседнах по за дълго, без да бързам за „влака“, постепенно започнах да откривам, че „картинката“ е безкрайно по-сложна, отколкото си я представях преди. Немалко неща, за които имах вече установени мнения, преоценявах и претеглях, и то не като ги наблюдавах отстрани, а защото животът ме сблъскваше с

тях. Така изписвах ден по ден собствената си ценностна представа за света.

Моята ученичка се появи с вирнато носле и със самочувствие на господарка. Полата на модно ушитото ѝ костюмче от сивосинкав плат, вероятно вносен, едва стигаше до коленете и. Блузката ѝ беше снежно-бяла, с къдрава якичка, прелестно разтворена, за да подсказе „дъговите“ очертания на набъбналия ѝ вече бюст. Общо взето, тя имаше симпатично лице, жизнерадостно, с вишневочервени устни и меко заоблена брадичка. Беше височка, с тънка талия и задник на спортистка. Би могло да се каже, разбира се, че е хубавица. Би могло да се каже още, че от лицето и лъха интелигентност, но при условие че очите ѝ не гледаха толкова безцеремонно и донякъде, ще го кажа направо — безочливо. Те просто казваха: „Не ми пука от нищо!“ Стана ми тъжно за тия големи кестеняви очи.

— Как се казваш? — заговорих ѝ, без да искам, на „ти“.

— Даринка — отговори тя.

— Хубаво име! От „дар“.

— Е, да! — каза тя. — Ами ти?

— Юлиян.

— Малко е корекомско, ама нищо, на мене ми харесва.

— Благодаря! — рекох.

Тя улови поличката си с ръце и направи реверанс.

— Математиката ли трови живота ти, Даринче?

Трябваше да ѝ кажа „Дарино“, а не „Даринче“ и тогава нещата щяха да се развият може би по-другояче. Сгреших.

— Проклетата да е тази математика! — възкликна тя. — Ти математик ли си?

— Малко нещо!

— Може и голям математик да си, но не приличаш на сухар като другите. Ти си ми дори симпатичен!

— Радвам се! — повдигнах рамене.

— Татко каза, че ти си щял да ми покажеш най-важните хватки, за да изкарам матурата!

— Ще се опитам да ти покажа! — рекох.

— Обещавах ли, че ще ме научиш на тия хватки?

— Ще зависи главно от тебе! — рекох.

— О! — разцъфнаха в разкошна вишнева усмивка устните ѝ. — Симпатяга! За туй нещо разчитай на мен!

— Чудесно! — рекох и малко се стреснах: от усмивката ѝ повече, отколкото от двусмислените ѝ думи. Затова допълних: — Надявам се, че ще си примерна ученичка!

— Считай го за дадено! — изгледа ме тя с най-откровена и добродушна вулгарност. — Ще останеш доволен от мен! — и се изсмя.

Смехът ѝ ме плисна като гореща вълна. Запалих цигара, за да мине време, захванах се с моливите си. По фигура тя приличаше на Лили, но в очите на Лили имаше луна, звезди, небе, а очите на тази бяха празни и навремени — лукаво-закачливи. Имах чувството, че ако я прегърна през кръста, тя няма да се възпротиви. И друго чувство долових — че всичко това може да стане безкрайно лесно, само да протегна ръка. Нищо повече. Светът сякаш ставаше лепкав, задъхан, острилката се изплъзна от ръката ми. Наведох се да я взема, полазих по мокета и тогава коленете ѝ се хвърлиха в очите ми.

Изправяйки се, почувствувах, че изпускам юздите от ръцете си. Но в тоя именно миг срещнах очите ѝ — толкова безсрамно податливи, че като да ме поляха не с едно ведро, а с цяла каца студена вода. Стана ми изведнъж ужасно неловко, неудобно от самия мен.

— Да започваме! — рекох и пръв се наместих на стола пред масата. — Пиши!

Тя не владееше най-основните неща, погрешно разкриваше скоби, правеше примитивни грешки в коренуването, изобщо... До решението на това най-просто уравнение стигнахме едва в края на часа. През това време тя беше залепила плътно бедрото си до моето и като свиваше нарочно рамене, още повече разтваряше деколтето си, та да мога да гледам гърдите ѝ, колкото си искам. Косата ѝ гъделичкаше ухото ми, дъхът ѝ ме пареше и да си призная честно — в кръвта ми започнаха да препускат луди жребци. При това тя толкова се уплете в квадратното уравнение, че накрая захвърли молива, въздъхна страдалчески и обори глава на рамото ми.

— Да си починем малко? — помоля тя. — Искаш ли?

— Да си починем! — съгласих се аз.

И с едно върховно усилие, сякаш се изкачих от кладенец с вряла вода, изправих се от стола си, отидох до прозореца и освободен като от

вериги, разкърших рамене. Кръвта блъскаше по слепоочията ми. В ушите ма гърмяха лавини, но едва ли световният победител на маратонско бягане се е чувствувал по-удовлетворен от мен.

Тя ме наблюдаваше с някакво тъпо очакване и като че ли не ѝ се ставаше. Тогава ѝ рекох грубо:

— За днес свършихме. Можеш да се изпаряваш!

— Толкова ли? — запита тя.

— Толкова!

— Е... — Тя се изправи и тръгна с бавни стъпки към вратата. И понеже не я повиках да се върне, подхвърли ми примирително през рамо: — Чао, до утре, учителю!

— Чао!

Щом моята ученичка хлопна вратата подире си, хукнах към чешмата, развъртях крана за студената вода и стоически подложих главата си под силната струя. После тръгнах да търся шофьора на помощник-министъра Диньо Диновски.

— При шефа ли?

— А не, при тебе съм дошъл! — рекох.

— При мене ли? — Добрият човек се опули. Той беше ме возил няколко пъти вече в компания с шефа си, затова ме имаше на голяма почит. — Да те заведе ли донякъде? — запита с непристорена услужливост.

— Отгатна! — рекох. — Ще ме заведеш до някаква квартира — таван ли ще бъде, мазе ли — няма значение! Не съм от придирчивите. Главното е да се подслоня с багажеца са за някой и друг ден! Това искам от теб. — И понеже ме гледаше твърде недоверчиво, взех, та го окуражих: — Бай Диньо, като научи след време — а аз всякак ще му кажа, — бай Диньо, рекох, много ще остане доволен и непременно ще те възнагради за услугата.

Нашенецът помълча, запали, поразходи се напред-назад по тротоара замислен, дори сам си рече нещо на глас.

— Има една барака в Овча купел — рече ми той почти шепнешком, с израз на човек, който влиза в рискована конспирация. — Тя служи за склад на. Нашия отдел по транспорта, но от година-две никой не е стъпвал там. На това място през другата петилетка ще строят общежитие.

Една част от тази барака била преградена за стая, навремето смятали там да настанят пазач. Била обзаведена с кюмбе, миндер, маса и два стола. — Та ако искаш... — приключи колебливо добрият човек — може временно да ползуваш туй помещение, но да си знаеш... то не е за такива като тебе... не ти прилича!

— На мен ми прилича парк-хотел „Москва“, но в момента там няма свободен апартамент. Затова твоята барака в Овча купел ми пада като истински дар от небето!

БАРАКАТА

Ако има съвършена ЕИМ, която с откровеността на безпристрастните уреди да преценява кой как си гледа работата, и ако беше измислена служба (като в страната на приказките), която да настанява човека в жилище, подобаващо на оценката от машината — навярно аз щях да живея в барака, която непременно да има дъсчен под. Но като няма подобна ЕИМ, която да върши тази подборка, на мен ми се падна да живея в барака с глинен под. А да живееш зимно време в барака с глинен под не е дори романтично. От вчера упорито се стеле изобилен сняг. Така валеше през ученическите ми години, от онова славно време съм запомнил най-лютите зими. Вали кротко и тихо, трупа; мястото е отдалечено от главния път, светът наоколо побеля.

Бараката е заобиколена от широка поляна. Надясно от бараката е струпана камара сандъци. Тези сандъци са от стругове и други тежки машини, те вършат добра работа, ако парчетиите им не се раздробяват прекалено. Размахвам секирката, оплетен съм от нишките на снега, като да се намирам в даракчийница, където раздиплят пресовани бали памук.

Гледам камарата сандъци и изчислявам наум, че ще имам гориво за около десетина дни. Паля само привечер, след като се завръщам от лекции или от библиотеката; стъквам кюмбето, колкото да поомекне смразеният въздух, да замирише на живот. Опитвам се да оставам до по-късно в обсерваторията, но забелязах, че преча на специализантите, мръщят се. Оная вечер наблюдавах червения гигант Бетелгейзе. Не личеше да е цефеид, той се усмихна снизходително. „Постой шест месеца с око на окуляра, без да мърдаш, и непременно ще забележиш,

че е цефеид!“ — рече ми той. „Благодаря! — поклоних му се. — Ще се възползвам непременно от вашия опит!“

А онази вечер закъснях, върнах се пеша, валеше студен дъжд, примесен с мокър сняг. Когато стигнах до „пристана“ си, бях вече вир-вода. Докато да запаля кюмбето, просто усещах как кръвта ми изстива. И както зъзних и траках със зъби, мина ми през ум дали пък не сглупих, като напуснах подредената си и топла стаичка в грандхотела. Не постъпих ли сектантски, подобно на прекаления светец?

Толкова натъпках кюмбето, че колелата отгоре леко почервеняха. От мене заизскача пара, като от врял минерален извор. Натъкних на двата стола мокрите си одеяния да се сушат, преоблякох се и рекох на оня, дето жалеше за топлата и подредена стаичка на грандхотела: „Ти си един мръсник! Полезно е да знаеш, че по-скоро ще умра от студ в тази кучешка барака, отколкото да живея на топло, като жиголо на едно разглезено курве!“ И понеже оня не се стресна от думите ми, аз му изкрещях: „Идиот! Дядо ми поп е престъпил вярата си в името на правдата, като е изгорил разпятието, аз пък ще спася вярата си, като устоя на изкушението!“ И продължих, като повдигнах юмрук: „Защото, за какво ще живее човек, ако загуби вярата си в достойнството на човека?“ Тоя път оня се стресна, не зная дали от думите ми, или от юмрука ми, но си отиде. А аз се мушнах под завивките си, които затоплих предварително, и си спомних, че тия думи или подобни на тия думи изговарям за втори път. Първия път ги изрекох пред Трифоновия син, търговския директор на грандхотела. Нали трябваше да му обадя, че напускам мансардата на неговия палат?

— Онуй курве — рекох на бати Руси — иска от мене само две неща. Първо: да го науча на „чалъми“, за да изкара матурата; и второ — да правим любов.

— Второто желание е много приятно! — Той се ухили и поглади закръглената си брадичка. — Такъв дюшеш да беше търсил, нямаше да намериш! Да правиш любов със 17-годишно парче, и то самото да ти се предлага и да ти иде на крак — той махна замечтано с ръка, — здраве му кажи!

— Бате Руси — рекох му, — условието беше да си заплащам квартирата с преподаване на уроци по математика, а не с правене на любов!

— Условията са се подобрили, значи! Ти от какво си недоволен, глупако?

— Слушай, бате Руси — повиших глас, — първо: не искам да бъда платен любовник. Второ: нямам вкус към курви, па макар и да са само на 17 години!

Той помълча някое време, като ме гледаше втренчено, сякаш ме виждаше за първи път.

— Ти откачен ли си бе, или нарочно се правиш на ахмак?

Насмалко не замагнах да го зашлевя. И не че се побоях, а защото изведнъж почувствувах да се разлива в гърдите ми някаква огромна жал. Сякаш в момента ми бяха съобщици една много тъжна вест.

— Аз ида от провинцията — рекох. — По препоръка на твоя баща. Но май че съм сбъркал адреса. Извинявай!

Но това са минали неща. Дори не си струва трудът да се приказва за тях! В кюмбето ми пърпори весело гън, ето кое е същественото. И тъй ще бъде, докато дойде ред на последния бракуван сандък. Червеникавите отражения на огъня избледняват, тъмнината ги поглъща. Така постепенно избледнява в паметта ми и образът на Лили. Аз съзнавам, че потокът на времето размива и най-скъпите спомени, боря се да задържа в паметта си любимите черти и същевременно знам, колкото и да ми е съвестно, че забравата е необратим процес.

БАЙ РАШКО

Една ранна сутрин, три дена преди Нова година, бай Рашко почука на вратата ми.

— Заповядай, бай Рашко! — поканих го да влезе.

— Аз няма да те притеснявам, ама ти събирай багажа си и излизай.

Помълчах, после рекох:

— Значи тъй... — И се усмигнах или поне направих усилие да се усмигна. Но вътрешно едно отчаяние ме прониза като електрически ток: „Сега накъде?“

Да се живее зимно време в дъсчена барака не е удоволствие, но пред перспективата да останеш бездомен, „на улицата“, е повече от

блаженство. Разбира се, блаженство е да имаш покрив над главата си, когато навън прехвърча сняг и вятърът вие на умряло.

— Намерил съм ти прилична квартирка при едни стари хора! — каза бай Рашко. Той беше доловил смущението ми навярно и затова побърза да ми обясни, че нещата не са толкова черни, колкото си ги мисля.

— О, благодаря! — рекох. — Макар че и тук не ми беше толкова зле! Освен това — продължих — аз очаквам да се открие свободно място в студентското общежитие!

— Когато туй място се открие, нищо не ще ти пречи да го заемеш! — Той се усмихна под мустак и поклати глава: — Вие, Евтимовците, сте чудни хора бре! И като се давите, пак викате, че всичко ви е наред!

Може би беше прав, но над тази фамилна черта нямах време да се замислям — бай Рашко искаше да пренесе багажа ми, преди да е настъпило времето за неговия шеф.

Стаичката беше мансардна, но светла, гледаше над Лъвовия мост. Стопаните ѝ, баба и дядо, имаха син в Либия, крановик, щеше да се завърне след четири години. Те спяха в съседната стаичка, а деня прекарваха в кухнята. Не придирияха за висок наем, но държаха да им купувам туй-онуй от пазара — сградата беше стара, шестетажна, с високи и стръмни стълби, ако ги изкачваха всеки ден, кой знае дали щяха да дочакат сина.

— Ще ви услужвам — рекох им, — като да сте мои дядо и баба. Освен това — добавих — аз обичам да ходя на пазар и да стоя по опашки.

Беше истина. Изпитвах удоволствие да върша нещо, което не беше свързано непосредствено с машините и квантовата физика. И с цефеиди, капризни като Бетелгейзе. Не поради това, че ми бяха омръзнали машините, квантовите изчисления и цефеидите. Напротив, напротив! Но като слушах да се говори за лук и картофи и като стоях на опашка за месо, чувствувах се някак по-„вътре“ в живота, по-близо до реалността. Мислех си, като стоях по опашките, че за народа проблемите около Бетелгейзе не са по-важни от проблемите около месото и картофите. И си казвах, че за народа е по-необходимо да има повече добри специалисти в икономиката, отколкото в астрономията. И си казвах още, че „ако бях цар“, щях да сложа в тази работа железен

ред. А да стигнеш до подобно решение не можеш в никакъв случай, ако не ходиш понякога на пазар.

Като слязохме от мансардата, бай Рашко ми рече:

— Добре, че този въпрос се уреди. Сега хем ти няма да студуваш, хем аз няма да треперя!

— Ти да трепериш? Защо? — учудих се аз.

— Как защо? — поклати глава бай Рашко. — Ами я си представи, че другарят Диновски беше научил за бараката? Най-напред щеше здраво да ми тегли ушите, задето съм те настанил в такова никакво жилище, а след туй щеше да ме газии, че се разпореждам с министерско имущество без негово разрешение!

— Напразно си брал страх! — рекох. — Съвсем напразно! В случай че беше се случил провал — рекох, — моя милост щеше да подпише декларация, че сам съм открил бараката и че съм влязъл в нея с ВЗЛОМ!

— Хм! — повдигна рамене бай Рашко.

— Кълна се във фамилната си чест, че щях да подпиша такава декларация! — рекох му аз.

НОВОГОДИШЕН ПОЗДРАВ

В навечерието на миналата Нова година подарих на Лили томчето „Прокълнати поети“. Там беше поместено стихотворението на Едгар По „На една от рая“. Стихотворението започваше така:

*Ти бе радост за мене мечтана,
ти бе всичко за мене в скръбта —
като остров зелен в океана,
като ручей звънтящ в самота!
Ти бе храм сред цветя в пролет ранна —
и за мен бяха тези цветя!*

Над тоя куплет написах:

„И за мен ще бъдат тези цветя!“ — Честита Нова година!

Днес изпратих на Лили новогодишна честитка: зимен пейзаж. На гърба на картичката написах:

„Честита Нова година! Желая ти здраве и много сполуки!“

Свръхбанален и идиотски беше този поздрав, но друго не успях да измисля.

Какъв позор!

ХРОНИКА

Вместо на бригада комсомолският комитет ме изпрати в Белоградчик — да съм помагал при почистването на Астрономическата обсерватория. В комитета имаше две другарки — разцелувах ги от радост. Те разбраха причините на радостта ми и не ми се разсърдиха.

Вторият курс започна за мен с едно тъжно събитие — почина майка ми. Пристигнах в Горно Ряхово за погребението през окръжния град. Нямах сърце да се отбия в Н.

В началото на годината се записах в музикалния курс при алианса. Толкова ми хареса пианото, че реших да взимам извънредни уроци при проф. М. Професорските такси са високи, затова се принудих да преподавам уроци по математика. Но пианото изкупва всичко! В пианото като че ли е събрана цялата вселена — от Питагор до Айнщайн! Казано поетичному, пианото е умаленият модел на света, над който размахва криле интегралното уравнение на Мирозданието.

Тежичък стана денят ми, но се държа. И на пазар ходя за старците си, дори понякога играя на домино с моя хазаин. Като виждам колко висше развлечение е за него тази простичка игра,

стискам зъби и сядам на масата. И по принцип падам, а той се чувства след всяко мое „поражение“ като Наполеон след великата си победа при Лайпциг...

ЗАПОЗНАВАНЕ С ВЕРА

Машинознание, астрономия, пиано, частни уроци за подготовка на кандидат-студенти, ходене на пазар, комсомолски събрания срещу израелските зверства в Палестина — всичко това запълва времето ми от край до край, не остава място, както се казва, карфица къде да промуша, камо ли да водя записки. Но главната тежест не е в заетостта; главната тежест е в *регулярността*, с която тази дейност протича всеки божи ден. Несъбитийността в живота действа на съзнанието като своего рода психологически нервнопаралитичен газ. Но в началото на четвъртия курс и на моята улица се запролети, макар че точно по това време настъпи мрачният период от есента, заваляха късните есенни дъждове. Случиха се две „нерегулярни“ събития. Ще разкажа най-напред за първото. В математическото списание излезе една моя статия, посветена на приложението на линейните диференциални уравнения от втори порядък при установяването на механическите и електрическите колебания. На другия ден след публикуването на статията аз бях извикан при декана на Физико-математическия факултет. Прочутият математик професор Дечев ме отведе в опразнената вече лекционна зала, посочи ми черната дъска и ме помоли да му разкажа каквото зная за теоремите на Ляпунов и Лаплас и за елементите на корелационната теория.

— От статията ти личи, че познаваш материала, който тепърва предстои да бъде усвояван — рече той. — Дори се чувства един стремеж да прилагаш свой начин на изследване. Сега бих искал да видя как излагаш мислите си. — По тънките му устни се плъзна едва доловима хитра и същевременно крайно добродушна усмивка. — Защото — продължи той — роденият математик се познава по това — как и по какъв свой начин излага мислите си. Започвай!

Започнах. Разказвах с формули каквото знаех. Когато стигнах до разкриване коефициента на корелацията, той повдигна ръка и рече на тих глас: „Стига! Повече не трябва!“ После ми предложи да седна на

един от чиновете, а сам захвана да се разхожда напред и назад пред черната дъска. След като премина десетина пъти, той се спря до катедрата и по тънките му устни пак се появи онази по-скоро загатната усмивка, отколкото истинска, само че този път в нея имаше само добродушие, хитрата жилка беше изчезнала.

— Има хляб в тебе! — поклати той побелялата си глава. — Римляните са казвали: „Орелът по нокътя се познава!“ И туй е било умно. Истинският математик много мисли и малко изписва на листа, а любителят прави обратното... Ти какво мислиш да правиш, след като завършиш? Чувам, че се дипломираш и по инженерство?

— Да — рекох аз. — Завършвам и инженерство.

— Ако съчетаеш физиката и инженерството, от тебе може да излезе добър работник в областта на експерименталната физика. В такъв случай — той помълча, — в такъв случай ти би могъл да станеш след време мой асистент. Аз, например бих могъл да направя нещо от своя страна, за да вземеш за десетина години и научните степени, и доктората си, тоест в съкратени срокове. Без гратисчийство, разбира се. По честному!

— Моля ви се! — рекох. — Аз по-скоро бих станал основен учител, отколкото доктор хонорис по „втория“ начин!

— Не се съмнявам! — рече той. — Истинските учени обикновено са честни люде. Аз съм прескочил пенсионния праг и много бих се радвал, ако на мое място дойде един достоен човек.

Аз му се поклоних и рекох:

— Благодаря!

— Е, нищо! — Той протегна ръка и ме потупа по рамото. — Взимам те под свое шефство и, бас държа, че в десет години ще направя от тебе доктор на математическите науки! Одобряваш ли?

— Одобрявам! — усмигнах се аз.

Той се понаведе към мен:

— Проучих вече нещичко от биографията ти. Зная, че си учителски син и че като ученик в н-ската гимназия си печатал някои неща в математическото списание.

— Дреболии! — рекох аз.

— Божията искра блесва най-напред в дреболиите! — рече той. Замисли се за някое време, после леко тръсна глава и посочи вратата: — Да вървим! Знаеш ли къде е „Видинска среща“! Не? Е, аз ще те

заведа. Заведението е почитено, там се събират наши хора, математици. Искам да те представя. Ще хапнем малко пържена пъстърва и ще изпием по чаша новоселска гъмза. — Той се прокашля и с престолено строг глас заповяда: — Да вървим!

Във „Видинска среща“ математиците имаха своя маса. Там заварихме двама професори, Иванов и Христатиев. Христатиев беше „светило“, беше почетен член на няколко академии. Беше прехвърлил седемдесетях.

Равнището на компанията беше високо, но аз не се чувствавах като в „небрано лозе“. Но кой знае защо, въпреки похвалите на Дечев и благата усмивка на Христатиев, обхванало ме беше едно мрачно настроение. Новоселското вино не ми се услаждаше, не ме топлеше и благосклонното разположение на Христатиев. Утешаваше ме само чувството, че тази вечер бях излязъл извън релсите на „регулярността“.

На другия ден, като че ли по някакво чудно стечение на обстоятелствата, снощната история се повтори, само че в деканата на МЕИ. Най-напред деканът професор Кирчев (с когото бяхме отдавна на „ти“) ме похвали за статията в математическото списание, сетне ме хвана под ръка и ме заведе в лекционната зала. Помоли ме да му реша следната задача:

„При установен технологически режим един завод пуска средно 70 на сто продукция първо качество. Каква е вероятността, че от 1000 изделия числото на първокачествените изделия ще се намира между числата 652 и 760?“

Кирчев ми остави две таблици с означения на функции и отиде до прозореца да пуши.

Задачата реших за около 12 минути, включително времето, употребено за справки. Вероятността, че от 1000 изделия числото на първокачествените изделия ще се намира между числата 652 и 760 беше равна на 0,99945. Този тип задачи се решаваше върху принципа на Лапласовата интегрална теорема.

— На твоите години и аз решавах подобен сорт задачи за около 12–13 минути — усмихна се Кирчев. — Сега ги решавам за не по-

малко от 15 минути! — въздъхна той. — А сигурно Айнщайн и Планк са ги иззобвали за по 2-3!

— Което съвсем не означава, че ние сме само 3–4 пъти по-малко гениални от тях! — засмях се аз.

— Защото принадлежим на различни мисловни светове! — каза той. — За техния свят нашите мерки и теглилки не важат. За съизмеримост не може и дума да става.

После той ме попита накъде възнамерявам да се насоча, след като завърша курса.

Повдигнах рамене.

Кирчев беше на външност нисък човек, с малко несъразмерно голяма глава и с още по-несъразмерно голямо чело. Той беше силно оплешивял, а кръглите му кестеняви очи поради някакъв каприз на природата изглеждаха винаги изненадани.

— Щом като нямаш предпочитание — рече той, ние ти предлагаме място на хоноруван преподавател по висша алгебра, като ще ти съдействуваме междувременно да взимаш в съкратени срокове първите три научни степени. Споразумението ще оформим с договор за десет години.

Аз се изсмях и в същия миг дълбоко съжалих за смеха си. Кръглите очи на професора се опулиха, стори ми се, че ще изхвъркнат от неописуема изненада.

— Извинявай, професор Кирчев! — рекох му. — Много извинявай! Между твоите увещания и увещанията на професор Дечев от университета има толкова общи неща, че някои думи дори повтаряте, сякаш бяхте заучили наизуст един урок!

— Това показва, че грижите ни към теб са общи, неблагоприятни! — каза професор Кирчев. В гласа му звучеше смесица от обида и горчивина.

— Я ме оставете на мира с вашите грижи! — рекох. — Ако човек с две образования не умее в днешно време сам да си намери пътя в живота, то защо държавата е прахосвала пари за обучението му и защо той е търкал панталоните си по чиновете напразно?

— Защото искаме да те насочим по правия път! — рече той троснато. — Защото искаме да ти спестим неизбежни лутаници и грешки. Много знания съвсем не означават житейска мъдрост. Правилата на житейската мъдрост тепърва ще усвояваш!

— Правият път! — рекох. — Чакай, професоре! Според тебе правият път води към катедрата по висша алгебра. Е, добре, а защо забравяш, че аз съм следвал машинознание, а факултативно — микроелектроника? Професор Дечев ми предлага лабораториите по експериментална физика, а забравя, че съм специализирал астрономия? За какъв прав път ми говорите вие?

— Понеже си невеж в административните работи, аз ще ти кажа: няма щатна бройка, която да съчетава факултативните дисциплини с основните. Правият път води през една дисциплина!

— Професор Кирчев! — рекох. — Ако това съчетание не може да се търси по щатните ведомости, аз ще се постарая да го потърся у себе си!

— Хм! — повдигна рамене Кирчев. — Би трябвало да се позасрамиш от думите си. Ти говориш като някакъв занесен поет, а не като сериозен математик!

— Знаеш ли, професоре — рекох му, — напоследък аз открих, че между математиката, музиката и поезията съществува една много сериозна вътрешна връзка. Ще отречеш ли, че Циолковски например е бил математик със сърце на поет?

Кирчев махна с ръка:

— Който седи на два стола — пада, а на три — неизбежно пропада!

— Когато върху едно тяло действуват три сили, никой не знае къде — за добро или за лошо — ще го заведе равнодействащата! — засмях се аз.

Така че случайте или по-скоро „случая“ с двамата ми професори не беше слънцето, което изгря на моята улица.

Веднъж, през една майска сутрин, в междучасието между две лекции, както се разхождах в коридора, при мене дойде една чернокоса хубавица, удивително стройна, в жълт пуловер и джинси от оригинално италианско кадифе.

— Аз се казвам Вера — каза ми тя. — Дъщеря съм на Диньо Диновски, стар приятел на вашия баща.

— О! — възкликнах аз, учуден донемайкъде.

— Като че ли не ви се вярва? — каза тя.

— Ами, да! — рекох. — Просто не е за вярване, че такъв във висша степен ординерен човек, какъвто е баща ви, може да създаде

артистично произведение като вас!

— Не плащайте данък на предразсъдъци! — каза тя. — Не ви прилича. Освен това — каза тя — аз не съм дошла при вас, за да слушам какво мислите за баща ми.

— Извинявайте! — рекох. — А за какво всъщност сте дошли?

— Да ви поканя на реферат!

— Я виж! — учудих се искрено аз.

— „Функционалност и артистичност“ — такава е темата.

Понеже помълчах, търсейки връзка между темата и особата си, тя прояви досетливост и ми обясни:

— Аз следвам архитектура, последна година.

— А-ха! — рекох. — Свързват ни международнински връзки. Много е мило!

— Ще дойдете ли? — попита ме тя.

— О, да! — рекох от сърце. — С удоволствие ще дойда. Но при едно малко условие — че ще бъдете с пола, а не с панталон.

Тя на свой ред се учуди. Дори от учудване лицето ѝ леко порозова.

— Не мислите ли, че това ваше деликатно изискване прескача границите на приличието?

— Да, разбира се! — казах аз. — Права сте. Но какво да правя, моето чувство за артистичност е напълно противоположно на панталона, когато, извинявайте, е опънат от задник на жена!

— Каква откровеност! И не се срамувате да я манифестирате?

— Знаете ли какво, Вера — казах ѝ вместо отговор, — женският панталон ми действа като чаша вкиснато и почти превърнато на оцет ланско вино! Честна дума, такова вино ме превръща на агнец!

— Голямо чудо! — повдигна тя рамене. — Ако си въобразявате, че жените ще се трогнат от вашите разбирания и вкусове, вие дълбоко се мамите. Жените се обличат и ще се обличат по свой вкус и както на тях им е удобно!

Ето че щерката на Диньо Диновски беше се ядосала и беше преминала в атака! Чудесно!

— Хе, хе! — рекох. — Тогава не ще ви остане друг избор, освен да се целувате и да се жените помежду си!

— Ако се осмелите публично да дрънкате подобни глупости, ще ви намразят всички жени! — рече тя и по лицето ѝ се изписа досада.

— Не се вълнувайте, Вера — рекох. — Вие започнахте да взимате приказките ми за чисти монети. Аз просто се пошегувах!

— Хм! — усъмни се Вера. — Вие започвате да биете фалшив отбой, но както и да е. Във всеки случай избийте си от главата мисълта, че вие ще научите жените как да се носят!

— Нула на едно! — рекох. — Нима имам вид на женски моделиер? Или на художник при списание „Мода“?

— Ако човек не вземе под внимание приказките ви за женския панталон, вие излъчвате някаква интелигентност. Аз трябва да ви кажа, че нашите момичета ви ценят много високо.

— И колко дават на килограм за живо тегло?

— Те ви ценят като силен математик и очакват да чуят от вас какво отношение имате вие, математиците, спрямо артистичността в архитектурата. А за „живото тегло“, както го нарекохте... Впрочем вас нали не ви интересуваха момичетата?

— Изключая случаите, когато са с поли! — рекох аз.

Отидох следобед да слушам този реферат. Изказах се в полза на функционалността, но съчетана непременно с проста артистичност.

Вера Диновска беше дошла с плисирана пола.

Поканих я на разходка в парка и тя с охота се съгласи. Изпихме по чашка коняк в павилиончето. Вечерта беше ясна, звездна, но този път не изпитах желание да гледам небето. Сякаш нямаше звезди.

РАЗКАЗ ЗА ВЕРА^[2]

Аз, Диньо Диновски, съм заместник-министър при Министерството на тежката промишленост. По професия съм инженер. Роден съм в село Долно Ряхово, съседно село на Горно Ряхово. Заедно завършихме с бащата на Юлиан н-ската гимназия, в една паралелка бяхме с него, на един чин сме седели. Туй наше отдавнашно познанство стана причина да постъпя като човек и да помогна на сина му Юлиан с квартира, когато завърши МЕИ и физика при Софийския университет. Поговорката учи: „Вземи два камъка, че си бий главата!“

И на мен ми иде да взема два камъка, че по главата си, заради човещината, която проявих тогава, ама както казват простите хора, „имала глава да пати“. А трябваше да се съобразявам с поговорката, според която „крушата не пада по-далеч от дървото“. Баща му имаше левоекстремистки наклонности, поддаваше се на фанатични увлечения, затова беше наказан навремето със сваляне от ръководен пост. Когато кооперираха земята на село, той беше нарушил демократичните методи, не беше се придържал стриктно към принципите на доброволността. Но още в гимназията той проявяваше вече склонност към екстремистки методи. Спомням си как веднъж жестоко наби един легионер, без да уведоми предварително ръководството на комсомола за това си намерение. Добре стана, че тогава легионерите не скочиха веднага да ни отмъщават, защото ние няхахме готовност за отпор, щяхме да загубим битката. Левоекстремистките уклони никога не водят към добро. По време на колективизацията заклеявявал противниците на кооперативния строй, като изписвал на вратниците им лозунги с червена боя: „Тук живее кулак — народен враг!“ Лишавал ги от държавно снабдяване, не им осигурявал газ и катран. Този вид борба не е присъщ на нашия морал, излага разбиранията ни за демокрация и хуманизъм. Ние трябва да се придържаме към методите на разясняване, разяснението е основно наше оръжие. Другото е червен терор, който бива да се прилага само в случай на най-крайна необходимост. Затова по-късно околийският комитет на партията отчете грешката му и го свали от председателския пост.

Колко податлив беше бащата на Юлиан към фанатизъм, говори красноречиво и следният факт. През 1946 година партията реши да изпрати на специализация в Съветския съюз мнозина наши млади другари, завършили средно образование. Н-ският комитет на партията посочи за целта мен и бащата на Юлиан. Аз се съгласих по принцип, защото съзнавах колко е важна ролята на интелигенцията в изграждането на социалистическото общество. Ние трябваше да подготвим *свои* инженери, химици, архитекти и прочие, на буржоазните специалисти не биваше да се разчита. Но ето че за тази проста истина Юлиановият баща остана сляп. Той отказа да замине под предлог, виждате ли, че в момента бил *крайно* необходим за стопанството. Като че ли той беше единственият *възможен*

председател, та без него щеше да настане потоп... И ето какво се получи накрая: Аз се завърнах *инженер*, а той беше върнат на предишното си място като учител по аритметика в горпоряховското седмокласно училище. Да, фанатизмът никога не е носил нищо добро нито на обществото, нито на отделната личност.

Но аз не съм злопаметен човек, пък и историята тури пепел на тия работи. Затова, като дойде Юлиан при мене; да му помогна за двата факултета, аз не си пожалих труда, направих каквото беше най-целесъобразно да се направи в момента. И министърът на просветата сложи подписа си. При това аз трябва да кажа откровенно, че тогава момчето много ми хареса — толкова хубаво, вдъхновено, жадно за наука. И дисциплинирано, не си пъха носа, където не трябва. Само очите му малко особени — ту твърди като арнаутските зъркели на баща му, ту меки като кадифе, ту загадъчни някакви, един бог знае какви мисли се мотаят зад тях. Но, общо взето, той изглеждаше добро момче и аз с удоволствие му помогнах. Пък и заради баща му, защото, все пак, хора сме, редно е с добро да се помним.

Има една поговорка, арабска ли беше, турска ли — не си спомням, пък и не е важно, която казва, че за да знаеш човека, трябва да си изял с него един чувал сол. Туй е много, сега ние си имаме кадрови служби, но за да опознаеш някого както трябва, следвало би барем едни захлупци сол да утопите заедно. С бащата на Юлиан криво-ляво бяхме утопили през годините едни захлупци, но с момчето му един залък не бях делил. Доверил се бях на първото си впечатление, а то може и лъжовно да бъде, малко ли мъже хлътват по някоя хубавица от пръв поглед, а после си бият главата за цял живот! И с жените се случват същите грешки, разбира се. А пък аз имах един сигнал за Юлиана, но като ми било отредено да патя, изгълкувах го погрешно. А още тогава той си е показвал рогичките, ама на!

Било през първата година на учението му, в самото начало. Поради не знам какви си причини тоя герой останал без квартира и тогава Рашко, шофьорът ми, тайно го настанил в една барачка на транспортния отдел. Туй нещо двамата хубавци държали в тайна от мене, аз го научих чак в края на ноември месец от моя колега, втория зам.-министър на министерството. Той пък го бил дочул от шофьора си, но както и да е. Като разбрах колко кучешки живее туй момче, рекох си: „Брей, че горделивец, няма да дойде да ми се помоли някъде

квартирка да му намеря, ами в барака за стари вещи се заврял, и то посред зима! Хлапашка му работа!“ — възмутих се аз и тъкмо да вдигна телефона, рекох си: защо пък да бързам? Нека туй момче да види и другата страна на живота, та да знае да цени доброто. И си записах в бележника отново да се върна на този случай към края на годината, но когато дойде време да погледна паметната бележка — героят се бил преместил вече в редовна квартира.

Нали ви казах, първоначално си мислех, че туй хрумване да живее в барака е проява на горделивост; защото Евтимовци между другото са хора горделиви по характер, не скланят лесно глава да се помолят някому; или пък си думам, като взимах предвид онова кадифе в очите му, че момчето е свенливо, та му е неудобно да ме притеснява с личните си работи. Но сега се сещам за истинската причина. Аз ви казвам, че наследените черти от родителите не са празни приказки, че са нещо като бомби със закъснител — най-неочаквано могат да избухнат в поведението на следващите генерации и да направят пакости, каквито никога не си могъл да предвидиш. Сега разбирам, че неговото поведение не е било нито горделивост, нито стеснителност, а чист егоизъм, нежелание на човек да се чувства задължен някому, разбирате ли? Той не се е обърнал към мен за помощ, защото не е искал да се обвързва към мен с някаква благодарност, разбирате ли? Това е истината.

Причините, които спомогнаха да изпадна в лекомислено добродушие, са много, аз ще изтъкна най-съществената — Юлияновата личност излъчваше обаяние и на това обаяние платихме данък всички. Аз, жена ми и дъщеря ми Вера. За да си представите магьосническата сила на това негово обаяние, аз ще ви кажа, че дъщеря ми Вера е жена модерна, с независим нрав, еманципирана до мозъка на костите си, при това с образование, моля ви, се, архитектка! Но и за нея, да ѝ се не надяваш, настъпи сляпата неделя! И не че той нещо се натискаше, извинявайте, тя първа започна да му прехвърля мостове към себе си. Тя — независимата и еманципираната!

Такъв човек се оказа Юлиан — не можеш да разбереш къде е силата му: на външност — нищо особено, а по душа... как да ви кажа — такива хора на мен не са ми ясни и си мисля, че един само бог може да ги разбере!

Тъй или иначе, „контрата“ — както казват на жаргонен език — остана у дъщеря ми и това ще горчи на душата ми цял живот.

По отношение на Юлиана жена ми и дъщеря ми се оказаха лапнишарани от най-висока класа, те се прехласнаха по младия човек, видяха в него като че ли някакъв принц от приказките, надарен щедро от природата с всичките най-възвишени човешки добродетели. Откак дъщеря ми започна да го кани на гости и да ходи с него на разходки, на кино и разни ми концерти — той се превърна за нас, на обяд и на вечеря, в една постоянна тема на разговори и обсъждания. И така започна някъде около средата на последния курс — и двамата се дипломираха, той за инженер и физико-математик, тя — за архитектка.

И аз изпаднах в ролята на лапнишаран. Може би бях заразен от общата атмосфера, която витаеше в нашия дом, кой знае! Лично на мене най-много ми допадаха скромното му държане, трудолюбието му и особено — голямата му перспективност. С трудолюбието и с математическите си способности той можеше да стане голям човек. Виждах го като бъдещ началник на отделението по „роботика“ при Министерството на машиностроенето или като генерален директор на някое смесено външнотърговско дружество.

Когато се дипломира по двете си специалности, аз му предложих да го назнача за помощник-началник на отдел при нашето министерство. Оттук щеше да се заизкачва най-триумфално било по посока на роботиката, било към смесеното външнотърговско дружество.

Научната дейност не беше кой знае каква перспектива, тя извежда най-много до професорска катедра, а пък професори у нас — колкото щеш! И колко получава един професор? — за една лада трябва да събира пари година и половина, при положение, че през това време не харчи нито грош.

Друго нещо е генералният директор на смесено външнотърговско предприятие. Командировки, пътувания в чужбина, представителност, сключване на сделки за милиони левове — „тук ли си, сама ли си“, както се казва...

Но и роботиката не беше за изхвърляне. Един ден Юлиан щеше непременно да стане зам.-министър като моя милост, защото бъдещето в промишлеността е в автоматизираните системи от най-висш порядък в роботите. Роботиката е водещо направление и най-много се

поощрява, току някой ден му дали автономност и го превърнали от „управление“ в министерство!...

Такива мисли ми се мяркаха, защото, както трябваше и да се очаква, дъщеря ми лапна въдицата и аз, волю-неволю, трябваше да мисля за бъдещето на своя зет. Пък и за бъдещето на дъщеря си. И тя беше хубавица, и на външност не му отстъпваше. А за възпитанието ѝ бих се погрижил отрано — имаше обноси, учеше пиано, говореше руски сравнително добре. Но архитектурата за жената е до време — докато се появят на свят малките и захванат да я дърпат за полата. Тогава — или сбогом на професията, или професията започва да се превръща на бремене, под чиято тежест семейството скърца и се пука по шевовете.

Но когато взех да разговарям с Юлиян по тия въпроси, макар и по-издалече, направо ми се зави свят. Ей богу; за превелика моя изненада, той се оказа непрактичен човек и с много вятърничави идеи в главата си. За министерството не даваше и да се изговори.

— Чиновник ли? В никакъв случай! — смееше се той и ме разглеждаше със странните си очи, сякаш бях някакъв музеен експонат. — Не продумвайте такова нещо, защото ще избягам през девет земи в десета. Хе-хе!

— Тогава?

— Тогава — в производството и в науката! — отвърщаше той.

— А как виждаш тази работа?

— Като взема дипломите си, тогава ще мисля. Инженерство и хонорувано преподаване на астрономия или в най-лошия случай — висша алгебра! Ще видим! Блазни ме електрониката. По-специално — микроелектрониката. Оная вечер сънувах един много чуден сън.

— Какъв сън? — надава ухо жена ми.

— По микроелектроника ли? — хиля се мрачно аз.

— По микроелектроника! — усмихва се Юлиян на жена ми. — Представете си: събуждам се и до леглото си виждам — знаете ли какво?

— Какво? — пита дъщеря ми и в очите и се четат едновременно няколко израза, всичките — в полза на микроелектрониката.

— До леглото ми стои едно същество с форма на чадър, но с четири дръжки и всяка дръжка прилича на човешки крак, поставен на ролкова кьнка. Върху гърба си, покрит с матирана поцинкована

ламарина, за да не блести, съществото носеше разни кутийки, термуси и прочие подобни прибори, закрепени като на маса, която се намира върху подвижно транспортно средство.

— Интересно! — казва жена ми.

— Много е интересно! — кима и Юлиян. — Но за да разберете този сън, аз трябва да ви разкажа една малка предистория. Както Вера знае, аз още живея при едни самотни старци, баба и дядо, и замествам, така да се каже, сина им, който все още се бави някъде из Либия. Ходя на пазар, купувам им мляко и хляб, сиренце, понякога и по един-два чифта кренвирши или по едно пакетче виетнамско кафе. А вечер играя с тях на домино и те забравят, че са забравени от сина си, а като че ли и от целия свят. Ето че сега аз все по-рядко ходя при моите старци, а може би — добър е господ, да заживея за по-дълго на друго място и тогава те ще останат в своята мансарда съвсем сами.

При тия си думи Юлиян погледна многозначително дъщеря ми, а тя храбро издържа погледа му, но малко нещо се поизчерви.

— И така — продължи Юлиян — аз се пробуждам и виждам съществото до леглото си, но сякаш не съм аз, ами съм старецът, тоя нещастен самотен човек, за който ви разправих. Такива неща стават насън, да се пробудиш като друг човек. Нали?

— О, да! — каза жена ми. — И е мене се е случвало насън!

— Виждате ли? Та съществото, значи, ми заговори съвсем по човешки, но както може да се предполага — с металически глас: „Не тъгувайте, приятелю! — каза то. — На живота трябва да се гледа весело до последния миг. Аз ще замествам вашия Юлиян.“

— Ти ли? — рекох му. — Хайде не ме размивай! Какво можеш да правиш?

„Мога да правя някои неща по-добре, отколкото ги правеше Юлиян.“

— Виж го ти самохвалкото! — заканих му се с глава. — Не бива да се сравняваш с Юлиян. Няма друг като Юлиян.

„Е, да! — каза съществото. — Но чуйте по-напред какво мога да върша, пък тогава си съставяйте мнение за мен. Мога например да ида до телефона и да набера номера, който вие ще означите ей върху тази клавиатурка на гърба ми!“

— О! — рекох. — Ние с бабата отдавна не помним никакви номера, пък и отдавна са престанали да ни търсят други хора,

телефонът ни е ням. Тъй че нямаме нужда от телефонни услуги. Друго какво можеш?

„Мога да сляза по стълбите. Мога да пропълзя до млекарницата и в термуса си да ви донеса мляко. Мога да пропълзя до бакалницата и в кутията, която е на гърба ми, да ви донеса бакалски продукти, каквито пожелаете. Достатъчно е да пуснете пари в касичката ми и да закачите на кукичката, която е на носа ми, една бележка с вашите поръчки.“

— Е, да! — въздъгнах. — Но Юлиан умееше да ни забавлява, той играеше домино с нас!

„Моля ви се! — рече съществото. — Тези неща аз умея да правя по-добре от вашия Юлиан. Аз например умея да играя шах, домино, табла. Мога да ви изсвирия някакъв валс от вашето време, да речем: «Сашко мой, мирно стой, не пипай тук и там.» Мога да ви свържа, когато поискате, с програма «Хоризонт» на Радио София. Когато си лягате, мога да ви изпея «Лека нощ, дечица!» Изобщо... Юлиан махна с ръка. — Предполагам, че ме разбрахте, нали?“ — обърна се Юлиан към жена ми. — Да, разбрах ви! — каза жена ми.

— Искаш да създадеш робот за самотни хора? — усмихна се Вера.

— Позна! — ласкаво я погледна Юлиан. — Затова съм решил още тия дни да помоля за стажантско място в завода за микроелектроника.

— Ами инженерството, астрономията, висшата алгебра? — попитах аз.

— Ще видим! — наклони леко глава към дясното си рамо Юлиан и за пръв път ме изгледа с тежък и открито недружелюбен поглед. — На чуждо място няма да седна! — рече той и помълча. — А колкото до министерството — само тая няма да я бъде, хич и да не си въобразяваш!

Гледай го ти, вълчето! Подмята ми нещо и ми заговаря на „ти“! И за пръв път ми стана някак тъжно за Вера. Винаги съм мислил, че у Евтимовци има черти, дошли от „гората“. Баба му е била горска самовила, дядо му — разпопен поп и касапин, да не говорим за баща му — в досието му, както е известно, не всичко е в ред. Бедната ми дъщеря!

Аз си мисля, че взаимността между двамата възникна от оня момент, когато Юлиан взе да проявява по-жив интерес към

архитектурата. За кратко време той умник, който беше същевременно и много неуравновесен екземпляр, напредна толкова в архитектурните работи, че можеше, както се изразяват младите сега, „отволе“ да помага на Вера в изчисленията и чертежите. Същото стана и с пианото. Ненадейно се оказа, че Юлиан майстор на този инструмент. Дявол го взел, кога му беше стигало времето, та и с пиано да се занимава! Да, започнаха да свирят след време на две ръце. Но освен общия им интерес към архитектурата и музиката, значителна роля в сближаването им изигра и умалителното благоволение на моята съпруга, която не само не възпрепятствуваше дъщеря ми да остава в стаята му, ами дори я насърчаваше в това отношение. И ето че стана това, което при подобни обстоятелства неизбежно се случва.

Сметнах за свой дълг да извикам една вечер Юлиан в кабинета си.

— Юлияне — рекох му. — Доколкото имам сведения, ти и дъщеря ми живеете от някое време горе-долу като мъж и жена, тоест като съпруг и съпруга. Не мислиш ли — рекох му, — че от морална гледна точка вие трябва час по-скоро да регламентирате отношенията си, защото в едно почтено семейство тия работи не стават на любителски начала!

Той — представете си, моля ви се! — той се усмихна пренебрежително, после се позамисли и накрая рече:

— Ако Вера иска да се оженим — аз нямам нищо против. Ще се оженим. Но до тоя момент ние не сме говорили изобщо за женитба. Ще трябва да я питам!

Като чух да говори така, едва не ми притъмня пред очите. В наше време момичетата питаха предварително партньорите си какви са намеренията им, сериозни ли са, обещават ли твърдо да се оженият за тях, пък тогава... хм, заживяваха заедно. А сега, пфу! — вършеха тази работа като животни. И това ставаше със собствената ми дъщеря и в собствения ми дом! Да живеят заедно и да не са говорили предварително за женитба! Накъде върви светът, дявол го взел?

След петнадесетина минути Юлиан учтиво ме уведоми, че Вера нямала нищо против да се разпишат в райсъвета и че щели да сторят това някой ден, когато имали повече свободно време. Тъй или иначе, три седмици след този разговор те узакониха отношенията си и станаха редовно семейство.

Но откакто станаха редовно семейство, и двамата като че ли взеха да се променят, но не към по-добро, а към по-лошо. За пръв път чух Юлиан да спори с Вера по въпроси на архитектурата. Че спореха — нямаше нищо лошо, нека спорят! Но начинът и тонът, с който спореха, не ми харесваха. Тя защищаваше високото строителство, той беше за ниското. Той казваше, че високото строителство е антихуманно и че обезличава духовно човека, а тя му отвърщаше в смисъл, че неговият вкус е праисторически и че не е съобразен с реалиите на съвременността. Той казваше, че съвременността се създавала от хората и че от тях зависело каква ще бъде — красива или грозна. А тя му се надсмиваше, че е наивен като някакъв поет, навираше в очите му обективните закони на развитието и твърдеше, че на хората не оставало друго, освен да се приспособяват към тях. Той доказваше, че подобни доводи водели до поражение и че те се поддържали от творци със скромни възможности и конвенционално мислене. „Ах е така ли? — казваше тя. — Е, добре, ние не сме изключително надарени личности като тебе. Ние сме обикновени хора!“ И тръгваше за стаята си с намръщено лице, но преди да затвори вратата, подхвърляше: „Ходим по земята, не хвърчим по облаците като провинциални фантазори!“ „Не хвърчите, защото господ не ви е дал криле!“ — подвикваше подире ѝ Юлиан.

В такива случаи се намесвах аз.

— Груб си — упреквах Юлиана. — Приличаш на баща си, държиш се грубо и обиждаш хората.

— Баща ми се държеше грубо само с враговете на народа и обиждаше само тях! — казваше рязко Юлиан. И преминаваше веднага в настъпление, защото много се засягаше, когато отваряха дума за баща му. — Ти, уважаеми тъсте, за враговете на народа ли жалиш? Ти не си ли даваш сметка, че ако той и другите като него не се държаха така с враговете, кооперирането щеше да се проточи до конски великден и това закъснение щеше да излезе после на носа ни? Както стана в някои наши братски страни. Не си ли даваш сметка за тези нещица?

— Той е баща на жена ти и заместник-министър! — кипваше жена ми. — Ти нямаш право да му говориш така!

Откакто бяхме започнали да си говорим „откровености“ и особено откакто бяха се настървили с Вера да се заяждат взаимно, тя

беше променила коренно отношението си към него.

— Я гледай! — усмихваше се той с хаплива усмивка. — Откога моята уважавана тъща започна да дава ухо на политически разговори? Доскоро тя се интересуваше само от интимни теми, като например, с кого е танцувала вчера на приема в н-ското посолство жената на търговския представител „х“ или от камерни теми, като например дали персийските килими в гостната на директоршата „у“ са истински. Сега изведнъж дава ухо на политически разговори. Как да си обясня тази внезапна промяна?

След малко пристигаше Вера, поглеждаше мъжа си с подчертано безразличие, сякаш той беше някакво празно пространство, седнаше пред пианото и започваше да свири. Всеки път се случваше Юлиян да ѝ прави почти едни и същи забележки: „Вера, стоп, миличка, тук има диез, защо го пропускаш?“ Или „Вера, стоп, любезна, там е отбелязано, че последният такт трябва да се изсвири отсечено и форте, не виждаш ли?“ И прочие от този характер.

— Свирия, както ми харесва! — отговаряше Вера.

Така вървяха работите в нашия дом.

Вера работеше в архитектурната дирекция, а Юлиян сновеше между завода за автокари и Софийския университет. За микроелектрониката не му оставаше време, но в малкото вечери, когато понякога се събирахме всички в салона, той непременно изтърсваше поне що за своето „същество“.

— Вчера ми дойде наум, че моят „приятел“ трябва да има вградено устройство за бърза медицинска помощ. Представете си, че дядото изведнъж се разболеет? Навън се сипе сняг, вие вятър, бабата няма сили, за да стигне до поликлиниката за лекар. Тогава моят „приятел“ подава термометъра на дядото и слага слушалки на гърдите му. Ако температурата е висока, специалното медустройство избира от аптеката, която е вградена в организма на „приятеля“, аспирин и автоматичните ръце го подават върху табличка. Ако слушалките доловят тревожни шумове в дробовете на стареца, медустройството предлага на табличката антибиотик. Изваждането на антибиотик от аптеката провокира тревога в паметния блок и той от своя страна отправя „приятеля“ към телефона, за да набере номера на поликлиниката и да произнесе в слушалката адреса на квартирата.

— Ами ако в апартамента няма телефон? — иска да го постави натясно жена ми. — В такъв случай — усмихва се снизходително Юлиян, — в такъв случай автоматично се задействува радиосигналът „SOS“, който се възприема на секундата от дежурното устройство при служба „Бърза помощ“.

— Не знам на какви комплекси ти отреагирваш с твоето „същество“ — казва замислено Вера.

Юлиян светкавично отговаря:

— А ти на какви комплекси отреагирваш, като напоследък започна все по-често да заменяш полата с панталон?

— А, нима си забелязал? — казва Вера и по лицето ѝ се изписва мрачен и предизвикателен израз.

Странни и противоречиви чувства предизвиква у мен Юлиян. Като познавам баща му, следвало би да се отнасям към него с дълбоки резерви, подозрения и дори с известна доза враждебност. Би следвало, ама не мога! И ето какво необикновено нещо се случи — вместо да намразя момчето, аз започнах да ставам отстъпчив и милосърден в душата си дори към такъв човек, какъвто е баща му.

След като младите се разписаха в райсъвета, аз и Юлиян изпратихме поотделно телеграми до стария, каним го на „сватба“ — както всъщност си му е редът. Старият не отговори на Юлияновата телеграма, а на мен ми телеграфира най-акуратно: „Благодаря за поканата. Имам си работа!“ И не дойде, проклетникът. Но заради тази му постъпка аз не го намразих повече. Напротив! Дали защото годините ми напредват, стана ми мъчно, нещо като да защипа сърцето ми. Скришом от жена си измъкнах от бюфета водката и изгълтах комай стотина грама наведнъж.

Та искам да кажа, чувствата ми към Юлияна, дяволите го взели, не бяха дори противоречиви, ами направо си бяха добри. Кой знае защо, симпатичен ми беше станал, макар да съзнавах, че не е цвете за мирисане. Затова някое време след като го удостоиха със званието „доктор на физико-математическите науки“, аз му рекох:

— Стига си правил, зетко, автокари и си преподавал на хонорар висша алгебра! Време е да се захванеш с нещо по-сериозно, по-перспективно! В министерството се откри ваканция за поста началник

на управление роботика! Тази служба е голяма и ти отива. Тя може да те заведе някога чак до министерското кресло!

Той наведе глава, но не в знак на покорност, а като пръч, когато се готви да напада и да бодне. Такава поза заемаше баща му някога.

— Благодаря за вниманието и за доверието! — рече той. — Но нямаше нужда, защото, ако си спомняш, още навремето аз те предупредих, че няма да трия столовете по министерството. А министерският стол нито ме блазни, нито ме вълнува!

— А какво те блазни и вълнува бе, човече! — излязох от кожата си. — Има ли такво нещо на света, което да те затрогва? Както ми се струва, и дъщеря ми вече не те затрогва. Какъв човек си ти? Накъде вървиш, какви са целите ти, какво точно търсиш?

Той ми отговори така:

— Вървя подир сърцето и ума си, любезни бащице! А къде ще ме заведат — тяхна си работа, аз не се меся!

Помълчах някое време. Как да излезеш на глава с такъв човек?

— Добре де! — рекох. — За най-скоро време, за близките месеци нямаш ли планове?

— За близките месеци имам! — усмихна се Юлиан. — Ще ида в смолянската обсерватория, за да напиша един малък труд, който ще обяснява със средствата на математиката образуването на новите звезди! С този труд ще кандидатствувам между другото и за степента „старши научен сътрудник“.

— За Смолян ли ще заминеш? — повдигнах се аз от стола си. — Ами жена си пита ли, тя съгласна ли е да напусне дирекцията, за да се затири след тебе в горите тилилейски?

— Сега ще я попитам! — каза Юлиан. — Имай търпение десетина минути, ще ти отговоря! — И тръгна да я пита.

— Чакай! — спрях го. — Ако тя откаже да хукне с тебе за Смолян, какво ще предприемеш?

— Ще обмислим и този въпрос.

— За десет минути?

— За десет.

— Вървете по дяволите и двамата! — вече наистина излязох от кожата си. — За десет минути решихте да се жените, за толкова минути ще решите и да се разведете! Не искам нищо да зная!

Грабнах шапката и палтото си и излязох.

Този разговор се състоя по обяд. Като се върнах вечерта, заварих жена си със зачервени очи, беше плакала. Вера свиреше на пианото. По лицето ѝ имаше един израз на хитровато задоволство като на котка, когато е нашамарила някой нахален котарак.

— Какво решихте? — попитах.

— Решихме да се разведем! — каза Вера.

— Юлиян си отиде! — въздъхна жена ми.

— Как така?

— Така! — каза Вера. — След като се разбрахме, той събра багажа си в едно товарно такси и замина. Утре ще ми съобщи адреса си по телефона... Ние си оставаме добри приятели с него.

Ето какъв човек е Юлиян! Да му дадеш хубав дом, хубава жена, да му осигуриш хубава служба и блестящо бъдеще — а той да ти обърне гръб!

Иди го разбери!

[1] Мил фльор (фр.) — хиляда цветя. ↑

[2] Това заглавие е измислено от автора, а съдържанието представлява автентично интервю, взето от Протопопов и поместено от автора между двете тетрадки на Юлиян. — Б.ред. ↑

2. В Н СЛЕД 17 ГОДИНИ

ПОСРЕЩАНЕ

Когато влакът спря на гара Н и сляхох на перона, аз приятно се учудих: нямаше секретарка с букет цветя, нямаше заместник-директор със служебна усмивка, нито председател на профкомитет, горящ от нетърпение да произнесе кратко приветствено слово. „Ей, слава богу! — рекох си със задоволство. — Сигурно посрещачите са закъснели или пък има някакво недоразумение!“ И си рекох още: „Съдбата ме глези днес. Дано това да е добър признак!“

После влязох в ролята на майстор Юри да чакам търпеливо заводската джипка, за да ме закара в град Н.

Обиколих района на гарата. Навесите бяха задръстени с неизвозени стоки на завода за керамика, по коловозите изброих седем вагона, натоварени с машини за ЗПЦМ. Навсякъде из района личеше печатът на мързела и немарливостта. Макар да приближаваше обяд, около навесите и вагоните не се мяркаше жива душа. Цареше тишина, миришеше на нефта и напечено желязо. Слънцето сипеше жар. Седнах на скамейката пред перона и запалих цигара. Преди 17 години от това място тръгнах за София, за да се явявам на кандидатстудентски изпити. Ето че сега, след толкова време, отново стъпвах на н-ска земя. В Горно Ряхово бях ходил няколко пъти — за погребението на майка си, после — за погребението на баща си и още веднъж вече не си спомням за какво. Може би във връзка с формалностите около къщата, която продадох на съседите. Но всеки път през гара Н бях минавал транзит, слизах в окръжния град. А оттам до Горно Ряхово — с червено рейсче по черното, размотано като лента за машина шосе. През гара Н не бях минавал... Така се беше случило.

Една вътрешна неудовлетвореност непрекъснато ме беше пришпорвала през тия 17 години да *върши* нещо, да *научавам* нещо, да *променям* или *измислям* нещо според силите и възможностите си. Не съм сърцевед, затова не бих могъл да определя по-точно в какво се

състои това неудовлетворение, но го чувствавах особено остро, като хапещ някакъв глад в кръвта си, когато попадах в обстановка, където почти нищо не се променяше, не беше се променило и „на земле“ царуваше невъзмутимо спокойствие, леност и тишина. За добро или за лошо беше моята неудовлетвореност — тоя въпрос не смеех да си задам, защото, запитах ли се — все ми се струваше, че тя прилича на един съд без дъно, колкото и да наливах в него, той никога не се напълваше. Имах чувството, че щастливото състояние, наречено „задоволеност“, няма никога да ме „осени“, че аз завинаги ще си остана един гладен пътник в живота.

Понякога се питах дали пък не съм от категорията на вечните *ненаситници*, на които никога нещо не стига, които все искат и непрекъснато протягат ръка за още. Малко ли бях постигнал през изминалите 17 години, та в кръвта ми гореше такъв силен глад за още? Тръгнах като кандидат-студент оттук, а сега съм доктор на физико-математическите науки, написах две книги за произхода на звездите и на новите звезди и куп статии по този въпрос; постъпих като млад инженер в завода за мотокари, а след четири години станах началник на цех; ходих на специализация в Съветския съюз, живях три години на Запад като представител на Техноимпорт и демонстратор на български мотокари: ръководих монтажните работи в два металургични завода, ето ме сега директор на Завода за цветна металургия в Н... Ако това не е дейност и ако това не са успехи, тогава какво нещо е дейността и какво нещо са успехите?

Но може би състоянието ми на незадоволеност се дължеше на неудачи в така наричания „интимен“ живот? Кой знае, вертеровски трагедии не бях преживявал, носех в душата си спомена за една романтична, почти юношеска любов, умряла от само себе си, и спомена за един лекомислен брак. Останалото бяха случайни връзки, те не бяха оставили в душата ми никакви следи. Какво повече може да иска един човек, току-що прекрачил чертата на 36-тях си години?

Тогава? Откъде идеше наистина това състояние на обща, *глобална*, бих казал, душевна неудовлетвореност?

Преди две седмици генералният директор на обединението за цветна металургия ме покани да посетим н-ския гигант за цветна металургия, та да се запозная предварително с трудностите, които ми предстояха във връзка с довършването на монтажните работи. Останах

с впечатление, че тия работи са достойни за окайване. После обядвахме в ресторанта на грандхотела. Придружаваше ни зам.-директорът на ЗПЦМ, инженер Щерев. Той беше малко гърбав в раменете човек, с лице на християнин от епохата на най-ранното християнство.

След обяда минахме транзит през Н, все по главните улици. Макар новите сгради и магазини да бяха променили силно стария облик на града, едно особено чувство на умиление ме обхвана, сякаш бях попаднал след дълги години отсъствие в родния си дом. И ако до мен не седеше важният ми спътник, щях непременно да извикам на шофьора: „Спри!“ Щях да сляза от колата, да се разтъпча насам-натам и пътьом да допра с длан потъмнялата стена на някоя старовремска къща. Разчувствувах се, взех да си спомням минали случки, преживелици от първата си голяма любов, но ето че генералният директор надви дрямката си, която го беше сграбчила след сития обяд, и отново захвана да разнищва причините за изостаналия монтаж. И аз отново се върнах към текущия ден, а на миналите неща махнах с ръка за довиждане; предчувствувах, че в близко време отново щях да се срещна с тях.

ГРАДИНКАТА КРАЙ ГАРАТА

Дошъл-недошъл и някои неща от миналото започнаха да се появяват пред очите ми. Първа ме посрещна старата ми познайница, градинката край гарата. Спомних си, че когато тръгнах за София да държа конкурсен изпит, очаквайки влака, все обикалях около нея и въздишах. Тя ми се усмихваше весело с пъстрите си засмени цветя, а на мен ми беше тъжно донемайкъде. Дошло беше да ме изпрати едно момиче на име Лили, от десети клас, предпоследния по онова време, което момиче доскоро силно обичах. Поради случайно падане и контузия в кръста Лили беше съвсем окуцяла с десния си крак и моята любов, независимо от добрата ми воля и от съзнанието ми, че постъпвам нечестно, беше се превърнала в най-чисто състрадание и както бяха казали поетите — на мястото на розата разцъфтя печалната хризантема. Та Лили беше дошла да ме изпроводи на гарата: след нещастиято, бедничката, ме обичаше може би още по-горещо! Разбира

се, тя вътрешно не си правеше илюзии за бъдещето на отношенията ни, но се преструваше, че не забелязва нищо, така както и аз се преструвах, че чувствата ми са останали същите, каквито бяха преди, разхождахме се бавничко около градинката, зяпахме петуниите, розите и ружите и насърчени сякаш от хубостта им, взаимно се заблуждавахме. Аз я уверявах, че ще прескачам до Н всяка събота и неделя, за да се срещаме, а тя ме молеше да не върша глупости, ами да си гледам учението, пък и защо да харча толкова пари за път. Да съм използвал ваканциите! Догодина, когато и тя иде в София да запише литература, щели сме да се виждаме всеки ден. Нали? „О, да! — казвах аз. Но една година — това е цяла вечност!“ „Ще мине! — утешаваше ме тя. «Amor omnia vincit.»^[1] Тя така изричаше тия думи, че не можеше да има никакво съмнение за чувствата, които влагаше в тях: тя горчиво се подиграваше на жалките ми лъжи.

Играехме великата игра на милосърдната заблуда и свидетелка на трагикомичните ни усилия беше градинката с веселите си цветя. Колкото пъти по-сетне си спомнях това последно наше свиждане, винаги изскачаха пред очите ми цветята. Лицето на Лили избледня в паметта ми, времето започна да изтрива чертите му. От онази последна среща останаха като спомен само нежните разноцветни пламъчета на петуниите и кротките лазурни цветове на ружите. Те винаги са ми напомняли през изминалото време очите на Лили.

Сега градинката умираше. На петнайсетина крачки от нея имаше чешма, но цветята ѝ умираха от жажда. Гледах тази пустош и ми се струваше, че и у мен самия, в душата ми едно хубаво кътче, може бе най-хубавото — също е застрашено от жалка смърт. Плевели щяха да го задушат, суша щеше да го изгори, от петуниите и ружите щяха да останат само голи, изсъхнали стебълца.

Докато се мотаех около градинката, при един от навесите пристигна камион. От платформата му скочиха трима души. Маневрената машина се пробуди сякаш от дълбок сън и лениво изпуфтя.

Отново отидоха в апаратната. Началникът на гарата продължаваше да дреме, помощникът му режеше ноктите си с ножче, а телеграфистът мрачно заничаше в гаровия журнал. «Ще ви взема мярката! — заканих им се злобно наум. — Седем вагона с машини държите неразтоварени по коловозите. Лентяи!» Но им се поклоних

учтиво — такъв ми е навикът, когато съм най-ядосан, да се държа вежливо — и кротко рекох:

— Имам една молба!

— Нямате ли си работа? — сепна ми се телеграфистът. Все пак аз бях майстор Юри и никой не можеше да предположи, че по-нататъшната му служебна кариера ще зависи в голяма степен и от мен.

— Аз идвам тъкмо за работа! — усмихнах се миролюбиво на телеграфиста.

Началникът се размърда и опулено ме изгледа.

«Стар, амортизиран катър» той нямаше да разтовари още една седмица седемтях вагона с *моите* машини!“ — скръцнах със зъби в мислите си, но замълчах.

Смирено рекох, нали бях майстор Юри:

— Ще се намерят ли при вас някакви градинарски сечива? Мотичка например, гребълце?

— За какво са на ваша милост градинарски сечива? — обади се началникът.

Той ме изгледа така, както се гледа смахнат човек.

— Искам да поработя в градината! — рекох.

— Тя е държавна и не служи за развлечения! — напомни ми началникът.

Обещах, че няма да повредя държавната собственост и че ще им предам градинката в пълна изправност.

Дадоха ми сечива и аз се залових за работа.

Така отново освежих в душата си едно кътче, където бях скътал още в отдавнашни времена пъстри петунии и ружи с небесносини цветове.

А тия хубавци от гарата, те бяха ме взели или за маниак на градинарска тема, или за човек, дето му „хлопа едната дъска“.

ШОФЬОРЪТ НА ДЖИПКАТА

На отиване за Н шофьорът на джипката ме нагруби. И аз го наказах справедливо — да върви пеш в дъжда.

Той пристигна в „Хан и нощувка“ настръхнал, готов да хване за гушата „майстор Юри“ и да му върне тъпкано, задето му беше взел

джипа и го беше заставил да ходи пеш. Но когато видя „майстор Юри“ в директорска поза на масата и с директорски одеяния, стъписа се и постъпи като всеки подлец, преглътна гнева си. Как тъй ще си връща на един директор, да не му е чавка изпила акъла? Подлеците връщат „тъпкано“ на всеки друг, но не и на „големите“ началници, пред големите началници те превиват гръб.

Той не се огорчи за това, че го бях заставил да трамбова пеш, той се огорчи от обстоятелството, че не може да ми върне; че не е в състояние да си отмъсти. Освен че беше грубиянин и подлец, той беше по душа зъл човек. Затова не прие почерпката ми и не благоволи да седне с мен на една маса.

Грубостта на тоя или оня не е накърнявала и не може да накърни честолюбието ми. Но е възмущавала човека в мен, създаден от природата да се радва на хубавото. И понеже не съм милостив християнин, аз съм внук на разпопен поп, вдигнал ръка срещу бога, и син на баща, изписвал по вратниците на мръсниците: „Тук живее кулак — народен враг!“ — не мога да стоя със скръстени ръце спрямо ония, дето вредят на човека, като му пречат да се радва на хубостта.

Бях решил да постресна този шофьор, като го направя смешен в собствените му очи, а след това да го накажа с „последно предупреждение“, но се размислих. Тук, в завода, поради изоставането обстановката беше като на война, не ни стигаха работни ръце, нямаше време за педагогически опити. Наредих да се изпрати на гарата като надзирател по транспорта, там нямаше кому да вреди. Ако се опиташе да напсува някого от колегите си или да размаха юмрук под носа му, оня майчин син щеше да му върне със същите монети.

ЗА СТОПАНИНА НА „ХАН И НОЩУВКА“

Въздавам благодарност и слава на хората, които се радват на чуждата радост!

Ако ме попитат кой е лош човек, ще отговоря без всякакво колебание: тоя, дето не е в състояние да се зарадва на чуждата радост. Той е лош човек. А ако ме попитат: кой е добър човек, ще кажа: добър човек е този, дето гледа на чуждата радост като на своя радост, и още: дето прави и струва, за да има повече радостни хора на тази земя.

Такава е моята проста философия.

През дългото си поприще на ханджия бай Сандо не се е старал само да задоволява с ядене гостите си, а е правил всичко, каквото е било по силите му, за да зарадва душите им със своя майсторлък. Бродил е из дебрите на народната кулинарна фантазия и непрекъснато е търсил разковничета, с които да ощастливи вкуса, апетита и настроението на многобройните си и постоянни клиенти.

Когато майсторът само задоволява вкуса на своите клиенти, той се проявява като добър занаятчия. Но стареа ли се да възрадва душите им и да разхубави настроението им — той се превръща вече на своего рода творец.

Такъв е бил бай Сандо през дългото си битие на ханджия: радетел на радостта.

Но той е бил преди всичко добър човек. За. Разлика от лошия човек добрият е способен да изпитва най-висшето човешко чувство — оная радост, дето се ражда от чуждата радост. Какво повече? И защо трябва да се умува надълго и нашироко кой е добър и кой е лош? Лакмусът на радостта! Подпомагаш ли чуждата радост, радваш ли ѝ се — ти си добър. Студен ли си към нея, човърка ли те неприятно — ти си лош човек.

Чувам, че в общината били решили да построят на мястото на „Хан и нощувка“ високоетажна сграда. Или друга някаква сграда с обществено предназначение. Нека общината да строи такива сгради, колкото си иска, в това няма нищо лошо, напротив! Но защо трябва да затрива стария хан? Няма ли да е по-добре този хан да се реставрира, да се постегне и да се превърне в „народен“ ресторант, където ще се готвят и поднасят само ястия от народната кухня и дето оркестърът ще изпълнява само народен репертоар? За тази работа аз ще говоря на кмета, а ако той не вземе от дума — ще ида да тропам по вратите на окръжните първенци.

ДЕН ПЪРВИ. ЗАПОЗНАВАНЕ С МАЯ

На връщане от първото си посещение в ЗПЦМ, за което стана дума вече, генералният директор непрекъснато тъпчеше ушите ми със своите размисли за окаяното състояние на монтажните работи и за

причините, които бяха предизвикали това голямо неблагоприятие. Според него главният виновник за бедите бил бившият директор, който се оказал човек със „слаб ангел“ и гуляйджия, и мекушав по отношение прилагането на така наречената „твърда ръка“. Слушах го разсеяно, кимах с глава и безрезервно се съгласявах с изводите му. Имах си свое мнение за нещата, но нямах настроение да влизам в спор.

Той си приказваше, колата гълтеше пътя, мяркаха се през прозорчетата и изчезваха тутакси зелени детайли от огромния летен пейзаж, а аз си мислех за изминалото време. И се питах кога най-после ще престанат да ме използват за запушване на пробиви по фронта на металургията, а ще ми дадат на разположение един изследователски институт по мой избор, за да правя проучвания, които лично мен вълнуват; или да ме оставят на мира, за да се заема с галактиките, защото аз казах всичко, каквото знаех и каквото можех да кажа за старите и за новите звезди. Нагледал се бях на звездите, но беше ли настъпил часът да поприказвам с галактиките и черните дупки с езика на компютрите?

Преди някое време ми предложиха катедра в университета, институтът по ядрена енергетика ме покани за щатен сътрудник, от БАН ми съобщиха, че мястото за помощник-директор при смолянската обсерватория е вакантно. Седнах да размишлявам коя от тия служби да предпочета, коя би ме извела по-напред в областта на познанието, и тогава от министерството ме повикаха, за да ме питат дали не бих се заел с н-ския завод за преработка на цветни метали... Кой знае защо, думата Н ми действа като магия... Но събрах сили и отказах.

Тогава ме извикаха на разговор в най-отговорното учреждение и там ме уведомиха, между другото, че много отрасли от тежката промишленост имали най-остра нужда от бакърен и оловен прокат и от бронз. Разговорихме се за разни неща и пак така, между другото, попитаха ме дали тия отрасли от тежката промишленост биха могли да разчитат на бакърен и оловен прокат, да речем, от началото на идущата пролет?

Монтажът на машините, както можах да се уверя с очите си, беше едва преполовен, от мен искаха да извърша за шест месеца това, което моят предшественик беше извършил за една година. Какво пък, медният прокат и оловният бяха важни неща, нямаше защо да ме убеждават, казах, че ония отрасли от тежката промишленост могат в

края на краищата да разчитат на мен. Обещах твърдо, защото разбрах, че тази работа беше от огромна важност. А баща ми отрано беше ме научил, че има неща, с които си струва човек да се захване мъжки, макар и да не са му твърде по вкуса.

И още нещо. В битките с времето и трудностите имаше толкова хубост. Отказва ли се опитният алпинист, ако му предложат да участва в експедиция навръх Чомолунгма? Ако има такъв опитен алпинист, който да се отказва, той да сдаде тутакси пикела си, да се отпише от алпинисткото дружество и да стане рибар или играч на пинг-понг в някой квартален клуб.

Още с пристигането си навремето реших да дам на шмекерите и скептиците решително сражение. Така щях да изпитам несравнимата с нищо прелест на първия удар, а и всички в ЗПЦМ щяха да добият представа за музиката, която им предстоеше да свирят.

Пристигнах в завода един час преди започване на работа, пойните птици тъкмо бяха надули пищялките си из съседните горички и храсталаци, още розовееха краищата на седефените облачета, дето утринният ветрец гонеше по небето. Наредих на дежурния телефонист да извика по тревога помощника Щерев, главния инженер и председател на профкомитета и когато тримата се явиха в кабинета ми — учудени, озадачени и с малко кисели физиономии (изключая Щерев), — изложих им накратко първата мярка, с която бях решил да укрепя разхлабената трудова дисциплина на колектива. Главният инженер прояви безразличие, Щерев искрено се разтревожи, а председателят на профкомитета поклати недоволно глава и отбеляза, че било желателно подобни „драстични“ мерки да се обсъждат предварително в партийното бюро и в дирекционния съвет. Казах му, че и за в бъдеще този род мерки ще се предприемат, и когато трябва да се слага край на едно позорно изоставане, консенсус не е необходим. Той на минутата прояви разбиране, прокашля се делово и енергично взе да върти шайбата на телефона, за да събира другите членове на профкомитета.

Жътвата от първия ми удар беше печално богата. Закъснях почти всички инженери, а стотина души от работниците се явиха на местата си със значително закъснение. Веднага издадох заповеди за

наказание, наредих да се разлепят обяви, с които предупреждавах, че докато продължава изоставането с монтажа, закъсненията ще бъдат санкционирани с максимална строгост. Не избягна от „последно“ предупреждение и секретарката на Щерев, която заради сватбата си беше се отлъчила без разрешение.

Налагаше се да размахвам камшика поради нуждата от бакърен и оловен прокат, а пък и на самия мене — признавам си го откровено, това препускане ми доставяше удоволствие. Нима навремето баща ми не се е радвал, в душата му не са звучали химни пред гледката на сръчно засетите с пшеница блокове.

Нищо не знае оня, дете не е препускал по пътищата, за да стигне навреме до една добра цел! Препуска ли човек към една добра цел — тогава и плющенето на камшика звучи като хубав, бравурен марш!

Вечерта, след като се разбрах с партийния секретар, свиках целия колектив на митинг. Не съм по речите, затова казах на хората накъсо и направо:

— Държавата трябва да има навреме бакърен и оловен прокат. Затова обявявам в завода *извънредно* положение. Ще се работи с максимална напрегнатост, прегрешенията в работата и дисциплината ще наказвам с най-сурова строгост. Искам да се разбереме честно и като мъже. Комуто стиска — да остане, комуто не стиска — на добър му час! Тия, дете ще работят честно и по мъжки — ще са ми приятели, а кръшкачите още отсега предупреждавам — няма да ги огрее!... Давам половин час време за размисъл. Който ще остане — да върви в столовата. Който ще напусне — да си прибира багажа по взаимно съгласие!

За чест на работническата класа само седмина изявиха желание да напуснат. Разделихме се почтено.

На другите, дете отидоха в столовата, наредих да поднесат за моя сметка по сто грама водка и хубаво мезе.

На война — като на война, по мъжки и без хленч!

А на обяд, през същия този „мъжки“ ден, аз се влюбих. Влюбих се в съпругата на Щерев, Мая.

Хората се влюбват по два начина. Или изведнъж, както се казва, „от пръв поглед“. Или постепенно, приближавайки се неотразимо един към друг.

Влюбих се в Мая от пръв поглед. И в мига, когато любовта избухна в сърцето ми като неугасим пламък, аз разбрах, че приказката за „първия поглед“ е една евтина и наивна заблуда. Щом видях Мая, аз почувствувах — точно така, — почувствувах, че най-после стоя пред жената, която бях търсил несъзнателно през целия си живот. Стремял се бях през целия си живот към нея и ето че най-после бях я открил! Сърцето ми запя химна на сътворението и светът сякаш се изпълни с божествените звуци на Бетховеновата Ода на радостта.

МАЯ

Любовта ми към Лили, с каквато и романтика да беше украсена — вечерни разходки, съзвездия, блажено и поетично безгрижие, — беше всъщност едно младежко увлечение. Лили ме обичаше всеотдайно, сигурен съм в това, но аз съм изпитвал към нея, изглежда, само чувство на харесване и нищо повече.

С Вера ме свързваше едно *libido* и нищо повече. Заживяхме заедно, а после се оженихме, макар че помежду ни не съществуваше никаква духовна връзка. Нещо повече, помежду ни не можеше да съществува каквато и да било духовна връзка, понеже ние бяхме толкова различни по вкусове и разбирания! Тя харесваше високите строежи и залагаше на тях, аз ги ненавиждах. Тя се захласваше по Гершуин, аз пък боготворях Моцарт. Стори ми се, когато се разведохме, че излизам на чист въздух, след като бях стоял дълги часове в душна и задимена стая.

Но откъде знаех, че Мая не й приличаше? Не ме ли мами чувството, възникнало от „първия поглед“? През тия августовски утрини първите слънчеви лъчи бързо изпаряваха росата. Нямаше ли близкото ни опознаване да изпари и моето първоначално очарование?

Но каквито и съмнения да се появяваха като облачета в душата ми, светът стана като че ли изведнъж по-красив. Бях занемарил нощните бдения, сега вечер се прехласвах по небето, не ми се прибираще в бай Сандовата мансарда. Имаше едно възвишение в лозето му, беше го засадил с розови храсти. Захвърлях палтото си на тревата, лягах отгоре му и тъмният небесен купол, осяян с безброй златни, синкавосребърни и рубинени звезди, взимаше очите ми. Както

някога, през детските ми години, когато спях на открито, до ъгъла с овцете, при вуйчо ми Първан. Както някога, през тихите вечери, когато се разхождахме с Лили навън от града. Няма друго чувство по-близо до природата от любовта. То е част от природата и когато човек го носи в сърцето си, той се слива с природата и само тогава започва да разбира езика ѝ и да изпитва омая от хубостта ѝ.

Лежах на поляната и се вирах в небесния купол. Царицата Касиопея седеше на петкрако сребърно столче, навиваше прежда и слушаше скучното бърбене на царствения си съпруг Цефей. Арктур напразно протягаше ръце към косите на Вероника, намусеният Бик гледаше недоволно света с червеното око на Алдебаран, а Орион, красавецът, гордо крачеше по неравните пътища на южния хоризонт.

Между Арктур и Косите на Вероника като че ли виждах да прозира сякаш през сребърно призрачно перде замисленото лице на Мая. Дали размишляваше върху съдбата на преданата съпруга Вероника и какво си мислеше за съпружеската ѝ вярност? Това живо ме интересуваше, защото на земята съществуваше съпругът ѝ Щерев и той стоеше между Мая и мен като самото олицетворение на съвестта.

ЕСЕННИ МОТИВИ

1

Разходих се няколко пъти до гарата, занесох вино, мезета, участвувах в две партии на карти. С началника на гарата, с мрачния телеграфист, с кантонерите станахме отлични приятели. Вече пратките с машини не пускаха корен под навесите. И монтажът вървеше бързо, през август и септември преизпълнихме плана почти с 50 на сто.

Но в началото на октомври завляха ужасни дъждове, които нямаха край. След безводна пролет и сушаво лято небето се затвори и земята прогизна. Дори малкото, което беше родила, затъна в кал, пък и нямаше кой да го прибира, машините боксуваха на място.

Снабдяването с продукти — зеленчуци, месо, сирене — от ден на ден ставаше все по-оскъдно. Осиромаша работническият стол при завода. До гуша дойде на всички проклетото зеле и оризовата чорба. Заводските работници понасяха по-стоически бедата, но ония, които

работеха по строежите, които изграждаха корпусите на бъдещите общежития, строителите — те взеха да си стягат торбите, майстори, кофражисти, зидари всеки ден хващаха пътя за гарата. Те знаеха, че са „кът“, тоест дефицитен кадър, затова се отправяха към ония места, където нюхът подушваше „по-мекото на баницата“.

Призракът плана по строителството да се срине взе по-често да ме спохожда, стресвах се насън, осъмвах с ококорени очи. Затова реших да споходя един важен човек, директора на общественото снабдяване.

— Бащице — рекох, — от тебе зависи дали догодина моите хора ще живеят в жилища като хората, или ще лагеруват в дъсчени бараки. А ти знаеш, че дъсчените бараки не привличат, а отблъскват нашего брата. Има риск тоя гигант, ЗПЦМ, да остане без хора. Ще се случи най-лошото, държавата да остане без бакър и бронз.

Тоя сух човечец, с мургаво лице и горящи тъмни очи, чиито прапрадеди навярно са имали роднински връзки с татарите на хан Ногай, който още с моето пристигане взе мерки да ми се сервира коняк и истинско бразилско кафе — той повдигна ръце към тавана на обширния си кабинет, като „правоверен“ от минали времена:

— Аман! — възкликна той. — Не палете огън в душата ми! Не ме разпъвайте накръст! Аз не съм Христос, който според Евангелието нахранил 20 хиляди души с пет риби и пет хляба! На главата ми тежи целият Н, с фабриките си и с ресторантите си и над всичко това — със своя грандхотел. Всекиму съм длъжен да отделям по малко от малкото, което получавам! Много ви моля да не ме разпъвате накръст!

— Но според договора, който сме сключили с вас — рекох, — вие сте ни длъжник и по зеленчука, и по месото, и по захарта, и по мазнините! Много държа да ни се издължите още със следващата доставка! ЗПЦМ, както знаете, е завод от републикански мащаб!

— Ох, знам! И колко още други неща знам! Аз ще ви кажа, че за някои неща съм най-знаещият човек в Н. Дори ще си позволя да ви кажа, че за някои неща съм по-сведущ от ваша милост. Например вие не знаете, че след една седмица се провежда някакъв симпозиум в окръжния град, участвуват чужденци, окръжният секретар лично ми се обади да не се посрамим пред чужденците. Защото нашите, както и да е, но чужденците... Те не бива да останат с лоши впечатления. И това е правилно, нали? Държавна политика! А хората съдят за държавната

политика според това, какво има на софрата... Нали? Вие не знаете например, че следващата седмица първият секретар на партията в Н жени дъщеря си и по този случай в грандхотела ще има тържествен прием! Вие сте голям човек и ще ви кажа, че тия дребни, но всекидневни неща сриват договорите ми дори с предприятия от републикански мащаб, каквото е вашето! Моля ви да ми влезете в положението, при следващата доставка аз ще направя за вас каквото е по силите ми!...

Благодарих му от сърце за добрите чувства към ЗПЦМ, стиснах здраво ръката му и си отидох. Все пак човекът беше ме черпил с истинско бразилско кафе и с коняк „Преслав“ пет звезди...

После влязох във връзка с моите приятели от гарата и от тях научих, че следващата доставка със стоки ще пристигне в Н на еди-коя си дата. На същата по тайни пътища пристигнахме на гарата, сложихме един децимал на рампата и когато вагонът с доставките пристигна, отмерихме си от дължимите стоки каквото ни се полагаше. Далечният родственик на Ногай хан припна при телеграфиста да иска връзка с окръга или с първия секретар в Н, но мрачният човек му посочи вратата.

— Тук е разрешено само за разговори от служебен характер! — рече му той. — Туй не е обществен телефон! Напуснете апаратната!

Полагаха ни се сто килограма замразено телешко, но в хладилния вагон открихме шест леко замразени прасенца.

— Не смейте да пипате прасенцата! — застана пред вагона търговският началник и разпери ръце, готов да брани на живот и смърт скъпоценния товар. — Две парчета са за ресторанта на грандхотела, за приема на първия секретар по случай сватбата на дъщеря му, а другите са за симпозиума в окръжния град! Не смейте да се докосвате до тях!

Обърнах се към момчетата си.

— Вземете сватбарските — рекох им, — а другите пожертвуйте за науката. Да покажем на отговорните хора, че работническата класа уважава техническия прогрес!

После отидох при първия секретар. Той беше вече уведомен за случилото се на гарата. По лицето му не се четеше нито одобрение, нито упрек.

— Добре си направил, дето си проявил грижа за хората си. Но това не е начинът, по който трябва да се вършат тия работи. Я си представи, че там бяха дошли с момчетата си и директорите от другите предприятия... Представяш ли си каква каша щеше да се получи?

— Всичко щяхме по братски да делим — рекох. — А за прасенцата щяхме да хвърляме „ези-тура“.

Той махна с ръка.

— За тия прасенца аз ще тегля ушите на управителя! — рече той. — Лично аз не съм заръчвал никакви прасенца. Но тъй или иначе, той е разчитал, че ще ги има подръка...

— Не слагай камък на душата си! — рекох му. — Обещавам ти, че ще се постарая да измисля нещо още по-достойно за сватбарската ти софра!

В навечерието на празненството заръчах на главния готвач да свари до разваряване 15 килограма боб и толкова картофи и тази маса да превърне на идеално смачкана каша. Сутринта отидох в готварницата, поисках три тави за печене на истински прасенца и в тях „изваях“ моите прасенца от бобена и картофена каша. Поръсихме ги изобилно с червен пипер, поляхме ги с желатинен разтвор, щедро ги посипахме с магданоз... На пръв поглед те станаха като истински.

За ефекта не се излъгах. Повечето от гостите разбраха играта чак когато посегнаха с ножове и вилици към тавите, за да отрежат по едно вкусно парче месо. Падна голям смях. Макар и фалшиви, прасенцата имаха успех и бяха ометени с повишен апетит.

А после пяхме и танцувахме. Бяха дошли и Щереви. Помолих оркестъра да изсвири „По синия бял Дунав“ от Щраус. За мое удивление никой от гостите не скочи да танцува, тия хора не умееха да танцуват валс... Тогава срещнах очите на Мая. Тя беше малко побледняла, но ми се усмихна. Очите ѝ страстно ме молеха и зовяха.

Излязохме сами на танцовата площадка и още с първите тактове се понесохме в един свят, където бяхме само ние, свят от блясък и щастие, защото чувствувах дъха ѝ по устните си и тя чувствуваше по устните си моя дъх; свят като приказка, защото ни носеха притиснати близко един до друг вълшебни вълни.

Когато валсът завърши, всички бурно и от сърце ни ръкопляскаха. Аз заведох Мая до мястото ѝ, при нейния мъж, той седеше мрачен, с лице на древен християнин, отдръпнал се от тоя лъжовен свят и отдал душата си само на бога.

2

Рядко използвах стаята си у Щереви. Боях се, чувствавах, че и Мая се бои.

Но не минаваше ден, когато след работа тя да не ми дохожда на гости със Соня. Излизахме в лозето, тичахме със Соня измежду лозите, играехме на „жмичка“. Или се разхождахме по пътеките, които лъкатушеха между овощните градини. Соня тичаше пред нас.

Понякога ги взимах двете в колата си и ги водех в града. Ходехме на „сладкарница“, на „люлките“ в парка, посещавахме представленията за деца в лятното кино.

Търсехме скришом с Мая ръцете си. Какво блаженство, господи, когато случайно се допираха!

Имаше вечери, когато не успявах да надвия себе си, жаждата ми да я виждам и слушам взимаше връх над благоразумието и тогава отивах у тях. Тя свиреше специално за мен Шуман, Чайковски, онова леке Боян Спиров многозначително ни следеше с очи, а Щерев мълчаливо пушеше или странно се усмихваше така, както са се усмихвали християнските мъченици, преди да бъдат хвърлени на зверовете.

Случваше се да ходим на гости у познати семейства. Там знаеха вкуса ми и за да ми угодят, пускаха по стереоуредбите валсове, фокстроти и най-често аржентински танга. Танцувахме с Мая и аз имах чувството, че летим из звездните небесни простори между Косите на Вероника, златния Арктур и кървавото отмъстително око на Алдебаран. Боян Спиров с лице на благодетел разправяше разни истории на Щерев, а Щерев ни гледаше с убийствено блага усмивка и мълчаливо пушеше.

Един следобед в края на октомври дяволите взеха ума ми, качих се на колата и пристигнах у Щереви. Жената беше извела Соня. Мая седеше пред пианото и свиреше „Есенна песен“ от „Годишни времена“ на Чайковски. Когато завърши, аз коленичих до нея, обезумял бях, и

прегърнах коленете ѝ. Тя извика, после се наведе, целуна ме по устните страстно, отчаяно и скочи, сякаш се спасяваше от смърт.

— Не трябва! — прошепна тя пребледняла и очите ѝ гледаха ужасено към онова място, където обикновено седеше Щерев. — Не трябва! — като че ли изстена тя.

И изтича на двора, както беше по рокля, без шал.

Взех палтото ѝ и слязох на двора да я загърна. Прехвърчаха снежинки, заваля първият сняг.

ЗИМНИ МОТИВИ

1

На 25 декември завършихме монтажа на машините. Същия ден приключиха курсовете по обработка на цветни метали и ония от работниците, които щяха да останат в производството. След три дни дадох угощение на колектива. Събрахме се в трите столови, земята под краката ни беше замръзнала, през пролуките се промъкваше лют вятър, щипеше. Хората възнеха, но бяха в повишено настроение, нагъваха водката, която за своя сметка им бях заръчал, и току поглеждаха към мен и вдигаха чаши. Вдигнах и аз чаша.

— Благодаря ви, другари! — рекох. — Кланям ви се, задето надвихте желязото, дъждовете, снега. Стискам приятелски ръката на всеки от вас. Наздраве!

Беше дяволски студено, не идеше за дълги речи.

После раздадохме наградите — председателят на профкомитета — на работниците, аз — на инженерите. Работниците получиха по една бронзова значка и бутилка вино. Инженерите — грамоти и позлатени значки. Две от грамотите бяха изписани със златна боя, другите — с червена. Златни грамоти дадох на Щерев и на крановика бай Симо. Като получи грамотата си, бай Симо се закле в работническата си чест, че никога вече няма да слиза от крана си през работно време, а Щерев — той почти се разплака, и говедото му с говедо — понечи да ми целуне ръка. Ама че мъж!

После пяхме песни, партизански и любовни, а когато водката ни загря — изнизяхме се на поляната и му друснахме голямо хоро.

Внимавахме с Мая, пазехме се, а в града започнаха да шушукат за нас. Щерев отслабна, очите му хлътнаха, лицето му придоби израз на светец.

На 30 декември главният седемдесетметров комин на завода започна да бълва към сивото зимно небе огромни къдели черен дим. Изпреварихме с една седмица пусковия срок, определен от правителството. По тоя случай дадох на другия ден, на Нова година, голям прием в тържествения салон на грандхотела. Дойдоха от секретариата на ЦК, първият секретар на окръжния комитет, градските ръководства, директорите на керамичния и стъklarския завод, инженери от завода, бригадири.

Между поканените имаше една девойка на име Саша, тя беше дъщеря на н-ския кмет. Пищна на тяло, с безцеремонни очи на закръглено румено лице, тя влачеше подире си опашка от ухажори, сред които не без изненада забелязах и моя „приятел“ Боян Спиоров.

Бяха и Щереви естествено, но тази вечер аз не обръщах никакво внимание на Мая. Присъединих се към ухажорите на Саша, превзех я на бърза ръка от лъскачите и понеже бях нагласил оркестъра да свири главно аржентински танци, всичките аржентински танци изтанцувах само с нея. По едно време забелязах — аз имам набито око, дявол да го вземе, — забелязах, че и Спиоров си точи зъбите за това вкусно парче. Между другото — беше публична тайна — кметската щерка, като единствено чедо, беше наследница на двуетажна къща и на вила сред лозята с плувен басейн и подземен гараж. Подлецът, изгубил надежда за Мая, сега хитро се присламчваше към румената щерка на кмета.

Когато оркестърът засвири за седми път аржентинско танго, Спиоров избърза да сложи ръка върху меко заобления кръст на Саша, но в тоя миг аз го улових за колосаната яка и рязко го извъртях към себе си. Той се облеци, като че ли насреща му стоеше таласъм.

— Как смееш — креснах в лицето му — да посягаш на момиче? Тъй ли се пипа пред всички една честна девойка?

— А-ма, вие!... — зина той и заекна от страх.

— Туй да не ти е вариете някакво? — на свой ред се облецих аз насреща му и така го разтърсих, че главата му се задруса като на ония

кукли, дето са на конец. — И за тебе няма ли дежурство в завода, ами си дошел да мърсуваш тук?

— Какво дежурство, моля ви се! — Беше се зачервил като рак, но лицето му започна бързо да бледнее.

— Не помниш, Спиров, не помниш! — заканих му се с пръст. — Аз ще ти припомня туй дежурство вдругиден, на първия дирекционен съвет. Ще видиш ти едно повишение, ама през плет! Службата зарязал, чуждите дами да закача!

И понеже стоеше като ударен от гръм, аз му изкрещях:

— Още ли си тук?

Той се люшна към изхода, а аз се засмях и рекох на Саша:

— Не бой се, момичето ми, докато аз съм в Н, никой не ще посмее да те закачи с пръст!

Наоколо се тълпеше отбран народ, чудеха се на този Спиров, а мен гледаха плахо и с голямо уважение.

— Музикантите! — извиках. — Валс!

И се поклоних на Мая.

До 12 часа оркестърът свиреше само валсове и танга и аз танцувах само с Мая.

След официалното приветствие всички взеха да се поздравяват, по-близките се целуваха. Когато целунах Мая, тя потръпна и затвори очи. Не зная дали някой забеляза това, всички бяха позамаяни от шампанското.

Напуснахме хотела към три часа след полунощ. Щерев беше се ужасно напил, та помолих двама от заводските бригадири да го подкрепят до колата. Настаниха го на задната седалка, аз сложих Мая до мен. Прехвърчаше сняг, в светлината на фаровете снежинките изглеждаха позлатени. Подкарах, но не по посока за Щереви, а към гарата.

— Защо? — учудено, но шепнешком ме запита Мая.

— Ти бързаш ли? — също шепнешком я запитах аз.

Тя не ми отговори, но усетих, че леко се притисна до мен.

А Щерев тутакси заспа.

Заварихме началника на гарата и телеграфиста вече вързали кънките. Помощникът будуваше трезвен, нему беше се паднало дежурството. Оставих на приятелите си една щайга отлежала „гъмза“, честитих им новата година, разцелувах ме се. Кой знае как сред

приятелите ми от станцията беше и Мая. Целунах и нея, но този път и аз затворих очи.

Щерев спеше в колата.

3

Много работа имаше около синхронизирането на процесите в различните цехове, трябваше да се подобрява работата в различни възли, затова до 10 януари не успях да се отбия нито веднъж у Щереви.

На следващия ден, привечер, купих кутия шоколадени бонбони за Соня и едно мече, което можеше да маха с лапите си и да се движи. Повдигнах ръка към звънеца на апартамента им и вече си представях ласкавия упрек, с който Мая ще ме посрещне.

„До гуша бях зает! — щях да ѝ кажа и щях да целуна мислено натъжените ѝ очи. — Не ти ли разказа мъжът ти с какво се разправяхме тия дни?“

Отвори ми Щерев. Стори ми се, че някак си виновно се усмихваше, докато ме въвеждаше в салона, а когато ме покани да седна на любимото ми място, надясно от пианото, по лицето му се откри мрачно страдалческо изражение, смесено с някаква тъпа обреченост.

Той гледаше втренчено кутията с бонбони и мечето, които държах в ръцете си, но не посягаше да ги вземе.

— Къде са Соня, Мая? — попитах аз, като изведнъж почувствах, че салонът е някак си безнадеждно опустял. При това беше студено като в помещение, където никой не се застоява. — Къде са хората ти? — учудих се, като неволно взех да се оглеждам. — Да не би да са закъснели в града?

Щерев се изгърби като че ли още повече.

— Моите хора не са в града — рече той с тих, но равен глас. — Не съм имал случай тия дни да остана насаме с тебе, за да ти обясня. Много се извинявам. Вината е моя. Мая замина със Соня за Сандански. Да, да, за Сандански. У Соня докторите отдавна бяха открили признаци на начална астма... Недоумявам, как Мая не ти е разказала досега за тази работа!

Кутията с бонбоните хвърлих върху капака на пианото, а мечето стиснах несъзнателно за шията.

— Глупости! — рекох. — Каква астма? Нищо подобно не съм забелязал у детето. Кой доктор го е гледал.

Щерев мълчеше.

— И защо така изведнъж?

Сега Щерев се разположи в креслото си и запуши.

— Защото — рече той, все така тихо и равно, защото в Сандански се откри място за учителка по литература, по чл. 70, за срок от една година. Използвахме случая! — разпери той ръце. — До идущия декември Мая и Соня няма да бъдат тук.

Скръцнах със зъби, замахнах с мечето да го ударя, но в последната секунда се сдържах.

— Ах, какъв подлец си бил, какъв подлец! — изстенах аз.

Щерев най-последно намери усмивката си на християнски мъченик и рече:

— Можеш да ме обиждаш колкото си искаш. Можеш и да ме удариш. Аз няма никому да се оплача.

— Това ще сторя след една година, плужек такъв — рекох му. — След една година аз така ще те обидя, че подлата ти душа да се сгърчи като настъпен червей, и така ще те „ударя“, че никога да не посмееш да повдигнеш очи от земята! Аз нямах намерение да постъпвам подло, но ти ме предизвика и затова аз ще ти върна със същата монета. Една година не е много време. Ще почакам.

Оставих смачканото мече до кутията с бонбоните и излязох.

Когато се завърнах в бай Сандовата дача, намерих мушнатото под вратата писмо. Мая ми пишеше от Сандански:

„Всичко, което се случи, стана по мой почин, не вини мъжа ми! Той е толкова безпомощен, че не ми стигат сили да го унижа докрай. Не ми се сърди. Търси утеха в твоите звезди и дано те да ти внушат — повече да не захващаме тази игра!

Мая“

На другия ден открих в руския отдел на централната книжарница една нова книга от много известен съветски математик. С математически изследвания той излагаше хипотезата си за произхода на звездите, галактиките и изобщо на вселената. Върнах се вкъщи и се зачетох с молив в ръка. Чак призори забелязах, че печката отдавна е

изгаснала, че стаята е изстинала като хладилник и че леглото ми стои непокътнато, както съм го оставил от оня ден. Но в душата ми горяха огньовете. Забелязах в тази книга един прав път към истината, но той се отклоняваше от средата някъде встрани. Поне на мен тъй ми се струваше: „Ето ти случай и ти да опиташ силите си!“ — рекох си наум. „В твоите две книги си се изкачил донякъде към истината. Сега имаш случай да сложиш крак върху едно по-високо стъпало!“

Излязох навън. Сипеше се тих сняг. Сграбчих с шепи от снега и разтрих лицето си; сетне наметнах шубата си и седнах отново пред масата.

До обяд нахвърлих нещо като работен журнал: през кои дни и часове да се трудя над генералната си задача — как заводът да преизпълни производствения си план; и през кои дни и часове от седмицата да залягам над уравненията, в които да се оглежда поне една малка част от истината за произхода на световите.

Трябва да се води денонощна битка.

А другото? Нека да го заключим засега с девет ключа! — рекох си наум.

ЛИЛИ

Случайно, съвсем случайно научих за Лили. Поради недъга си тя била отдавна, много отдавна трудоустроена, работела като книговецка в дома си. Помолих да я предупредят, че ще ѝ ида на гости, и един ден през април, прегърнал голям букет бели карамфили, почуках на вратата.

— Влез! — отговори ми познат и позабравен глас.

Посрещна ме русокоса жена на средна възраст с ангелски хубаво лице, тънка и стройна, съвсем леко приведена, но с почти неподвижен от хълбока надолу десен крак. Протегнала беше към мен дясната си ръка, а с лявата се подпираше на книговецката маса.

— Юлиян! — превърна се тя цяла на една щастлива и същевременно безкрайно тъжна усмивка.

Оставих букета на масата и я прегърнах.

— Милата ми! Бедничката ми! — целувах я по лицето и я галех по косите. После я повдигнах — беше лека, както някога — и

внимателно я оставих на едно дървено кресло с възглавничка, натъкмено срещу масата. Приблжих първия стол, който ми попадна, и седнах насреща ѝ. През отворения прозорец надничаше току-що разцъфнал люляков храст.

— Това е моето царство! — посочи ми тя работилницата си.

Миришеше на хартия и лепило, на люляк. Разхвърляни книги, натрупани за подшиване коли, книговезка преса, картони, платна. Един библиотечен шкаф в дъното на работилницата. И вази с цветя — навсякъде, дори на работната маса, между книговезките шила, игли и макари с конци. Личеше си, че беше се приготвила да посреща гост. Тя самата беше облечена в бяла празнична рокля. Ръцете ѝ бяха чисти, не беше похващала работа от заранта.

Наведох се и я целунах приятелски по устните.

— Разкажи ми как живееш — рекох ѝ. Щях да я попитам: „Имаш ли грижи?“ Но навреме се опомних и замълчах. Тя не искаше да ми дотяга с тревогите си, милата, затова ми се усмихна и повдигна рамене.

— Живея добре! — рече тя. — Имам постоянно работа. Не скучая.

Не могла да запише последния единадесети клас след моето заминаване поради боледуването си, но през следната година се оправила, подготвяла се и взела матура. Не че ѝ трябвала кой знае защо тази матура, но така, да не би някога аз да се почувствувам виновен, че не могла да завърши средното си образование. Защото, каква вина съм имал аз? Никаква! Такива неща винаги и на всекиго могат да се случат. Нали? Следвала курсове, научила книговезки занаят. Трудоустроили я. Когато майка ѝ починала, тя продала малкото им апартаментче и си отворила тази работилница. Ето, до работилницата е и спалнята ѝ, а насреща е дворът с люляка. Има и една ябълка в двора, но тя е вече прецъфтяла... Развлечения ли? Ами да, слуша радио, гледа телевизия и книгите! Нали зная от някога още колко обича да чете!

Изведнъж легна сянка на лицето ѝ, тя се замисли, но бързо се отърси от онова, дето беше неприятно в мислите ѝ, и отново ми се усмихна.

— Чел ли си „Пан“ от Хамсун? — попита ме тя.

Признах си, че „Пан“ не съм чел.

Тя ми посочи една книга на рафта в ме помоли да я донеса.

Донесох ѝ книгата.

Тя разлисти книгата, намери пасажа, който търсеше, и ме попита:

— Искаш ли да прочетеш на глас тия няколко реда?

— Защо не? — рекох. И зачетох:

„Седнала една девойка в заключена кула. Тя обичала един господин. Защо? Попитай вятъра и звездите, попитай бога на живота — защото никой друг не може да ти отговори. И господинът бил неин приятел и любим. Но времето вървяло и в един прекрасен ден той видял друга и чувствата му се изменили.

Като юноша обичал той девойката. Често я наричал свое благословение, своя гълъбица. Тя имала гореща, буйна и трепетна гръд. Той ѝ казал: — Дай ми сърцето си. И тя му го дала. Той казал: — Мога ли да те помоля за нещо, скъпа? И тя с възторг му отговорила: — Да! Всичко му дала тя и той все пак не ѝ благодарил.

А другата — той обичал като роб, като безумец и като просяк. Защо? Попитай праха по друма и падащия лист, попитай загадъчния бог на живота — защото никой друг не знае това. Тя не му давала нищо, о, не, нищо! А той все пак ѝ благодарил. Тя казала: — Дай ми разума и спокойствието си. И той съжалил само, че тя не му поискала живота.

А неговата девойка затворили в кулата.

— Какво правиш, девойко, ти седиш и се усмихваш?

— Мисля за нещо, което бе преди десет години.

Тогава аз се срещнах с него.

— Още ли го помниш ти?

— Още го помня.

А времето върви...

— Какво правиш, девойко? И защо седиш и се усмихваш?

— Аз извезвам неговото име на кърпичка.

— Чие име? На оня, дето те е затворил тук ли?

— Да, на оня, когото срещнах преди двадесет години.
— Още ли го помниш ти?
— Помня го, както по-рано.
А времето върви...
Какво правиш, затворнице?
— Старей, мъчно вече виждам и не мога да шия и изстъргнавам вярта по стените. От вярта ще му направя чашка — подарък от мене.
— За кого говориш ти?
— За оня любим, за оня, дето ме затвори в кулата.
— Ти се усмихваш нему, че те е затворил в кулата?
— Аз мисля какво ще каже той сега. Вижте, ще каже той, моята любима ми изпрати чашка, не ме е забравила през тридесетте години.
А времето върви...
— Как, пленнице, ти все още седиш и нищо не правиш, и се усмихваш?
— Аз старей, аз старей, очите ми са слепи, аз само мисля.
— За оня ли, когото си срещнала преди четиридесет години?
— За оня, когото срещнах, когато бях млада. Може това да е било преди четиридесет години.
— Та мигар не знаеш ти, че той умря? Ти побледняваш, старице, ти не отговаряш, устните ти са бели, ти не дишаш...“

Ето го на, това странно предание за девойката в кулата.

Тя протегна ръка и ме погали по косите.

— Ти няма да умреш! — каза тя.

Помълчахме, после аз ѝ казах:

— Хайде да ме научиш да шия колите. Искаш ли? Ще идвам, когато имам време, ще шия и ще си приказваме. Или пък ще ти чета от книгите, когато ти работиш. И времето ще върви.

— А! — каза тя. — Непременно ще те науча. Това е толкова лесно. И толкова е хубаво!

После взех да дохождам при Лили по-често. Подшивах колите, но повече ѝ четях.

И времето вървеше.

НЕПИСАНИ ЗАКОНИ

Времето вървеше и отношенията ни с Щерев станаха почти такива, каквито бяха преди. Казвам „почти“, защото той не възобнови някои свои противни предишни навици, от които ми се гадеше и ми беше дошло до гуша — да ме гледа умоляващо, страдалчески или да ми се усмихва с отчаяната усмивка на осъден... Уф! Не мога да търпя душевно слаби мъже. Откъде се пръкват, мъките ги взели! Такива ти е неудобно дори с рога да окичиш... Та сега, като скри от мен „богатството“ си чак в Сандански и като му попремина страхът, захвана да се държи по-човешки, но все едно, приближи ли се до мен — не човек сякаш, а плужек в човешки образ пълзи наоколо, тъй ми се струва.

Две седмици след последния ни „интимен“ разговор с него получих по пощата сума, равна на наемите, които му бях плащал за петтях изминали месеци. Беше справедливо, аз не бях стъпвал изобщо горе. Като ми, върна парите, предупреждаваше ме, един вид, че не ме иска повече за наемател, тоест че не желае изобщо да се мяркам в къщата, му. Хе-хе... Ще видим, ще видим, нека да падне първият сняг...

Понеже мисля за Мая, искам да кажа няколко думи за писмото ѝ. Не вярвам да го е писала искрено. Съчинила го е от страх да не рухне кукленото ѝ щастие. А може би — от милосърдие. По-милосърдните жени са склонни към саможертва, но затова пък и по-бърже им минава — животът си има неписани закони.

СРЕЩА

Нещата в завода вървяха добре. Редовно предавахме на държавата бакърен прокат и оловен прокат, и бронз. Преизпълнявахме плана. Радостно ми е, кой генерал не се радва, когато армията му върви

напред и жъне успехи! Да, а в сърцето ми е пусто. Радостта ми минава — ако е правилно така да се изразя — през главата ми, а не през сърцето. Мъча се да си представя това образно: ето, сърцето ми е като прозорец, а над прозореца са спуснати кепенци.

Все по-малко излизах по къра, все по-рядко лягах вечер на онази полянка сред лозето, за да се вирам в бездънните тъмни дълбочини на небесния купол. Не се вирах изобщо в небесните висини. Там имаше галактики, които напук на първоначалния взрив, вместо да се отдалечават от центъра на експлозията, връщаха се назад; вместо — центробежно, както искаха уравненията, движеха се центростремително, пукната пара не даваха, че това противоречи на теорията за разширението на вселената. Трябваше да открия уравнения, които да обяснят тия „ретро“ настроения у някои галактики, а тези галактики бяха може би милиони... Защо трябваше безкраят на формите, в които се проявяваше вечната материя, да произлиза само от ЕДИН първоначален взрив, па бил той и „свръхвелик“? Защо тези първоначални взривове да не са милиони... и да се повтарят многократно, и при всеки нов първоначален взрив да се образува нова ВСЕЛЕНА? Защото не е ли глупост да се твърди, че има само „една“ вселена? Вселените са безкрайно много, те се срещат, разминават и при тия срещи и разминавания някои техни отделни светове може би се сливат в анихилационни прегръдки.

Чудна работа ми предстоеше, но през тия месеци не ми се залягаше над празните листове хартия: колкото приближаваше месец декември, толкова повече се разсейвах и на мястото на установените неща нахлуваха какви ли не фантазии. Престанах да се занимавам изобщо с уравнения. Трябваше да се случи *нещо*, да падне например един голям сняг, да побелее светът, да заговори тишината, за да се откренат най-после ония спуснати *кепенци*, да влезе в сърцето ми живот и светлина...

Сняг заваля в началото на декември. Веднъж, като се прибирах, бях ходил в книжарницата, един москвич ме изпревари и меко спря на двадесетина крачки пред мен. От колата изскочи Соня, поизточила се, в мокасини и с бяло кожено калпаче.

— Чичо Юлияне! — хвърли се детето в ръцете ми. Повдигнах го и притиснах двете му бузки към устните си.

— Аз казвам, че си ти, а мама ми казва: „Глупости! Тъй ти се е сторило!“

Валеше гъст, пухкав, разкошен сняг. Настъпваше привечерният здрач.

Когато наближихме москвича, лявата му предна врата се отвори, показа се Мая.

— Соня, аз ще те наплескам! — каза Мая. — Защо слизаш, без да ме питаш?

— Но, мамо, това е чичко Юлиян! — каза детето, като не изпускаше ръката ми.

Мая беше без шапка, в разкопчано кожено палто, с къса пола, която откриваше коленете ѝ. Тя ми подаде лявата си ръка, а дясната не сваляше от волана.

— Наистина си бил ти! — каза някак равнодушно тя. — Здравей!

— Здравей, Мая! — казах аз. — Как си? — Студ някакъв полази към сърцето ми, но усетих, много добре усетих, че ония кепенци бяха започнали тихичко да се разтварят. — Кога пристигна?

— Преди една седмица! — кимна тя. И се извърна към Соня: — Още ли не си седнала на мястото си? — Гласът ѝ беше фалшиво сърдит.

— Чичко Юлияне, ела и ти с нас! — задърпа ме Соня към купето.

— Друг път, момичето ми! — рекох ѝ. Помогнах ѝ да се настани. — Довиждане, Мая! — протегнах на Мая ръка.

Сипеше се помежду ни сняг, здрачът синееше вече, но ми се стори, че за миг или за по-малко тя ме изгледа с тревога и с някаква безкрайна мъка. Навярно тъй ми се беше сторило, защото помежду ни се сипеше гъст сняг и зимният здрач беше станал по-син.

— Довиждане, Юлияне! — каза Мая. И добави, като затваряше вратичката: — Навярно ще се видим пак.

Колата бавно потегли.

КАКЪВ СНЯГ

Сняг и преспи затрупаха пътя на височината, наложи се да сваляме с шейни контейнерите с метал, които ни изпрацаха за

преработка. Беше опасно, но нямаше как. Пък и кой знае защо, опасностите вече не ме вълнуваха, тревожих се само за момчетата, които щяха да водят шейните. Реших да се спусна пръв по траверса, за да отворя на другите „път“. Тоя следобед, връщайки се от завода, където беше ходила при мъжа си, Мая спря москвича си пред моята портичка и ми изсвири с клаксона да изляза.

Мая ми каза:

— На 31 следобед ще ти дойда най-после сама на гости. — Тя помълча малко, стисна ръката ми и допълни: — На туй мъчение трябва да сложиме най-после край, не мога вече!

— Благодаря ти, Мая! — рекох.

Разгърнах палтото и, притиснах я силно до гърдите си.

И зацелувах лудо устните ѝ, които така всеотдайно ми предлагаха душата ѝ и искаха моята.

— Мъжът ми ще води Соня при старите — успя да каже тя. — Ще се забавят до вечерта!

— Ще те чакам, Мая! — казах аз.

Беше се задъхала, като да изкачаше нанаягорнище. После се усмихна и рече:

— Ще се върнем заедно до вкъщи, накупила съм много играчки и украшения за елхата... Искам да окичим заедно елхата, съгласен ли си?

— О, да! — рекох. — А мъжът ти?

Тя отново ми подаде устните си. Не беше разумно, защото можеше да ни види някой, но ние не се отделяхме вече един от друг.

Сетне Мая ми каза:

— Към четири часа ти застани на верандата и гледай към пътя. Щом се покаже с москвича на височината, излез на шосето да ме посрещнеш!

Щерев беше ѝ купил в началото на месеца дългоочаквания МОСКВИЧ.

— Непременно ще те посрещна, Мая! — рекох. — Непременно ще те посрещна на шосето!

Гледах дълго подир колата ѝ. Дълго гледах, докато тя се скри на завоя. И тогава осъзнах, веднага след като колата се скри в завоя, че това беше нашата последна среща. Чистият сняг ли ми го каза, белият

простор ли, който се ширеше пред очите ми, вятърът ли, който, плъзгайки се по снега, свиреше като на тънка стоманена струна?

И ето, дойде 31. Навън е бяло, продължава кротко да се сипе сняг. Каква тишина! А ми се струва навремени, че отдалече, много отдалече долита протяжен звън на камбанки. Това е въображение, разбира се. Аз не помня да е имало, поне по мое време, конски шейни в Н. Тъй ми се струва, че отдалече долита звън на камбанки.

Написал съм писмо за Лили. Слагам го във вътрешния джоб на шубата си, ще го пусна след малко в пощенската кутия на гарата. Там прибират писмата три пъти на ден. Как ще се изненадат моите приятели от станцията, като ме видят!... А Лили ще получи писмото ми утре към обяд. Трябва непременно да го получи, за да не ме чака напразно. Утре ще ѝ изпратя от София честитка!

Сега ще изляза на двора, ще изкарам колата си на шосето, но няма да я обърна към Н, към къщата на Щереви, а ще я обърна към завода. Оттам има един нов път, който води пряко за гарата.

След това ще се върна, ще изляза на верандата, за да чакам кога ще се покаже москвичът на Мая в далечината. Багажът ми е в колата, писмото до Лили е в джоба на шубата ми...

Какъв сняг се сипе над света, какъв сняг!

[1] Amor omnia vincit. (лат.) — любовта всичко побеждава. ↑

СВРЪХКРАТКО ПОСЛЕСЛОВИЕ ОТ АВТОРА

Ще перифразирам думите на заместник-министъра Диньо Диновски, бившия тъст на Юлиан:

„Ето какъв човек е Юлиан! Да му дойде любимата на крак, вкъщи, а той да ѝ обърне гръб!

И да остави неокичена една новогодишна *елха*! Чудак, нали?“

Навярно чудак! — мисля си и аз.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.